

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

**Násilí na dětech a etická dilemata pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí
pracujících s touto cílovou skupinou**

Vedoucí práce: Dr. Ing. Alois Křišťan, Th.D.

Autor práce: Bc. et Bc. Magdalena Urbanová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: kombinovaná

2018

Diplomová práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

17. 7. 2018

.....

Děkuji Dr. Ing. Aloisovi Křišťanovi Th. D. za metodické vedení práce, jeho ochotu a cenné rady a doc. Jakobovi Sirovátkovi, Dr. phil. za jeho připomínky k této práci. Také jsem velmi vděčná Daně Urbanové, bez jejíž pomoci by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

Úvod.....	5
1 Problematika páčání násilí na dětech v rodinách.....	9
1.1 Sociální práce s rodinami, ve kterých dochází k páčání násilí na dětech.....	10
1.1.1 Detekce a vyhledávání ohrožených dětí	10
1.2 Sociální práce s rodinou v rámci oddělení sociálně právní ochrany dětí.....	15
1.2.1 Posouzení situace rodiny a intervence	15
1.2.2 Sanace rodiny, multidisciplinární tým a případové konference.....	16
2 Etika v sociální práci a její využití při práci s rodinou	19
3 Dilematické situace při práci s rodinami, ve kterých dochází k páčání násilí na dětech	22
3.1 Dilematické situace pracovníků OSPOD při práci s rodinami, ve kterých dochází k páčání násilí na dětech.....	23
4 Etické teorie a jejich aplikace na řešení vybraných etických dilemat	46
4.1 Teorie I. Kanta a její využití v rámci sociální práce	46
4.2 Rozbor vybraného etického dilematu pomocí etické teorie I. Kanta.....	63
Závěr	76
Seznam použitých zdrojů.....	81
Abstrakt.....	81
Abstract.....	87

Úvod

V předkládané práci s názvem *Násilí na dětech a etická dilemata pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí pracujících s touto cílovou skupinou* se věnuji tématu, kdy sociální pracovníci oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále také OSPOD) řeší v rámci své práce různá dilemata. Přičemž téma jsem omezila pouze na rodiny, ve kterých dochází k určitému násilí na dětech, nebo je podezření, že by k němu mohlo docházet. Tato konkretizace vznikla z důvodu širokého spektra problémů (a z nich vyplývajících etických dilemat), která musí pracovníci OSPODu řešit. Již samotné násilí je široký pojem a můžeme do něj zařadit, jak fyzické týrání, psychické týrání, zanedbávání péče a zneužívání (syndrom CAN), ale také méně zmiňované emocionální násilí, syndrom zavrženého rodiče (z diagnostického hlediska zařazeno do psychického týrání). Systémovému týrání a sekundární viktimizaci jsem se záměrně nevěnovala, protože tématem je násilí, které probíhá v rodinách, což tyto pojmy (částečně) nesplňují. Přitom termínem „částečně“ myslím to, že např. druhotná viktimizace může být také páchána rodinnými příslušníky. Jejimi hlavními aktéry se však spíše stávají orgány činné v trestném řízení (policie, soudy).

V rámci tohoto tématu jsem si vytyčila cíl práce identifikovat etická dilemata, se kterými se sociální pracovníci OSPODu setkávají při práci s rodinami, ve kterých je pácháno násilí na dětech. Snažím se poukázat na to, jaké argumenty nabízí etická teorie Immanuela Kanta nad vybraným dilematem – jakým způsobem je možné tuto teorii využít pro jeho lepší pochopení a pro získání širšího náhledu na něj a jeho řešení. Etickou teorii I. Kanta jsem si zvolila především proto, že Immanuel Kant je považován svým způsobem za zakladatele moderní etiky a je nejznámějším představitelem povinností etiky.¹ Povinnostní etika jde určitým způsobem proti tendencím dnešní postmoderní společnosti, která se vyznačuje výraznou pluralitou, individualismem a zaměřením na dosahování co nejvyššího výkonu.² V důsledku vystupňovaného individualismu a etického relativismu dochází ke zpochybnění významu rodiny, jako základního prvku společnosti. Využitím povinností etiky se tak dají do sociální práce s rodinou vnést prvky, které se při uvažování sociálních pracovníků ovlivněných

¹ Srov. HENRIKSEN, J.-O., VETLESEN A. J. *Blízke a vzdálené*, s. 121.

² Srov. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*.

konzumním stylem života, dnes často vytrácejí.³ Myslím tím především jeden ze základních principů etiky sociální práce, kterým je úcta k člověku jako k bytosti schopné sebedeterminace.⁴ Nechci tím říci, že je nutné se vracet do minulosti a snažit se o znovuzavedení dřívějších pravidel a norem, které ve společnosti platily. Důležité je vše reflektovat z hlediska požadavků a proměn dnešní doby.⁵ Zdá se mi tak velmi přínosné se na problematiku dilemat v sociální práci podívat optikou právě povinnostní etiky, která nespátňuje v motivech jednání pouze libost či nelibost, a skrze motivaci z čistého rozumu neslibuje pouze osobní prospěch nebo materiální statky. Takto kladené motivace libostí a nelibostí jsou vždy relevantní a jsou to pouze prostředky k uspokojení subjektivních potřeb.⁶ Dnešní (postmoderní) společnost je založena spíše na utilitaristickém chápání a dává tak přednost dosahování individuálního štěstí a blaha, před plněním povinností. Tento hédonismus však může zapříčinit destrukci rodiny, což může vést až k rozkladu celé společnosti.⁷

Především v sociální práci by tedy podle mého názoru nemělo fungovat utilitarismem dovolené „účel svěť prostředky“, protože pak by se intervence mohla stát silně účelová, což v sobě nese mnohá etická rizika.⁸ A to taková, že jakékoliv jednání by se pak z pohledu morálky mohlo v určité specifické situaci jevit jako správné. Sociálního pracovníka, který se často ocitá ve velmi vyhrocených situacích, kdy je ohrožen něčí život či zdraví, by to pak opravňovalo dělat činy, které by za normálních okolností nebyly tolerovány. Mohlo by pak být například ospravedlnitelné obětovat štěstí (zdraví, svobodu, život apod.) jednoho člena rodiny, v zájmu dosažení většího štěstí ostatních členů rodiny.⁹ Tato tolerance jakékoliv jednání se dle mého názoru nemůže stát základem pro uvažování nad etickými dilematy v sociální práci. Přestože většina problematických rozhodnutí přináší jak kladné, tak i záporné důsledky, některá jednání je třeba vždy a za všech okolností odmítnout. Např. pokud by se sociální

³ Srov. JANKOVSKÝ, J. Etická dilemata v sociální práci ve vztahu k rodině. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 107.

⁴ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 30.

⁵ Srov. ŠRAJER, J. Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 50.

⁶ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 30-31.

⁷ Srov. MACHULA, T. Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 29.

⁸ Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 125.

⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 35.

pracovník pomocí falšování nějakého dokumentu snažil zajistit bezpečí klienta. Byť by byl tento cíl sebelepší, nemohlo by být jednání pracovníka přijato jako dovolené. Utilitarismus se mi tak v určitých ohledech jeví jako méně vhodný pro využití v sociální práci.

Povinnostní etika má jistě také svá úskalí, především to, že v procesu rozhodování nepřikládá význam okolnostem, což by se dalo označit za určitý formalismus. V mnohém však etika I. Kanta koreluje s profesionální sociální prací. Např. již zmíněný důraz na důstojnost a autonomii každého člověka. Dokonce i jasné oddělení povinnosti od užitečnosti a osobního zájmu, které je často této teorii vytýkané, může mít pozitivní dopad na práci, protože pomáhá předpojatosti a diskriminaci sociálního pracovníka.¹⁰ Určitý kompromis nabízí „situační přístup“, který se snaží integrovat deontologickou a teleologickou etiku rozhodování a mohl by se tak stát dalším podnětem na zpracování podobného tématu.¹¹

V návaznosti na vytyčený cíl práce jsem se v prvních kapitolách věnovala obecně tématu rodiny – jak je chápáno násilí na dětech v této společnosti. Je totiž nezbytné přijmout, že pohled na násilí a jeho hranice se v rámci různých kultur a v průběhu dějin mění. Proto i sociální práce s touto problematikou má svá specifika, která vychází z kulturního a historického prostředí. Toto téma úzce souvisí s hodnotami, které daná společnost (pro tuto práci tím myslím především euro-americkou) uznává.¹² Poté se zaměřuji na to, jak v současné době funguje sociální práce s rodinami, kdy si uvědomuji, že toto není hlavním cílem práce, proto se věnuji především tomu, co s mým tématem úzce souvisí – vyhledávání ohrožených dětí. Dále popisuji, čím je specifická sociální práce s rodinami na oddělení sociálně právní ochrany dětí – posouzení situace rodiny, sociální intervence, multidisciplinární spolupráce, sanace rodiny a případové konference. Také se na obecné rovině věnuji využití etických teorií v rámci sociální práce s rodinami.

Po těchto kapitolách následuje představení konkrétních dilemat, která vycházejí z mých rozhovorů s vybranými sociálními pracovníky oddělení sociálně právní ochrany dětí. Jednalo se celkem o pět pracovníků, přičemž s ohledem na zachování anonymity blíže nespecifikuji místo působení těchto pracovníků. Pro lepší pochopení konkrétního

¹⁰ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 32.

¹¹ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s. 110.

¹² Srov. DOROTÍKOVÁ, Š. *Filosofie hodnot*, s. 62-68.

dilematu, uvádím na úvod vždy krátký obecný vhled do tématu pomocí dostupných zdrojů a poté již samotnou kazuistiku.

V závěrečné části se pak věnuji využití etické teorie Immanuela Kanta v sociální práci. V rámci této kapitoly nejdříve tuto etickou teorii představuji a poté se zaměřuji na výhody jejího užití v sociální práci s rodinou, ale také se částečně dotknu i úskalí, které s sebou její aplikace v praxi přináší. A na základě tohoto předporozumění pak v posledním kroku přistupuji k rozboru vybraného etického dilematu pomocí etické teorie I. Kanta.

1 Problematika páchaní násilí na dětech v rodinách

Tak, jak se v naší společnosti střídají ideologické vlny, střídají se také názory na péči o dítě a jejich výchovu. 20. století, ač bylo (i díky Ellen Key) nazýváno „stoletím dítěte“, nebylo k dětem příliš přívětivé. Děti trpěly ve válkách bídou, hladem a fyzickým i duchovním násilím. Změna se však začala utvářet, možná i vlivem těchto událostí, v myšlení lidí. Pozornost se totiž začala obracet od autoritativních směrů ve výchově k respektování potřeb dětí. S celkovým přerodem ve společnosti, byly přijaty mnohé mezinárodní dokumenty o právech dětí.¹³ Avšak ani tyto dokumenty, ani přerod společnosti, která se začala více zabývat potřebami ohrožených jedinců, nezaručily blaho všech dětí. Bohužel i v dnešní době je v několika evropských společnostech tolerována, a dokonce i schvalována určitá forma násilí vůči dětem. Jedná se zvláště o násilí páchané v rodinném prostředí.¹⁴ A o to více je toto téma naléhavé, protože rodina by měla být místem, kde by se dítě mělo cítit nejbezpečněji a kde se utvářejí jeho základy pro budoucí fungování v životě. Může se tedy zdát zarážející, jak jsou někteří jedinci, či dokonce společnosti, tolerantní k násilí, které je na dětech v rodinách pácháno. Jisté příčiny by se daly najít v historii a kultuře dané společnosti. Např. muži v našem kulturním okruhu měli v rodinách po staletí pozici hlavy rodiny, která má právo, nebo i povinnost, trestat ty členy, kteří pořádek porušují. Vztahy mezi rodiči a dětmi byly budovány na autoritativních základech. Nejde však o to, abychom se nějak rozhořčovali nad minulostí nebo nostalgicky vzpomínali na doby, kdy v rodinách panovala rodičovská autorita. Uvědomění si tohoto kontextu je součástí porozumění této trvající tolerance vůči násilí v rodinách.¹⁵ Žádná tradice, náboženství, ekonomická situace či výchovná metoda však nikdy nemůže ospravedlnit jakýkoliv druh násilí proti dětem či jakékoliv jednání, které porušuje jejich důstojnost.¹⁶

Rizik pro vznik syndromu CAN v rodinách je mnoho, je potřeba tedy neustále prosazovat ve společnosti názory, které tato rizika minimalizují. Společnost sice nedokáže ochránit všechny děti před násilím, kterému jsou vystaveny ve vlastních

¹³ Srov. RÝDL, K. *K pedagogice rozmanitosti na začátku 21. století*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<http://dspace.upce.cz/bitstream/handle/10195/32580/CL2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>, s. 23.

¹⁴ Srov. *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008-2018*. [online]. [cit. 2018-1-11]. Dostupné na: <<http://www.stopnasilinadetech.cz/pdf/narodnistrategie.pdf>>, s. 17.

¹⁵ Srov. GJURIČOVÁ, Š. Pomoc rodinám se speciálními potřebami při výchově dětí. In BEHCYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ, Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 149.

¹⁶ Srov. *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008-2018*. [online]. [cit. 2018-1-11]. Dostupné na: <<http://www.stopnasilinadetech.cz/pdf/narodnistrategie.pdf>>, s. 17.

rodinách, ale tím, jak vnímá chování rodičů ke svým dětem – co je a co již není přípustné ve výchově – ovlivňuje názory na práva dětí a vytváří podmínky pro jejich bezpečný život. Například běžný názor, že dobrý rodič by si měl poradit ve výchově sám, stigmatizuje potřebu výchovné pomoci. Žádný rodič, který potřebuje s výchovou pomoci, nechce být společností vnímán jako neúspěšný. Právě pocit neúspěšnosti uzavírá rodiny vůči vnějšímu světu, čím se riziko CAN v rodině zvyšuje. Důležitá je naopak podpora vědomí v nejširší společenské úrovni, že kontakt s pomáhajícími organizacemi je normální a známkou kvalitní péče o děti.¹⁷ Široká diskuze se také věnuje postojům společnosti k tělesným trestům. Ty bývají významným rizikovým faktorem pro vznik tělesného týrání. Většina případů tělesného týrání totiž začíná jako výchovný prvek k ukázněvání a vychovávání dítěte.¹⁸ V některých zemích bylo tělesné trestání dětí již postaveno mimo zákon, v některých je stále tolerováno. Současný trend v rozvinutých zemích, v návaznosti na odklon od autoritativních výchovných směrů, je uzákonit tělesné trestání jako ilegální.¹⁹ V české společnosti panuje na fyzické trestání dětí názor jdoucí spíše proti těmto trendům. Z průzkumu „Postoje občanů ČR k vybraným otázkám práv dětí“, který realizovala agentura Inres-Sones pro Úřad vlády v roce 2008 vyplývá, že téměř naprostá většina Čechů je k fyzickým trestům více či méně tolerantní a schvaluje jejich používání.²⁰ Jedna z možností, jak může společnost bojovat proti násilí na dětech, které se odehrává v rodinách, je prostřednictvím sociální práce, konkrétně sociální práce s rodinou.

1.1 Sociální práce s rodinami, ve kterých dochází k páčání násilí na dětech

1.1.1 Detekce a vyhledávání ohrožených dětí

Z hlediska sociální práce s dětmi, na kterých je páčáno násilí v rodině je důležitá detekce neboli odhalení násilí. Poté by měla následovat diagnostika případu, na které se

¹⁷ Srov. GRURICHOVÁ, Š. Pomoc rodinám se speciálními potřebami při výchově dětí. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ, Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 143.

¹⁸ Srov. MALÁ, E. *Dítě a stres*, s. 143.

¹⁹ Srov. LOVASOVÁ, L., SCHMIDOVÁ, K. *Tělesné tresty*, s. 15-16.

²⁰ Srov. *Názory občanů ČR na tělesné tresty dětí*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <http://www.stopnasilinadetech.cz/pdf/nazory_obcanu_na_telesne_tresty.pdf>.

podílí interdisciplinární tým pracovníků a dále intervence a terapie za spoluúčasti pracovníků z jiných oblastí nejen o dítě, ale také o celou rodinu.²¹

Prvním velkým úkolem sociální práce tedy je, násilí páchané na dítěti v rodině odhalit. Jedná se o nelehký krok, protože násilí probíhá doma, za zavřenými dveřmi, kdy vstup do tohoto teritoria a jakýkoliv zásah do něj je velmi obtížný.²² Násilí v rodině je pak velmi těžko kontrolovatelné a postižitelné, především pokud se jedná o psychické týrání nebo sexuální zneužívání.²³ Dopady na vývoj dítěte při jakémkoliv násilí nebo neuspokojování potřeb jsou velmi vážné a přetrvávají často až do dospělosti v podobě psychosomatických poruch, narušení sociálních vztahů a mohou vést až ke vzniku psychopatologického onemocnění. Včasná diagnostika je tedy nesmírně důležitá a jakékoliv známky podvýživy, zanedbanosti či násilí u dítěte by se neměly podceňovat.²⁴ Úkolem sociální práce je, mimo jiné, dostatečně informovat veřejnost, aby se o toto téma zajímala a byla připravená kontaktovat v případě podezření probíhajícího násilí v rodině příslušného pracovníka. Sociální pracovníci se v tomto ohledu musí do určité míry spoléhat na veřejnost a další instituce (školská, zdravotnická zařízení, vedoucí zájmových aktivit apod.), proto je velmi důležité, jak společnost násilí v rodině vnímá. Lhostejnost nebo tolerance násilí ve společnosti může zapříčinit, že v některých případech zůstávají hrůzné činy páchané na dětech neodhaleny. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, tolerance k násilí je v různých společnostech různě vysoká. Sociální práce se má zasazovat o to, aby byla společnost nastavená tak, že násilí v rodinách nebude tolerováno. Poté může očekávat, že lidé nebudou před projevy násilí na dětech zavírat oči.

Sociální práce však není odkázána jen na veřejnost nebo oznámení od ostatních institucí. Velkou úlohu hraje vyhledávání dětí, které jsou násilím v rodině ohroženy, sociálními pracovníky. To však předpokládá, že sociální pracovníci budou vědět kde a jakým způsobem hledat. Násilí v rodině je podle zkušeností spojeno s mírou stresu, kterou daná rodina zažívá. A tak v rodinách, které jsou výrazně sociálně slabé, etnicky a kulturně odlišné či většinovou společností nepřijímané nebo tam, kde jsou výchovně

²¹ Srov. MARKOVÁ, D., HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L., JUHÁSKOVÁ, D. *Metódy sociálnej práce s deťmi zažívajúcimi domáce násilie*. In Sociální práce/Sociálna práca, 2011, roč. 11, č. 2, s. 70.

²² Srov. Acorus, z. ú. pomoc osobám ohroženým domácím násilím. [online]. [cit. 2018-1-15]. Dostupné na: <<http://www.acorus.cz/cz/domaci-nasili/info-o-domacim-nasili.html>>.

²³ Srov. VANÍČKOVÁ, E., PROVAZNÍK, K., HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sexuální zneužívání dětí*.

²⁴ Srov. VELEMÍNSKÝ, M. a kol. *Vybrané kapitoly z pediatrie*.

nezkušení či zdravotně odlišní rodiče, je riziko výskytu syndromu CAN větší.²⁵ Jen v České republice je více než tři sta sociálně vyloučených komunit, ve kterých žijí také děti a jsou ohroženy hrubým zanedbáváním téměř všech základních potřeb.²⁶ Někteří autoři uvádějí, že v České republice jsou oběťmi týrání, zneužívání či zanedbávání podle kvalifikovaného odhadu 1-2 % dětské populace ročně.²⁷ Existuje sběr dat v rámci různých resortů (Ministerstva vnitra, Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva práce a sociálních věcí) či České školní inspekce, Ústavu pro informace ve vzdělávání nebo Národní registr dětských úrazů. Ale souhrnná validní data o násilí na dětech v České republice v současné době neexistují.²⁸ Navíc, ke všem datům, která lze o násilí na dětech v rodinách vyhledat, lze uvést, že neodpovídají realitě. Ve skutečnosti jsou totiž mnohem vyšší. Důvodem je, jak už bylo výše zmíněno, vysoká míra utajování před okolním světem či přehlížení známek svědčících o ataku násilí, ale také nízká důvěra dětí v oznámení. Ve světovém kontextu panuje konsensus, že reálných případů násilí je minimálně desetkrát více než identifikovaných případů.²⁹

Zaměřit se pouze na tyto rodiny by bylo nedostatečné. Ano, ve spojitosti s ohroženými dětmi se nejčastěji zmiňuje příslušnost k určitému etniku nebo přítomnost zdravotního postižení. Je zde ale i skupina dětí, jejichž rodiče se rozvádějí/rozcházejí a vedou dlouhodobé spory o jejich výchovu nebo o rodičovský styk. Takové spory rodičů, které se projednávají u soudů různých úrovní a dítěti upírají právo na péči obou rodičů, ohrožují děti neméně.³⁰ Co se týče míry stresu, jsou tyto rodiny ohroženy snad ještě více. Ne nadarmo zařadili Američtí psychologové T. H. Holmes a R. H. Rahe rozvod a rozvrat manželství z pohledu dospělých na druhé a třetí místo ve své škále („předčilo“ je pouze úmrtí partnera či partnerky).³¹ Není tedy těžké si domyslet, jaký vliv má rozvod na děti. U nich se často v důsledku rozpadu rodiny objevují nepřiměřené reakce,

²⁵ Srov. KREJČÍŘOVÁ, D. Týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. In Bechyňová, V., Bubleová, V., Dušková, Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 14.

²⁶ Srov. *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008-2018*. [online]. [cit. 2018-1-15]. Dostupné na: <<http://www.stopnasilinadetch.cz/pdf/narodnistrategie.pdf>>, s. 4.

²⁷ Srov. VANÍČKOVÁ, E., PROVAZNÍK, K., HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sexuální zneužívání dětí*.

²⁸ Srov. *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008-2018*. [online]. [cit. 2018-1-15]. Dostupné na: <<http://www.stopnasilinadetch.cz/pdf/narodnistrategie.pdf>>, s. 2.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 4.

³⁰ NOVOTNÁ, V. *Spory rodičů o děti – velký problém a příčina znevýhodnění dětí*. In Sociální práce/Sociální práce, 2011, roč. 11, č. 2, s. 37.

³¹ Srov. *Životní události způsobující stresovou zátěž u dospělých*. [online]. [cit. 2018-1-15]. Dostupné na: <<http://nadacesirius.cz/kviz/tabulka1/>>.

kteří mohou mít psychosomatický nádech – noční děsy, pomočování, zhoršení školního prospěchu, nechutenství, koktání, lhostejnost, lhaní, útěk k partě apod.³²

Rozvodovost se dnes v České republice pohybuje na téměř padesáti procentech a k tomu ještě přibývají rozchody rodičů dětí, kteří sňatek ani neuzavřeli.³³ Přitom v rozpadajících se manželstvích (ale i partnerstvích) dochází nezdědka k tomu, že děti jsou pod nepřiměřenou psychickou zátěží, která je chápána jako psychické (popř. emocionální) týrání. Dítě je ze strany rodiče zatahováno do konfliktů, zneužíváno jako „svědek“, získáváno na svou stranu a ovlivňováno proti druhému rodiči či je mu bráněno ve styku s druhým rodičem. Může dojít až k rozvoji syndromu zavrženého rodiče. Někteří rodiče také hledají v dítěti psychickou oporu pro sebe a vyžadují po něm, aby naslouchalo jeho problémům, kterým však ono nerozumí nebo je dítěti vnucována role soudce či rozhodčího mezi rodiči. Rodiče, kteří se tímto neadekvátním způsobem snaží krizovou situaci vyřešit, si často neuvědomují, čeho se na svých dětech dopouštějí, jsou zaslepeni vlastním trápením nebo touhou po pomstě.³⁴ Na rozdíl od fyzického týrání či sexuálního zneužívání se k této formě psychického týrání mohou uchýlit i jinak rozumní lidé. Rozejít se jako partneři a zůstat nadále rodiči po vzájemné domluvě, to předpokládá velkou duševní zralost a silnou vůli. Jedná se však o velmi náročnou situaci, a proto se stává, že snadno dojde k selhání jinak nerizikového jedince. Za neustále omílaným „zájmem dítěte“ se totiž v podstatě skrývá touha ublížit druhému rodiči a pravý zájem dítěte a jeho potřeby jdou stranou.³⁵ Takovéto chování rodičů má však pro děti negativní následky, a to jak v chování, tak i v psychosociální oblasti. Tyto důsledky psychického týrání se mohou projevat i v dospělosti v partnerské a rodičovské rovině, sociální či profesní činnosti.³⁶

³² Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Vliv rozvodu na duši a chování dítěte*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/vliv-rozvodu-na-dusi-a-chovani-ditete-38.html>>.

³³ Srov. KAČEROVÁ, E. *Obrat v rozvodech*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<http://www.statistikaamy.cz/2014/02/obrat-v-rozvodech/>>.

³⁴ Srov. HUBÁČKOVÁ, J. *Formy a následky psychického týrání, zneužívání a zanedbávání*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<http://www.nicm.cz/formy-a-nasledky-psychickeho-tyrani-zneuzivani-a-zanedbavani>>.

³⁵ Srov. BACHÁROVÁ, G. *(Po)rozvodové boje: když rodiče zapominají na děti*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/porozvodove-boje-kdyz-rodice-zapominaji-na-deti-136.html>>.

³⁶ Srov. HUBÁČKOVÁ, J. *Formy a následky psychického týrání, zneužívání a zanedbávání*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<http://www.nicm.cz/formy-a-nasledky-psychickeho-tyrani-zneuzivani-a-zanedbavani>>.

Z výše uvedených údajů vyplývá, že počty dětí, které se v rodině setkaly s jakoukoliv formou násilí můžeme pouze odhadovat, je však zřejmé, že číslo bude mnohonásobně vyšší, než je prokázaných případů. Také je důležité si uvědomit, že u neprokázaných případů se dětem nedostává takové pomoci, která by byla adekvátní, a to pro ně může v budoucnu znamenat velké komplikace v mnoha oblastech života.

Sociální práce se však všemožnými způsoby snaží dětem, které se setkaly s násilím v rodině pomáhat a zajistit jim potřebnou podporu. Tato pomoc by měla být adekvátní k problému násilí na dětech páchané v rodině. To znamená, že by se mělo jednat o práci multidisciplinárního týmu, protože i tento problém se dotýká všech osob v rodině a zasahuje do všech životních oblastí dítěte.³⁷

Sociální pracovníci (a další odborníci pracující s lidmi) by měli podporovat rozvíjení sítě preventivních a pomáhajících organizací, které hrají v rámci multidisciplinární práce s rodinou velkou roli. Jedná se o zdravotní, sociální, komunitní a neziskové organizace, dále pak občanské iniciativy, sdružení rodin či osob, které se vytvářejí například kolem zdravotní problematiky dítěte či výchovných zájmů. Tito všichni hrají v rámci prevence násilí v rodině svoji roli. Například mateřská centra mohou posilovat ženy unavené jednotvárnou a izolovanou péčí o dítě chránit před rozvojem deprese, tímto způsobem pak pomáhat chránit dítě před případným vývojem projevů násilí.³⁸ Do kategorie pomoci rodinám s rizikem CAN také patří v širším smyslu velká část praxe mnoha poradenských a diagnostických pracovišť, např. PPP. Včasná diagnostika poruchy učení, poruchy koncentrace pozornosti s hyperaktivitou nebo mentální postižení může předejít někdy velmi problematickým zásahům rodičů.³⁹

Na tomto místě je vhodné uvést, že jakékoliv násilí v rodině mívá systemickou povahu. V praxi to znamená, že tam, kde se v rodině objeví násilí mezi partnery, se riziko zvyšuje pro všechny členy rodiny. Pokud tedy existuje fyzické násilí mezi partnery, je pravděpodobné, že jsou rodiče fyzicky násilní i vůči dětem. To znamená, že i další práce s rodinou by se měla zaměřovat na podporu osobní, partnerské a

³⁷ Srov. BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 171-172.

³⁸ Srov. GJURIČOVÁ, Š. Pomoc rodinám se speciálními potřebami při výchově dětí. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ, Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 146.

³⁹ Srov. tamtéž, s. 143-144.

rodičovské schopnosti řešení problémů. Pro terapeutů je to signál, propojit více modů terapie, např. rodinné, párové a individuální.⁴⁰

Násilí na dětech páchané v rodinách má, ostatně jako i další problémy, kterým se sociální práce s rodinou věnuje, mezioborový dosah. Spolupráce s lékaři, psychology, pedagogy, soudy, orgány činnými v trestním řízení a nestátními subjekty je nezbytně nutná.⁴¹ Nejde však jen o spolupráci různých odborníků, ale také o uznání jejich odlišných hledisek, protože všechna hlediska mohou být platná zároveň. Běžné polarizované vnímání (vinen – nevinen, dobrý – špatný) není možné vždy aplikovat. Je třeba si uvědomit, že součástí problému je existence mnohdy rozporných či odlišných hledisek. Při praktickém řešení problémů je tedy nutné překonat resortní vnímání.⁴²

1.2 Sociální práce s rodinou v rámci oddělení sociálně právní ochrany dětí

1.2.1 Posouzení situace rodiny a intervence

Jak už bylo uvedeno v předchozí kapitole, jedním z prvních bodů (a také jeden z nejdůležitějších) je oznámení podezření, že je na dítěti pácháno násilí. Podle ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí jsou státní orgány, pověřené osoby, školy, školská zařízení, popřípadě další zařízení určená pro děti povinny oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o ohrožené dítě podle §6 téhož zákona.⁴³ Je to právě tento úřad, který ve většině případů shromažďuje informace od zainteresovaných institucí a činní další kroky potřebné k tomu, aby byly naplněny základní potřeby dítěte, v případě násilí především bezpečné prostředí. Pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí jsou povinni prověřit jakékoliv oznámení a v případě podezření zahájit další kroky. Po sociálním pracovníkovi tohoto úřadu se žádá, aby posoudil a vyhodnotil situaci v rodině, zda by se mohlo jednat o týrání, zanedbávání či zneužívání dítěte. Dobré posouzení je pak klíčem k efektivní intervenci a ke snížení rizika ohrožení dítěte. Posouzení sociálních

⁴⁰ Srov. GJURIČOVÁ, Š. Rodinná a systemická terapie. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ, Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 132-133.

⁴¹ Srov. NOVOTNÁ, V. *Ochrana dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <https://www.kr-vysocina.cz/assets/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4051893>, s. 8-9.

⁴² Srov. GJURIČOVÁ, Š. Pomoc rodinám se speciálními potřebami při výchově dětí. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ, Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 148.

⁴³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, §10 odst. 4.

pracovníků (a jiných odborníků, z kterých sociální pracovník vychází) musí být profesionální, protože se na jejich základě realizují významná rozhodnutí, která se pak dotýkají dítěte jak z krátkodobého, tak dlouhodobého hlediska. Toto posouzení je však velmi složitý proces, který je ovlivněn řadou faktorů a je zdrojem mnoha otázek, sporných názorů a nelehkých rozhodnutí. Sociální pracovníci jsou tak pod neustálým tlakem, protože jejich rozhodnutí může ovlivnit další život dítěte, resp. celé rodiny a také může být zdrojem závažných pochybení.⁴⁴

Sociální pracovníci na základě posouzení situace dítěte navrhuji rodině buď kooperativní řešení, kdy dochází ke stabilizaci situace, např. že rodina začne využívat rodinnou terapii ve speciálním zařízení, nebo se pracovnice rozhodne rovnou přijmout opatření. I když rodiče s těmito opatřeními (např. umístění dítěte mimo rodinu, soudní dohled) většinou nesouhlasí, mají právo rozumět důvodům, pro které k nim bylo přistoupeno. Často však není situace jednoznačná a riziko není stabilizováno zcela. Sociální pracovník je pak postaven před těžké rozhodnutí. V některých situacích se jeví jako vhodné nabídnout rodině možnost volby, např. že přijmou doporučení rodinné terapie nebo bude dítě umístěno mimo rodinu. Většinou rodina přijme méně nepříjemnou alternativu. Ale i přes práci terapeutů, je stále odpovědnost na sociálním pracovníkovi, zda využije donucovací role v rámci svých pravomocí.⁴⁵

1.2.2 Sanace rodiny, multidisciplinární tým a případové konference

V předchozí kapitole jsem již uváděla, jak je sociální práce s rodinou založena na multidisciplinární spolupráci. Aby však byla tato spolupráce efektivní, je potřeba koordinace, která je často zajišťována prostřednictvím sociálních pracovníků. Při práci s ohroženými dětmi a rodinou, ve které dochází k páčání násilí na dětech, je ve většině případů koordinátorem pracovník oddělení sociálně právní ochrany dětí.⁴⁶ Ten totiž velmi často zná rodinu dlouho před nařízením předběžného opatření a má velmi podrobné informace o situaci v rodině. Může tak navrhnout opatření a služby, které by

⁴⁴ Srov. NAVRÁTILOVÁ, J. *Proces posouzení životní situace jako zdroj ohrožení dítěte (faktory ovlivňující posouzení ohrožených dětí)*. In Sociální práce/Sociálna práca, 2011, roč. 11, č. 2, s. 40.

⁴⁵ Srov. GJURIČOVÁ, Š. *Rodinná a systemická terapie*. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 136-137.

⁴⁶ Srov. NOVOTNÁ, V. *Ochrana dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <https://www.kr-vysocina.cz/assets/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4051893>, s. 8-9.

rodiče mohly motivovat a podpořit. Je to právě sociální pracovník oddělení sociálně právní ochrany dětí, který se účastní soudů a navrhuje opatření na základě zpráv a doporučení ostatních odborníků, kteří se často soudu osobně neúčastní. Sociálně-právní ochranu v rodině také pracovník vykonává i po proběhlém soudu či po návratu dítěte ze zařízení do rodiny⁴⁷

Sociální pracovník oddělení sociálně právní ochrany dětí se však často potýká s nedostatkem času. Ve své agendě se totiž převážně věnuje koliznímu opatrovnickví v rámci rozvodu/rozchodu rodičů a poradenství v rámci problematického porozvodového/porozchodového uspořádání poměrů (styku s rodiči a s tím spojenými problémy) dítěte. Koordinace multidisciplinárního týmu zabere mnoho času a vyžaduje po pracovníkovi zvýšené úsilí. Je tedy možné, že mu poté nezbyde příliš času na další práci, kterou však nesmí zanedbávat. Názory dalších odborníků jsou jistě velkým přínosem pro to, aby byla intervence a řešení situace pro dítě co nejpříjemnější. Mnoho dalších úhlů pohledu a námětů od různých odborníků však může také rozhodování sociálního pracovníka o tom, jaké opatření navrhnout, zpochybnit. Rozhodování to může ztížit a samotný proces rozhodování může zabrat více času.⁴⁸ Jedna z možností, jak multidisciplinární spolupráci efektivně využít, je pořádání případových konferencí. Případové konference napomáhají efektivně analyzovat a diagnostikovat konkrétní případ. Příprava takové případové konference je pro sociálního pracovníka také velmi časově náročná, má však mnoho výhod a oproti komunikaci s jednotlivými odborníky má své výhody. Může také hrát důležitou roli při řešení dilemat sociálního pracovníka.

49

Týmová spolupráce, jejíž základní kvalitou je partnerský přístup mezi všemi členy multidisciplinárního týmu, je také předpokladem pro účinnou sanaci rodiny – pomoc dítěti prostřednictvím pomoci jeho rodině. Neznamena to, že pomáhající pracovníci, členové multidisciplinárního týmu, si musí být osobně sympatičtí, musí však akceptovat své názory, kompetence, uzavřené dohody apod. V opačném případě mohou dopady jejich práce rodinám uškodit. Sanace rodiny by v současné době měla

⁴⁷ Srov. BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 181.

⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 182.

⁴⁹ Srov. NOVOTNÁ, V. *Ochrana dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <https://www.kr-vysocina.cz/assets/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4051893>, s. 8-9.

být metodou první volby u většiny případů, i v případech, kdy se v rodině vyskytuje nějaký druh násilí.⁵⁰ Problematika dětí, kterým hrozí odebrání z rodiny či se již ocitly mimo svou původní rodinu, se skládá z mnoha těžkostí, které se různě dlouhou dobu kumulovaly a řetězily. Rodina je často v začarovaném kruhu dopadů své obtížné situace a aby byla schopna pracovat na jejich řešení, potřebuje jednotnou podporu řady odborníků. Jejich propojení, koordinace a týmová spolupráce je tedy pro sanaci rodiny klíčová.⁵¹

⁵⁰ Srov. BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*, s. 26-27.

⁵¹ Srov. BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 171.

2 Etika v sociální práci a její využití při práci s rodinou

Mezi charakteristické rysy současné doby lze považovat etický relativismus. Relativizování morálky a hodnot, které v naší společnosti platily po celá staletí, však může způsobit, že se člověk vystaví riziku narušení sociálních vztahů a hodnot každodenního života. Stupňující se individualismus a nezakotvenost v hodnotách pak může vyústit v nezodpovědnost na nejrůznějších místech a může být při výkonu některých profesí (především těch, které pracují s lidmi) velmi nebezpečné. Bohužel přestává platit dříve respektovaný názor, že „ne všechno, co člověk může, také smí“.⁵² Aby společnost nebyla pouze egoistická a vyznávající nihilismus, je žádoucí, aby v zájmu svého fungování uznávala „vyšší“ hodnoty, které jsou nezpochybnitelné a aby vyžadovala jejich všeobecné uznání a viděla v nich normy platné pro všechny. Hodnoty nemohou být ze své podstaty pouze individuální, protože lidé by pak jednali jen podle toho, co oni považují za hodnotné. Existence hodnot jako ideálních norem podmiňuje ustanovení právních zákonů a platných předpisů. Normy tedy vycházejí z hodnot a pokud někdo uznává za platnou skutečnost a pomíjí to, k čemu se vztahuje – smysl skutečnosti, kterou vyjadřují hodnoty – může mít problém při uvažování o smyslu svého jednání, protože se nemůže opřít o nic trvalého. Pro toho, komu jde pouze o skutečnost a na základě ní staví svá pravidla pro jednání, mohou se pro něj stát hodnoty zbytečné.⁵³ Všeobecné mínění, že všechny autentické hodnoty jsou svou povahou proměnlivé, odporuje charakteristice hodnot jako trvalých a nadčasových. Je potřeba vnímat nadčasovost hodnot, která nespočívá v jejich neměnnosti, ale v historičnosti. Pokud přijmeme předpoklad, že trvalost neznamena neměnnost, můžeme objevit v minulých kulturách prvky (materiální i duchovní), které si i v současné době uchovávají své významy. A tímto způsobem by se dali chápat nadčasové hodnoty, které přetrvávají, i když je jejich dnešní podoba jiná. To, co si uchovává po staletí schopnost „být významný“, přežívá, a my pak máme možnost stále rozumět tomu, co je rodina, přátelství, vzdělání, láska apod.⁵⁴

Hodnoty pak často bývají oddělovány od znalostí a morální oblast od oblasti právníkové či technické. Rozhodování v sociální práci přitom zahrnuje komplex

⁵² Srov. ŠKULECOVÁ, A., JANKOVSKÝ, J. *Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích*. In Sociální práce/Sociálna práca, 2004, č. 4, s. 54-55.

⁵³ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*, s. 22-23.

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 66-68.

etických, technických, právních, ale i ideologických bodů které se vzájemně propojují.⁵⁵ Přičemž ideologickými prvky zde myslím především to, jakou má organizace specifickou „kulturu“ přístupu ke klientům.⁵⁶ Rozhodování sociálního pracovníka o tom, jak se v určité více či méně sporné situaci zachová, je zcela běžné a součástí jeho každodenní práce a etické principy nebo hodnoty, kterými se sociální pracovník řídí, budou vždy ovlivňovat způsob, jakým bude interpretovat zákony a nařízení. Etický aspekt ze sociální práce nevymizí ani v případě, kdy se jedná o technicky proveditelný či právně jasný případ. Sociální pracovník totiž ve své práci uplatňuje vzhledem ke klientovi moc, danou profesí a má tak pravomoc rozhodovat o druhých. Zasahuje do života klientů, a je třeba, aby jeho zásahy byly vždy legální. Nelze tedy uplatňovat znalosti či provádět právnícká či technická rozhodnutí bez hodnotových soudů nezávisle na etických uváženích.⁵⁷ Tímto způsobem se do jakékoliv práce sociálního pracovníka projevuje jeho osobnost. Subjektivní faktory, které ho při práci ovlivňují, vychází z úrovně jeho morální citlivosti a schopnosti reflexe situace a sebereflexe. Důležitá je celková zralost jeho osobnosti, jeho hierarchie hodnot, ale také zkušenosti v rozhodování v morální oblasti. Sociální pracovník má však při svém rozvažování k dispozici nejen právní ustanovení a své přesvědčení, svou roli hraje také étos společnosti, názory spolupracovníků a etické základy profese – etický kodex.⁵⁸

Tyto subjektivní a objektivní faktory ovlivňují přístup pracovníka v konkrétní situaci – zda pro něj bude situace představovat pouze technickou otázku, etický problém či etické dilema.⁵⁹ Jsem si vědoma určité pojmové nevyjasněnosti termínu dilema pro užití v oblasti etiky v sociální práci, protože v obou disciplínách nabývá trochu odlišného významu.⁶⁰ Nicméně pro svou práci budu vycházet z tohoto pojetí, jak jej chápe a popisuje Nečasová, která vychází z Banksově.

V praxi sociální práce je více než příhodné využít různé etické teorie, které sociálnímu pracovníkovi mohou pomoci lépe pochopit problematickou situaci či dilema. Různé etické teorie umožní pracovníkovi jiný náhled na situaci a na její řešení,

⁵⁵ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 6.

⁵⁶ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s. 35.

⁵⁷ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 7.

⁵⁸ Srov. NEČASOVÁ, M., DOHNALOVÁ, Z., TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. In *Sociální práce/Sociální práce*, 2010, č. 3, s. 77.

⁵⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 6-7.

⁶⁰ Srov. JINEK, J., KRÍŠŤAN, A. *Etická teorie a její aplikace – problém pro sociální práci*, In *Sociální práce/Sociální práce*, 2011, č. 2, s. 126.

tak aby si dokázal své chování nejen před ostatními, ale také před sebou samým, odůvodnit. Zde je nutné podotknout, že pouhá znalost etických zásad a norem není sama o sobě zárukou toho, že bude konkrétní pracovník jednat mravně. Pokud však bude v rámci profesionální přípravy na pomáhající profese věnována větší pozornost etickým problémům a otázkám, může to (budoucí) sociální pracovníky přimět k tomu, aby o těchto záležitostech více přemýšleli a případně se s nimi identifikovali. V důsledku toho pak mohou jednat jak v souladu s etickými požadavky, tak i se svým svědomím.⁶¹

Ve své práci, v korespondenci s cílem, který jsem si na začátku vytyčila, se pokusím využít základní principy zvolené etické teorie I. Kanta při řešení vybraného dilematu. Níže prezentuji celkem pět dilematických situací, které jsem vyvodila z rozhovorů s vybranými sociálními pracovníci oddělení sociální právní ochrany dětí. V rámci těchto rozhovorů jsem respondentkám nejprve představila téma a cíl mé diplomové práce a požádala je, aby mi popsaly dilematické situace, se kterými se setkávají v práci s rodinami, ve kterých dochází k určitému typu násilí na dětech. Také jsem je požádala, aby mi tyto dilematické situace doplnily o kazuistiky. Rozhovory jsem si zaznamenávala formou terénních poznámek.

Jako výstup z těchto rozhovorů prezentuji pět níže uvedených dilematických situací, přičemž nejčastěji se objevovalo dilema popisované jako „odebrat dítě z rodiny, či neodebrat“, které zároveň pracovníci označovali jako nejpalcivější. Dilematické situace jsem ilustrovala na kazuistikách, které respondentky uvedly. Dalším krokem bylo vybrat si dilema, které jsem se pokusila za pomoci etické teorie I. Kanta postoupit rozboru a pokusila se mu díky této teorii lépe porozumět. Kritériem pro výběr dilematu se přitom stala četnost uváděného dilematu, tedy situace, kdy se pracovníci rozhodují, zda mají k soudu podat návrh na odebrání dítěte z rodiny či tento návrh nepodávat. Toto dilema totiž pracovníci nejen že uváděli jako nejčastější, ale zároveň ho vnímali jako nejzávažnější. Před samotným rozbohem však ještě hlouběji představuji teorii I. Kanta, díky čemž vznikne předpoklad, že budu lépe schopna důsledného promýšlení vybraného dilematu. Hlubší porozumění této teorii se mi jeví nutné, abych se vyhnula

⁶¹ Srov. ŠKULECOVÁ, A., JANKOVSKÝ, J. *Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích*. In Sociální práce/Sociálna práca, 2004, č. 4, s. 61.

pouhému „šroubování“ principů etické teorie na předem vybranou kazuistiku a předem zvolený postup řešení dilematu.⁶²

3 Dilematické situace při práci s rodinami, ve kterých dochází k páchání násilí na dětech

Úmluva o právech dítěte stanovuje občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dětí. Co se týká mého tématu, je to především právo nebýt vystaveno svévolnému zasahování do soukromého a rodinného života ani nezákonným útokům na svou čest a pověst a právo na ochranu před jakýmkoli tělesným či dušením násilím, urážením nebo zneužíváním, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy je v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoliv osob starajících se o dítě.⁶³ Tato základní práva se v určitých případech mohou dostat do kolize a je třeba zvažovat, kterému z nich dát přednost. Základní práva má samozřejmě nejen každé dítě, ale každý člověk, tzn. i rodiče⁶⁴ a současně se tak mohou tyto práva dětí dostat do kolize s právy rodiče. Pokud však rodiče neplní své rodičovské povinnosti či snad porušují práva dítěte, k čemuž v případech násilí páchaného na dětech dochází vždy, musí být do rodiny zasahováno zvenčí. A podle článku 3 Úmluvy o právech dítěte musí být při jakékoliv činnosti týkající se dětí upřednostněn jejich zájem před zájmem rodiče či rodičů.⁶⁵ Sociální pracovník na oddělení sociálně právní ochrany dětí se s takovou kolizí práv setkává denně. Proto jsem téma práce zúžila právě na rodiny, ve kterých dochází k páchání jakékoliv formy násilí na dětech, abych se tak mohla zaměřit na specifické kolize, které při práci s těmito rodinami vznikají. Jak tyto kolize vnímají pracovníci a jak s nimi dokáží pracovat, ovlivňuje to, zda z konkrétní situace vznikne pro pracovníka etický problém či etické dilema. Jak již bylo uvedeno výše, vnímání konkrétní situace sociálním pracovníkem je determinováno mnoha proměnnými a pro některé pracovníky nemusí být rozhodování vůbec složité, naopak pro někoho může z dané situace vzejít

⁶² Srov. JINEK, J., KRÍŠŤAN, A. *Etická teorie a její aplikace – problém pro sociální práci*, In Sociální práce/Sociální práce, 2011, č. 2, s. 129.

⁶³ Sdělení č. 104/1991 Sb., federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dětí, článek 16, 19.

⁶⁴ Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, článek 10 odst. 1 a 2.

⁶⁵ Srov. LANGHANSOVÁ, H. *Děti svědci domácího násilí – svěřování do výchovy a úprava styku s násilným rodičem*, s. 21.

problém či dilema. U dilemat sociálních pracovníků sociálně právní ochrany dětí, kteří pracují s rodinami, ve kterých dochází k násilí na dětech, může být těžké rozhodování umocněno vědomím, že dítě se do této situace nedostalo vlastním přičiněním a rozhodování pro „menší zlo“ způsobí okolnosti, které dítě nedokáže zpracovat tak, jako dospělý člověk. Nejde tedy jen o vyřešení krizové situace, ale o dilema, kdy se pracovník musí rozhodnout, co je oním menším zlem a co vše to především pro dítě (popř. pro ostatní členy rodiny) bude znamenat do budoucna. Podle Laana platí, že napětí, které pracovník vyvíjí k vyvarování se jedné chyby, vede automaticky ke zvýšení pravděpodobnosti druhé chyby.⁶⁶ Přičemž nedbalost je v sociální práci posuzována méně přísně než neoprávněný zásah.⁶⁷ Chybám v řešení dilematu lze předcházet uvážlivým a svědomitým posuzováním jednotlivého případu, tak aby k těmto neoprávněným zásahům nedocházelo. Podle Watsona a Westové, které cituje ve svém textu Navrátil, je správné posouzení případu základ pro optimální rozhodnutí a jádro každé dobré praxe.⁶⁸ A jak již bylo představeno v předchozí kapitole – bez etického aspektu se v profesionální sociální práci neobejdeme, proto může být využití etických teorií při rozhodování a posuzování konkrétních případů velkým přínosem a efektivním nástrojem při řešení etických dilemat sociálních pracovníků.

3.1 Dilematické situace pracovníků OSPOD při práci s rodinami, ve kterých dochází k páchání násilí na dětech

Pro velmi širokou obsahovou stránku tématu páchání násilí na dětech v rodinách jsem se v úvodní části práce věnovala tomuto tématu na velmi obecné rovině a hlubší exkurz do konkrétních témat jsem zařadila až do této části práce, kdy u každého dilematu popisují, jak se k danému tématu staví dostupná literatura, tak aby měl čtenář možnost uváděnému dilematu sociálním pracovníkem lépe porozumět.

1. Problematické posuzování případu týrání dítěte – dilema pracovnice, zda posoudit případ jako týrání dítěte či neúměrné trestání

Pod slovem trest si každý z nás představí něco jiného, autor Matějček popisuje trest jako „onen nepříjemný, tísnivý, ponižující pocit, kterého bychom se chtěli co nejdříve

⁶⁶ Srov. LAAN V. D., G. *Otázky legitimity sociální práce*, s. 119.

⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 122, s. 232.

⁶⁸ Srov. NAVRÁTIL, P. *Posouzení životní situace: úvod do problematiky*. In *Sociální práce/Sociální práce*, 2007, č. 1, s. 73.

zbavit a kterému bychom se chtěli rozhodně pro příště vyhnout“.⁶⁹ Děti by však měly vědět, že i když je trestáme, tak je máme rádi. Dítě totiž musí prožít pocit osvobození a smíření, na který se může dále výchovně navázat.⁷⁰ Trestat se dá mnoha způsoby, metoda fyzického trestání však nezdědka vyvolává kontroverze. Tělesným trestem se rozumí každý trest, kdy je použita tělesná síla způsobující bolest, či byť jen nepatrný dyskomfort dítěte. Týráním dítěte se rozumí použití fyzického trestu za použití předmětu na citlivou část těla nebo pokud po ranách zůstávají na těle stopy.⁷¹ Stanovit absolutní kritéria, která by určovala hranici špatného zacházení s dětmi nezávisle na době a kultuře je však velmi obtížné. Za nejvážnější případy týrání a zanedbávání se považují ty, které by jako nejhorší posuzovala většina lidí tvořící určitou skupinu – společnost, např. topení, škrcení, podávání jedů apod.⁷² Fyzické týráním je však širší pojem a přesně určit kdy jde už o špatné zacházení s dítětem, resp. jeho týráním, a kdy se ještě jedná o chování rodičů v rámci výchovných metod, je velmi obtížné.⁷³ Mezi fyzické týráním totiž můžeme také zařadit např. facky, nepřiměřené tahání za ušní boltce, silné třesení a dále pak neposkytnutí dítěti základní hygieny, nedostatky ve výchově a vzdělání, nedostatek ošacení, poruchy vzniklé z nekvalitní výživy apod.⁷⁴

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, do posuzování případu se promítá mnoho proměnných, jako např. osobnost sociálního pracovníka a jeho přesvědčení. Pak se tedy může stát, že jeden pracovník by případ posoudil jako trestání v rámci rodičovské zodpovědnosti a další pracovník by to stejné chování rodiče již mohl považovat za týráním dítěte. V rámci prevence je důležité, aby pracovníci, kteří špatné zacházení s dítětem posuzují, byli adekvátně proškoleni.⁷⁵ V praxi na základě této tenké hranice mezi trestáním a týráním může vzniknout dilema, které lze pojmenovat jako dilema posuzujícího pracovníka, zda se jedná o fyzické trestání či již o fyzické týráním. V České republice nejsou fyzické tresty zcela zakázány, může tedy rodič, který je předvolán na OSPOD kvůli podezření z fyzického týráním dítěte oponovat tím, že

⁶⁹ Srov. MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?*, s. 26.

⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 37.

⁷¹ Srov. *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008-2018*. [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: <<http://www.stopnasilinadetech.cz/pdf/narodnistrategie.pdf>>, s. 7.

⁷² Srov. MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (eds.) *Sociální práce v praxi*, s. 27-28.

⁷³ Srov. MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?*, s. 8.

⁷⁴ Srov. *Fyzické týráním*. [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: <<https://www.zachranny-kruh.cz/pro-verejnost/kriminalita-rizikove-chovani/tyrane-deti/fyzicke-tyrani.html>>.

⁷⁵ Srov. MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*, s. 28.

jeho chování je v rámci rodičovské zodpovědnosti, protože se domnívá, že fyzické trestání je nedílnou součástí výchovy.

Kazuistika:

Sociální pracovnice uvádí případ, kdy se na oddělení OSPOD dostavila matka, která nežije s otcem dítěte ve společné domácnosti, syna (5 let) má ve své péči, syn má s otcem stanovený styk. Matka si stěžuje na to, že otec syna nepřiměřeně trestá, někdy dokonce mívá na těle modřiny, když se od otce vrací. Matka toto přecházela do doby, než syn přišel s obtiskem otcovy dlaně (a následné podlitiny) na své hýždě. Matka není zastáncem fyzických trestů, naopak syna vychovává velmi volnou metodou, odvolává se na metodu Françoise Dolto, odmítá jakékoliv trestání dítěte. Po předvolání otce na OSPOD dochází k problematické situaci, otec matku obviňuje ze zanedbávání, dokonce týrání. Přiznává, že syna občas plácne, ale vždy jen mírně. Když však syn začal jemu a jeho rodičům sprostě nadávat a vyhrožoval jim zabitím, neudržel se a plácl syna přes zadek silněji, obtisk však vznikl proto, že syn právě vylezl z bazénu a byl mokrý. Otec pracovníci sdělil, že matka syna vychovává bez jakýchkoliv hranic, neukládá mu žádné povinnosti a pokud od něj něco požaduje, tak ho pouze přemlouvá, nikdy mu nic nepřikáže. Na syna to má takový vliv, že pokud si řekne, že se večer nechce umýt, matka to respektuje a stalo se, že se již týden nekoupal. Podobně je tomu tak i s ostatní hygienou, např. čištěním zubů a stříháním nehtů. Matka je sama veganka a stejnou stravu podává také synovi, syn se sám rozhoduje, kdy a co bude jíst, což otec také považuje za nepřijatelné. Matka si sama otci často stěžuje na to, že ji syn mlátí a nadává jí. Někdy se před ním musí schovat do jiné místnosti, protože je na ní syn velmi agresivní. Matka si však stále za svou výchovnou metodou stojí, obhájí ji a představuje mnoho pozitiv této výchovy.

Sociální pracovnice se dostala do situace, kdy má posoudit, zda by se mohlo jednat o fyzické týrání či zda se jedná o specifický výchovný styl v rámci rodičovské zodpovědnosti. Pracovnice, která je více nakloněna alternativním stylům výchovy a třeba sama v takovém duchu vychovává své děti, může mít více pochopení pro chování matky, a naopak se zaměří na výchovu otce. Může připustit, že syn má problémy, ale jejich příčinu bude spíše hledat v chování otce, které může nést znaky fyzického týrání a bude přemýšlet o tom, zda jeho chování nahlásí na prošetření na policii. Otec synovi dal

takovou ránu, že mu po ní zůstala na těle stopa – obtisk ruky a podlitina, fyzické trestání se navíc u otce opakuje. Jiná sociální pracovnice, která je sama tolerantní k fyzickým trestům a ve výchově svých dětí také občas použije fyzický trest, může chování matky posoudit jako pasivní fyzické týrání, kdy matka vědomě nedodrží hygienu syna, podává mu nedostatečnou výživu a nedostatečná se také jeví jeho výchova, kdy si syn může dělat co chce, nemá žádné hranice, a otcovu reakci za neadekvátní, ale stále přípustnou v rámci rodičovské zodpovědnosti. Pro jinou pracovníci zase může být chování obou rodičů ne/přípustné. Každá pracovnice si však uvědomuje, že fyzické tresty nejsou v České republice zakázány, avšak hranice, kdy se fyzické trestání může změnit ve fyzické týrání je velmi tenká a osobnost dítěte může být v budoucnu chováním rodičů velmi narušena.

Dle pravidelného postupu si sociální pracovnice vyžádá zprávu od pediatra, doporučí rodičům návštěvu poradenských zařízení jak pro syna (speciálně pedagogické centrum, dětský psycholog), tak pro rodiče (centrum pro rodinu, terapeutickou skupinu) a provede sociální šetření v místě bydliště. Oba rodiče však návštěvu zařízení odmítají, pediatrička neuvádí žádné nedostatky ve fyzické péči či podezření na týrání a při šetření se syn zdá být upravený, avšak jeho chování je velmi netypické pro takto staré dítě – nemluví, stále se věší na matku, nemá zájem o žádnou interakci. Pokud sociální pracovnice usoudí, že se jedná o fyzické týrání či zanedbávání péče, musí případ nahlásit na policii a nejen rodiče, ale také syn bude podroben vyšetřování (výslechům, znaleckým posudkům, lékařským vyšetřením apod.). To bude jak pro rodiče, tak pro syna velmi zatěžující a psychicky vyčerpávající. V rámci tohoto vyšetřování může dojít k systémové viktimizaci dítěte. Rodiče si však mohou uvědomit závažnost situace a budou nuceni ke změně svého chování. Pokud sociální pracovnice usoudí, že se nejedná o fyzické týrání či zanedbávání, ale pouze o výchovné metody rodičů, které jsou pro syna zatěžující především tím, že jsou velmi rozdílné, syn nebude sice vystaven sekundární viktimizaci, ale pro pracovníci bude možná obtížné rodiče motivovat ke změně chování a časově velmi náročné je přimět spolupracovat, syn může mezitím být dále vystaven nevhodnému chování rodičů, kteří své jednání odůvodňují tím, že jejich metoda výchovy je ta správná. Na něj to však může mít v budoucnu neblahý vliv, mohou se projevit poruchy chování či porucha socializace.

2. Konflikt požadavku pozitivního rozvoje dítěte s autonomií rodiny – dilema

pracovnice, zda podat k soudu návrh na odebrání dítěte z rodiny či tento návrh nepodat

Pro sociálního pracovníka orgánu sociálně právní ochrany dětí je neustálé hledání zájmu dítěte nejen velkým úkolem, ale také zdrojem mnohých dilemat. Je nesporné, že rodina je pro každé dítě ideální prostředí k životu a vztah k matce (pečující osobě) jedna z nejdůležitějších věcí v raném životě dítěte. Bezpečná vazba hraje zásadní roli pro zdravý vývoj dítěte a její nedostatek může způsobit celoživotní trauma.⁷⁶ Dítě na svět přichází s vrozenou potřebou vztahování se k blízkému člověku – matce, popř. pečující osobě. Tato potřeba rané zkušenosti a její fungování se přenáší do dospělosti. Je jisté, že zkušenosti z prvních let života člověka, natrvalo ovlivní jeho vztah k lidem. Pokud se dítěti v raném dětství pocitu bezpečí z pevné citové vazby nedostává, nejsou-li naplňovány jeho potřeby, nebo nemá-li osobu, ke které se může vztahovat, s velkou pravděpodobností se v pozdějším věku nenaučí s druhým člověkem vytvořit fungující vztah. Jedná se o děti, které jsou vystaveny deprivaci, např. se ocitnou v institucionálním zařízení nebo žijí v rodině, ve které dochází k nějaké formě násilí.⁷⁷

Z těchto poznatků vyplývá, jak významnou roli hraje v životě dítěte rodina, resp. vztah dítěte k matce. Sociální pracovník OSPOD by tak při práci s rodinami, ve kterých dochází k páčání násilí na dětech, měl v první řadě věnovat patřičnou pozornost sanaci rodiny, která by měla být metodou první volby u většiny případů. Tento soubor opatření, dnes již dobře znám a v současné době v zahraničí již hojně využíván, si klade za cíl předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku. Jedná se o postup podporující fungování rodiny tak, aby nemusel být vyčleněn člen rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, nebo že je sám někým z rodiny ohrožen.⁷⁸ Je však na zvážení sociálního pracovníka, zda se i přes veškerou snahu využít této metody rozhodne dále s rodinou pracovat, či se uchýlí k podání návrhu na umístění dítěte do ústavní péče. Sociální pracovník musí zvážit, zda je prostředí rodiny pro dítě ještě bezpečné, či již není a musí narušit autonomii rodiny a podat návrh na předběžné opatření.

⁷⁶ Srov. BOWLBY, J. *Vazba*, s. 161.

⁷⁷ Srov. JAŽKOVÁ, Z. *Attachment: o důležitosti citového pouta v rodině, o jeho poruchách a léčení*. [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: <<https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/attachment-o-dulezitosti-citoveho-pouta-v-zivote-o-jeho-poruchach-a-leceni-89.html>>.

⁷⁸ Srov. BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny*, s. 17-18.

Kazuistika:

Sociální pracovnice uvádí případ, kdy matka porodila v nemocnici dítě, které vyžaduje díky svému zdravotnímu stavu speciální péči a matka se sociální pracovnici neonatologické péče jeví neschopná o dítě pečovat. Sociální pracovnice provedla s matkou pohovor a shromáždila o matce dostupné informace. Ze zasláního spisu z jiného oddělení sociálně právní ochrany dětí se dozvídá, že matka má již pětiletou dceru, která je svěřena do péče otce. Matka má dle několik let starého znaleckého posudku pravděpodobně IQ 40, není v žádném ohledu zbavena své způsobilosti. Matka má o dítě zájem, chce o něj pečovat se svým přítelem. Nemají však zajištěné bydlení, před narozením dítěte bydleli u matčiny rodiny, kde to však nadále není možné, protože zde docházelo k velkým sporům a hádkám, nebylo výjimečné fyzické násilí mezi otcem dítěte a jeho tchánem. Sociální pracovnice ve spolupráci s rodiči a ostatními odborníky zajistila rodině byt v azylovém domě, příjem dávek a proškolení matky na cvičení Vojtovi metody. Ze začátku se situace jeví nadějně, při konzultaci se sociální pracovnicí azylového domu se však dozvídá, že matka péči o dítě zanedbává. Sociální pracovnice poukazuje na fakt, že jejich zařízení není schopno na matku nepřetržitě dohlížet. Matka je schopna dítěti poskytnout základní fyziologické potřeby – zvládne dceru přebalit, nakrmit (není však jisté, zda dokáže odhadnout množství mléka), obléci apod., také jí poskytuje potřebnou fyzickou přítomnost – chová jí, projevuje jí fyzicky lásku. Není však již schopna pravidelně několikrát denně s dcerou cvičit Vojtovu metodu, dostavit se s ní na neurologické vyšetření a zabavit jí jakoukoliv aktivitou (nechá jí ležet v postýlce nebo si jí posadí na klín a přechází s ní po pokoji, pokud pláče). Matka však neustále opakuje, že své dítě miluje a chce o něj pečovat, její mentální stav jí to však dovoluje jen z části. Matka si nepřipouští, že by péči o dítě nezvládla, domnívá se, že její péče o dítě je příkladná. Pokud je dotazována na straší dceru, matka rozhodnutí o péči otce odůvodňuje zaujatostí sociálních pracovníků a soudu a stále to cítí jako příkoří. Otec pracuje na směny a odmítá se vzdát zaměstnání, aby mohl pomoci matce s péčí o dítě, příliš zájmu o dceru nejeví, spíše si stěžuje na nedostatek spánku a odpočinku, což dává za vinu právě dítěti. Veškerou péči o dceru nechává na matce, pouze vyžaduje v domácnosti klid a pokud je dítě plačtivé, odchází z bytu. Otec je však přesvědčen, že matka se o dceru postarat dokáže a zavrhuje jakýkoliv

zásah do rodiny. Matka zásadně odmítá umístění do zařízení, kde by jí a dítěti byla poskytnuta neustálá péče a dohled, nechce se odloučit od partnera.

Sociální pracovnice stojí před rozhodnutím, zda rodině poskytovat další možnou podporu tak, aby mohla o dítě i nadále pečovat a nedošlo k rozdělení rodiny, či podat návrh na umístění dítěte do ústavní péče, protože je pro dítě pobyt v rodině již nepřijatelný z toho důvodu, že matka není schopna zajistit zdravý rozvoj dítěte. Sociální pracovnice si uvědomuje, že pokud se rozhodne dále rodině poskytovat veškerou možnou podporu pro to, aby dítě v rodině i nadále zůstalo, bude jí to stát mnoho času, může se stát, že díky tomu nebude mít tolik času na další případy. Může se také stát, že matka nyní při poskytnuté podpoře péči zvládne, ale v budoucnu bude muset být dítě stejně umístěno do ústavní péče, protože péče o dítě bude složitější a pro matku již nerealizovatelná. Napovídá tomu i fakt, že její starší dcera (5 let) je v péči otce a matka s ní má určen styk pouze pod dohledem. Sociální pracovnice také musí vzít v potaz, že dítěti v budoucnu hrozí zdravotní komplikace v důsledku zanedbávání cvičení Vojtovou metodou a zpomalený psychomotorický vývoj nedostatkem podnětů. Čím déle bude dítě v péči matky, tím obtížnější bude v budoucnu jak pro dítě, tak pro matku se s případným umístěním do ústavní či pěstounské péče vyrovnat. Avšak i přes veškeré nedostatky v péči bude dítě moci navázat s matkou vztah, pevnou citovou vazbu, která je pro jeho budoucí vývoj tolik potřebná. Pokud se však sociální pracovnice rozhodne podat návrh na umístění dítěte mimo rodinu, bude narušena jeho citová vazba k biologické matce. Tuto pevnou citovou vazbu však může dítě navázat ke kterékoliv pečující osobě, nemusí se nutně jednat o biologickou matku. Zástupnou roli může mít např. pěstounka na přechodnou dobu. V této péči však dítě může zůstat maximálně rok, pro dítě to tak bude znamenat, že se bude nadále střídat pečovatel, což pro dítě není optimální. Pokud bude dítě umístěno do zařízení pro děti, bude ochuzeno o navázání pevné citové vazby k jedné pečující osobě a do budoucna to na něj může mít negativní vliv. V pěstounské rodině či v zařízení by však dítě mělo zajištěnou řádnou péči, jak fyzickou, tak psychickou a lékařskou. Pro dítě může být tato péče rozhodující v rámci jeho budoucích limitů – mentální úrovně, schopností, úspěchů a začlenění do společnosti. Sociální pracovnice také bere v potaz stav matky, který je neměnný a v budoucnu není naděje na zlepšení, přičemž péče o dítě se bude stávat stále více komplikovanější. Matka ani otec také nemohou využít podporu širší rodiny.

Sociální pracovnice si uvědomuje, že by mohla matce důrazně doporučit, aby souhlasila s umístěním do zařízení pro matku a dítě, kde by jim byla poskytnuta potřebná podpora ze strany zaměstnanců a odborníků – kontrola péče, zajištění lékařských vyšetření, zajištění aktivit nutných pro rozvoj dítěte apod. Sociální pracovnice se však domnívá, že by se jednalo o manipulaci a obává se reakce matky, když by i po pobytu v tomto zařízení muselo být dítě odebráno z rodiny. Matka odloučení od partnera zavrhuje s tím, že už by nedošlo k opětovnému sloučení a matka by tak o partnera přišla. Kdyby sociální pracovnice „přemluvila“ matku, aby využila zařízení a od partnera se odloučila a ten by se s ní opravdu rozešel, matka by toto poté dávala za vinu pracovníci a narušilo by to důvěru matky. Mohlo by také dojít k utlumení motivace péče o dítě nebo v krizových situacích případně k vybití si zlosti matky na dítěti.

3. Dilema pracovnice, zda podat k soudu návrh na omezení styku s rodičem, který je podezřelý, že se dopouštěl násilného chování na dítěti či nikoliv

Každý lidský jedinec má právo znát své rodiče a svůj původ, musí mu být dána možnost porozumět vlastním kořenům. I v případě umístění dítěte do ústavní či pěstounské péče, které je uskutečněno v zájmu dítěte jako nejkrajnější řešení krizové situace, mají děti právo na kontakt se svými rodiči. Pokud rodiče nebyli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, mají právo na korespondenci, na přímý osobní kontakt, na návštěvy u dítěte. Je v zájmu dítěte, aby byli rodiče podporováni sociálními pracovníky a psychology k rodičovské zodpovědnosti a mohli společně pracovat na rozvoji rodičovských dovedností. Cílem každého umístění dítěte mimo rodinu je totiž jeho návrat do rodiny původní.⁷⁹ I v případech svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů, má dítě právo stýkat se s druhým rodičem v rozsahu, který je v jeho zájmu, stejně jako tento rodič má právo stýkat se se svým dítětem.⁸⁰ Zákon umožňuje omezení či zákaz styku s rodičem pouze v případě ohrožení zdravého vývoje dítěte. Pokud mezi dítětem a rodičem existuje citová vazba a předpoklad navrácení dítěte do rodiny, měl by být kontakt s rodičem podporován. Za mimořádnou okolnost, kdy by kontakt dítěte s rodičem měl být omezen či zakázán, je považováno takové chování, které ohrožuje

⁷⁹ Srov. BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ Z. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*, s. 185-186.

⁸⁰ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, §888.

další vývoj dítěte. Soud musí zvážit, zda je zájem nezletilého dítěte být chráněn před tímto způsobem jednání nadřazen zájmu dítěte na kontakt s rodičem, popř. rodiči. Při rozhodování o styku rodiče s dítětem má sice hlavní slovo soud, sociální pracovníce OSPODu je však zodpovědná za to, co soudu předloží za návrh. OSPOD totiž vahou svého úřadu do velké míry rozhodnutí soudu ovlivňuje.⁸¹

Omezení styku by se nemělo stávat řešením ani v případě nebezpečí ovlivňování dítěte jako svědka. V případě, že je rodič stíhán a dítě hraje důležitou roli ve vyšetřování, kdy hrozí nebezpečí, že ho rodič bude mít snahu ovlivňovat, může být styk s dítětem ošetřen jiným způsobem – písemný, telefonický nebo asistovaný kontakt.⁸²

Dilema pro pracovníka může nastat v momentě, kdy má informace o tom, že rodič se na dítěti pravděpodobně dopouští (v případě svěřeni do péče jednoho z rodičů) či se dopouští (v případě umístění dítěte do ústavního zařízení či pěstounské péče) násilného chování, je zahájen proces vyšetřování, není však znám žádný závěr či posudek a on se musí rozhodnout, zda k soudu podat návrh na zákaz či omezení styku dítěte s rodičem či tento návrh nepodat. Přičemž rizika pro děti jsou z hlediska obou možností veliká. Pokud však vezmeme v potaz již v předchozí kapitole uvedený výrok, že nedbalost je v sociální práci posuzována méně přísně než neoprávněný zásah, mělo by být rozhodnutí pro zachování styku dítěte s rodičem lepším řešením než jeho omezení. Pro dítě to však může být právě naopak – nezabránění další traumatizaci dítěte pro něj může mít vážnější následky než neoprávněné odloučení od rodiče. Vymáhání styku dítěte s rodičem může dokonce vést k systémovému týrání. Ve hře je totiž posttraumatická stresová porucha, která se u dítěte objevuje v závislosti na prožití stresové události a může se projevit až za určitou dobu. Například tak, že dítě zvládne přechod do ústavní péče v pořádku, zvyká si, je ochotné hovořit o tom, co se mu stalo. Nečekaně však přijde zlom, kdy se dítě, které se např. stalo obětí týrání či bylo přítomno násilí mezi rodiči, začne hroutit – dítě znovu prožívá události ve svých vzpomínkách, denních živých představách a nočních můrách, nemůže jíst, spát a soustředit se na běžné věci. Je nutné mít také na paměti, že přemístění z jakékoliv

⁸¹ Srov. ŠABATOVÁ, A. *Zpráva o šetření ve věci výkonu sociálně-právní ochrany....* [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: < https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ESO/6769-2015-VOP-KI-Z18_01.pdf >, s. 7.

⁸² Srov. PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Kontakt dítěte s biologickým rodičem v náhradní rodinné péči.* [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: < <https://www.nadacejt.cz/kontakt-ditete-s-biologickym-rodicem-v-nahradni-rodinne-peci-n133.html> >.

rodiny do ústavu je rozhodně velkým stresorem pro každé dítě a klade obrovské nároky na jeho adaptabilitu.⁸³

„Usmíření“ dítěte s rodičem a přijetí odpovědnosti rodičem-pachatelem za své jednání je předpoklad pro to, aby se dítě mohlo s rodičem dále stýkat, popř. bylo vráceno do rodiny. V rámci rodinné terapie (jak pro dítě, tak pro rodiče) je tedy nutné styk umožnit.⁸⁴ Problematická situace však nastává, kdy rodič není ochoten k terapii přistoupit, odmítá ji s tím, že se nedopustil nevhodného chování vůči dítěti a zásah do rodiny bere jako neoprávněný. Nařízení terapie na základě vyšetřování či znaleckých posudků zatím není možné, jejich vypracování mnohokrát zabere měsíce, v některých případech i více než rok. Pokud tedy rodič terapii odmítá a domáhá se styku s dítětem, musí sociální pracovník zvážit, jaké to pro dítě může být riziko a podle toho podat k soudu návrh na omezení styku. Při zvažování, musí navíc často sociální pracovník brát v potaz přání dítěte, které však nemusí styk odmítat, i přes to, že ho rodič ohrožuje. Odmítání styku s druhým rodičem zase naopak nemusí potvrzovat to, že se na něm rodič dopouští násilného chování, může se jednat o případ „programování“ dítěte v rámci sporu o svěření dítěte do péče či úpravě styku. Ať už dítě styk s rodičem odmítá či jej vyžaduje, vždy je třeba zvažovat, jaké následky pro něj může mít na jedné straně neuskutečňování styku, na druhé straně styk vynucený.⁸⁵

Kazuistika č. 1:

Sociální pracovnice uvádí případ, kdy matka má dceru (devět let), která je však na základě policejního zásahu umístěna do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Otec je neznámý. Policie dostala anonymní oznámení, že v bytě matky je slyšet velký křik, pláč a rány. Policie na místě zjistila, že matka je pod vlivem drog a pravděpodobně i léků a alkoholu, byt se nachází v katastrofálním stavu (špína a výkaly na zemi, silný kouř z cigaret, plesnivě jídlo na stole apod.), dítě je v zanedbaném stavu a nařiká, matka není schopna komunikace, ani adekvátních reakcí. Dcera byla po krátkém umístění do nemocnice předána do dětského centra. Sociální pracovnice s rodinou již pracuje, matka

⁸³ Srov. HALFAROVÁ, H. *Psychické aspekty týrání a zneužívání dětí, práce s posttraumatickou stresovou poruchou*. [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: < http://www.msmt.cz/file/7357_1_1/>, s. 1-2.

⁸⁴ Srov. LANGHANSOVÁ, H. *Děti svědci domácího násilí – svěřování do výchovy a úprava styku s násilným rodičem*, s. 10.

⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 18.

byla již jednou na léčebném pobytu, byla nucena chodit na pravidelné návštěvy do adiktologického centra, byla sledována její péče o dceru a sociální pracovnice komunikovala s pediatričkou a školou. Komunikace a spolupráce s matkou byla však vždy velmi problematická, matka je při komunikaci agresivní, často nedodrжуje slíbené termíny a někdy lže. Nad výchovou byl stanoven soudní dohled, matka je na výchovu sama, nemá žádné blízké příbuzné, kteří by jí s péčí pomohli. Ona sama péči a výchovu příliš nezvládá, péče o dceru je střídavě dobrá, kdy matka plní své rodičovské povinnosti a střídavě se horší - např. dcera neplní školní povinnosti, chodí špinavá a neupravená. Matka se po umístění dcery do ústavního zařízení nejdříve neozvala, nebyl znám její pobyt, o kontakt s dcerou nejevila žádný zájem. Po několika dnech se matka začala styku s dcerou domáhat a začala ji v zařízení navštěvovat. Matka sice přicházela ve stavu, kdy nebyla pod vlivem návykové látky, její chování však bylo nevhodné. Matka se k dceři chovala velmi vyčítavě, protože byla nyní vyšetřována pro zanedbávání péče, často jí obviňovala z toho, že si vymýšlí o matce to, co není pravda, a i přes upozornění pracovnice, aby se chovala slušně, tak byla vulgární a často její návštěva končila předčasným ukončením. Někdy její návštěva trvala pouze chvíli, protože se matka déle nedokázala ovládat a začala být na pracovníky zařízení agresivní. Někdy se matka na plánovanou návštěvu vůbec nedostavila. Dcera byla téměř vždy po návštěvě matky psychicky vyčerpaná, často plakala, a ještě následující den byla smutná a neměla zájem o komunikaci. Po matce se jí však velmi stýskalo a na její návštěvu se vždy těšila, každý den se pracovnic vyptávala, kdy ji matka zase navštíví. Když se matka nedostavila, byla z toho velmi smutná. Matka přislíbila svou léčbu, na kterou však zatím nenastoupila a často své nevhodné jednání obhajovala, nikdy nepřipustila, že by se k dceři nechovala hezky a její péči zanedbávala.

Sociální pracovnice se rozhoduje, zda k soudu podá návrh na omezení styku matky s dcerou, protože její návštěvy dceru vždy psychicky rozhodí. Sociální pracovnice nemá zatím k dispozici závěry dětského psychologa, nemůže se tak opřít o doporučení jiného odborníka. Sociální pracovníci dětského centra doporučují kontakt matky s dcerou omezit, vidí, jaký špatný vliv na dceru má. Dceři se však po matce stýská a na její návštěvy se těší. U dívky se zatím neprojeví žádné symptomy posttraumatické stresové poruchy. Sociální pracovnice si však uvědomuje, že dívku můžou návštěvy matky stresovat a její psychický (psychosomatický) stav se může náhle rapidně zhoršit a její terapie tak bude o to náročnější. Zároveň si však uvědomuje, že

matka má o dceru stále zájem a je ochotna nastoupit léčbu. Dcera po kontaktu s matkou touží a přeje si co nejdříve se vrátit domů. Sociální pracovnice musí zvážit, zda přerušeni kontaktu by nemohlo být pro dceru více stresující než návštěvy matky. Sociální pracovnice si uvědomuje, že podle zákona je povinna matce poskytnout takovou podporu, aby se dcera mohla vrátit zpět k ní domů. Měla by tedy matku v jejích návštěvách, které by měly být součástí přípravy na návrat domů, podporovat. Je si však vědoma také toho, že matka je nespolupracující a dokud nenastoupí léčbu, bude návrat dcery domů nemožný.

Kazuistika č. 2:

Další pracovnice uvádí případ, kdy na oddělení sociálně právní ochrany dětí se dostavila matka a žádala okamžité svěření dcery (3 roky) do své péče. Uvedla, že otec jejich dcery je psychicky nemocný, trpí schizofrenií a je pro své okolí nebezpečný. Ona ho již před týdnem opustila a schovávala se u příbuzných v jiném městě. U nich nadále však zůstat nemůže, stěhuje se s dcerou ke svým rodičům, kde jí však může manžel vyhledat a ona má strach, že jí dceru odveze. Dle matky se celá situace jeví velmi závažná, matka o otci sděluje, že pokud se rozčílí, tak je agresivní – jako příklad uvádí, že při hádce bouchl dveřmi. Také k dceři se chová zvláště, např. jí odmítá umývat, aby se jí nemusel dotýkat, když je nahá, tvrdí o dceři, že ho nemá ráda apod. Na matku ani na dceru nikdy fyzicky nezaútočil. Matka tvrdí, že otec má halucinace, které jsou projevem jeho nemoci. Dle matky byla situace v jejich domácnosti již delší dobu velmi napjatá a ona se kvůli dceři nejdříve divné chování otce snažila přehlížet, ale nyní se snaží dceru před ním uchránit. Matka si k soudu podává návrh na svěření dcery do své péče a zároveň návrh na předběžné opatření, tak aby předešla tomu, že otec jí dceru odveze zpět do města, kde spolu žili jako rodina. Na oddělení sociálně právní ochrany dětí se poté dostavil otec, který o matce sděluje, že má psychické problémy, je velice úzkostná a užívá pravidelně léky. Domnívá se, že matka celou situaci vyhrotila zbytečně, pouze se pohádali a ona díky své nemoci vše prožívá umocněně. Otec uvádí, že se nyní neléčí u žádného psychiatra, netrpí psychickými problémy. Otec působí velmi mile, klidným dojmem a je velmi slušný. Soud návrh matky na předběžné opatření zamítl a nařídil řádné jednání, při němž se sociální pracovnice i obě strany dohodly, že bude nutné vypracovat znalecké posudky z oboru psychologie a psychiatrie

na oba rodiče. Zároveň jim bylo doporučeno navštěvovat rodinné centrum, otec má totiž stále zájem o sjednocení rodiny. Matka přiznává, že se léčí s úzkostnou poruchou, užívá pravidelně léky, stále však opakuje, jak je otec nebezpečný a odmítá s ním jakýkoliv kontakt, dceru mu odmítá svěřovat ke styku. Rodiče začali docházet do rodinného centra, kde nejdříve probíhal styk otce s dcerou pod dohledem, otec ho však začal po nějaké době odmítat s tím, že není potřeba, aby ho někdo sledoval, jak si s dcerou hraje. Cítí se tím velmi poškozen a styk pod dohledem dále odmítá. Také tvrdí, že je to pro něj velmi časově náročné, a ne vždy ho mohou uvolnit z práce, začíná se více domáhat styku s dcerou o samotě, a dokonce se ji pokusil navštívit v jejím bydlišti u prarodičů. To matku vyděsilo a žádá sociální pracovníci, aby podala návrh na zákaz styku otce s dcerou. Sociální pracovnice nemá zatím k dispozici žádné výsledky znaleckých posudků, jejich vypracování trvá již několik měsíců a je pravděpodobné, že ještě nějakou dobu trvat bude.

Sociální pracovnice nyní zvažuje, zda k soudu podá návrh na omezení styku dcery s otcem či nepodá. Je pod tlakem matky a její rodiny, kteří tento zákaz styku žádají s odvoláním na bezpečnost dcery. Sociální pracovnice si uvědomuje, že bezpečnost dívky je zásadní, avšak nemá žádné podklady pro podezření, že otec opravdu svým chováním dceru ohrožuje a požadavek omezení styku je tak oprávněný. Navíc matka má potvrzenou úzkostnou poruchu osobnosti, což může její vnímání situace zkreslovat. Může se také jednat o kalkul matky (v rámci budoucího rozvodového řízení) otci tímto způsobem znemožnit styk a zapříčinit dlouhé odloučení dcery od otce, které může mít na jejich budoucí vztah velmi negativní vliv. Může se stát, že po dlouhém odloučení začne dcera otce odmítat a v budoucnu nebude mít o styk s ním zájem. Matka může tímto způsobem využít situace za účelem dosažení svého cíle – vyloučit otce ze svého (a dceřina) života. Sociální pracovnice si zároveň uvědomuje, že pokud bude matku nabádat, aby otci umožnila styk s dcerou, může jí otec v důsledku nemoci ublížit a ona tak nesplní základní požadavek ochrany dítěte.

4. Dilema pracovnice, zda souhlasit v rámci rozvodového řízení a prokázaného syndromu zavrženého rodiče (dále také SZR) s umístěním dítěte do ústavního zařízení či tuto možnost odmítnout

Pro děti je rozvod/rozchod rodičů velmi náročnou situací, ve které se skoro nikdy nepodaří rodičům udržet své konflikty mimo dosah dětí. V některých případech je dokonce dítě využíváno jako nástroj pomsty jednoho rodiče proti druhému.⁸⁶ Podle Úmluvy o právech dítěte má dítě oddělené od jednoho rodiče (popř. obou rodičů) právo na udržování pravidelného osobního kontaktu s druhým rodičem, pokud to není v rozporu s jeho zájmem.⁸⁷ V praxi se ale nezdá, že pečující rodič začne ve styku s druhým rodičem bránit. V takových případech se rodič může obrátit na soud a ten poté rozhodne o tom, jak často (popř. za jakých okolností) bude styk probíhat. Rodič, který má dítě v péči, je povinen dítě na styk s druhým rodičem řádně připravit, styk dítěte s rodičem řádně umožnit a v potřebném rozsahu s druhým rodičem spolupracovat.⁸⁸ V některých případech se však rodič i přes pravomocné rozhodnutí soudu stále snaží styku bránit. Takový rodič si může hledat výmluvy pro to, aby se styk nemohl uskutečnit – např. nemoc dítěte, či se začne aktivně snažit o to, aby dítě začalo druhého rodiče samo odmítat. Pro tento jev, kdy se jeden (nebo i druhý) rodič snaží popuzet dítě tak, aby byl jeden rodič kladný a druhý rodič záporný, se často používá termín syndrom zavrženého rodiče.⁸⁹

R. A. Gardner pojem syndrom zavrženého rodiče definoval poprvé v roce 1985 jako diagnostikovatelnou dětskou poruchu. Termín syndrom zavrženého rodiče popisuje jako proces, kdy je dítěti vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněné anebo přehnané. Podmínkou pro vytvoření syndromu, tak jak ho Gardner popisuje, je neoprávněnost nenávisti, která je u dítěte k danému rodiči vyvolaná. Pokud se zavržený rodič na dítěti dopouštěl nějakého násilí (fyzického, sexuálního, psychického, emocionálního), nemůžeme v žádném případě hovořit o syndromu zavrženého rodiče.⁹⁰ Někteří autoři však název nebo i samotný syndrom odmítají. V literatuře tak můžeme najít pojmy jako programování dítěte⁹¹, odcizení dítěte⁹² či syndrom zavržení rodiče⁹³.

⁸⁶ Srov. MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*, s. 65-66.

⁸⁷ Sdělení č. 104/1991 Sb., federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dětí, článek 9, odst. 3.

⁸⁸ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, §888.

⁸⁹ Srov. GARDNER, R. A. *Syndrom zavrženého rodiče*.

⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 12-13.

⁹¹ Srov. WARSHAK, R. A., *Rozvodové jedy*, s. 51.

Důležité je si uvědomit, že se nejedná o chorobu či medicínskou diagnózu, která by mohla být léčitelná určenými postupy. Z dostupných definic tohoto jevu však vyplývá (i když i to někteří autoři odmítají), že ho můžeme zařadit do kategorie syndromu CAN a může tak být zařazena mezi témata této diplomové práce. Vycházím především z definice citového týrání dítěte, tak jak jej popisuje Rada Evropy – chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Patří sem mj. vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, vyvolávání situace, kdy má dítě pocit strachu apod.⁹⁴ Také vycházím ze samotné definice syndromu CAN, tak jak jej definuje Dunovský, Dytrch, Matějček: „Jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé či nevědomé jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozují tělesný duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt.“⁹⁵

Chování programujícího rodiče odpovídá psychickému či emocionálnímu týrání dítěte. Do jaké míry může dítě odolat programování rodiče ovlivňuje mnoho faktorů, např. povaha dítěte, věk, vztah s odmítaným rodičem před konfliktem apod. Je nutné si uvědomit, že výroky dětí nejsou formulací jeho vlastních názorů, ale jsou vyvozené z postoje a názorů programujícího rodiče. A tak by měly být interpretovány velmi opatrně, protože názor dítěte může být důsledkem silné manipulace připomínající tzv. brainwashing (vymývání mozku). V některých vážných případech může vést až k falešnému obvinění ze sexuálního zneužívání či fyzického týrání. Určit, zda by se mohlo jednat o programování dítěte, není vůbec snadné a na jeho odhalení se musí podílet tým odborníků.⁹⁶

Protože se jedná o poměrně novou problematiku, je i její řešení poměrně komplikované. V mnoha případech se však vůbec k žádnému řešení ani nepřistoupí a výsledkem jsou zpřetrhané vztahy mezi dítětem a rodičem. Dítě se postupně druhému

⁹² Srov. VARGOVÁ, B. *Násilí a syndrom zavrženého rodiče*. In *Psychologie dnes*, 2006, roč. 12, č. 2, s. 37.

⁹³ Srov. BAKALÁŘ, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*, s. 42.

⁹⁴ Srov. JEDLIČKA, J. *Syndrom zavrženého rodiče*. [online]. [cit. 2018-3-17]. Dostupné na: <<http://www.iustin.cz/art.asp?art=195>>.

⁹⁵ Srov. DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, s. 24.

⁹⁶ Srov. JEDLIČKA, J. *Syndrom jako psychické týrání dítěte*. [online]. [cit. 2018-3-17]. Dostupné na: <<http://www.pppbruntal.cz/texty/pas5.html>>.

rodiči odcizuje a je mu tak vzato právo na oba rodiče.⁹⁷ Přitom zásadní v těchto případech je práce s celou rodinou, a to především formou rodinné psychoterapie, kterou by měli vést odborníci, kteří jsou s touto problematikou obeznámeni. V mnoha případech se také musí přistoupit k donucovacím prostředkům, protože programující rodič většinou nespolupracuje a o terapii zájem nemá.⁹⁸ Co se týče intervence, jsou doporučována často rozdílná opatření. Jako nejčastější řešení se uvádí změna péče k odmítanému rodiči a omezení styku s programujícím rodičem pod dohledem, popř. zákaz styku s programujícím rodičem nebo umístění dítěte do lůžkového zařízení. Cílem je, aby dítě nebylo dále manipulováno.⁹⁹ Sám zákon změnu péče v případě bezdůvodného trvalého či opakovaného bránění styku dítěte s druhým rodičem umožňuje.¹⁰⁰

Důležité je, jak k celé situaci přistoupí instituce či odborníci (soudy, orgány sociálně právní ochrany dětí, soudní znalci, policie apod.), kteří se s případem programování setkají. Je důležité si uvědomit, že ponechávání prostoru pro rozvoj syndromu zavrženého rodiče ze strany orgánů, které jsou pro pomoc a ochranu rodin vytvořeny, splňuje definici systémového týrání dítěte. Čím je totiž dítě na jednom rodiči závislejší, tím snadněji se syndrom fixuje.¹⁰¹ Avšak připravenost pracovat s tímto problémem je slabá a často se stane, že odmítaný rodič se (ve většině případů otec) se situací smíří a svou snahu vzdá. Tato forma týrání dítěte by však neměla zůstat tolerována s tím, že se jedná o přechodný stav a čas vše urovná. Je totiž zasahováno do práv dítěte, které se samo neumí bránit a je ohrožen jeho zdravý vývoj. Dosavadní znalosti však nejsou takové, aby bylo zřejmé, jak přistoupit k intervenci. Neukotvenost řešení tak o to více poskytuje prostor pro vytvoření dilematu, se kterými se v rámci tohoto problému mohou sociální pracovníci setkat.¹⁰²

⁹⁷ Srov. NOVOTNÁ, V. *Spory rodičů o děti – stále velký problém*. In *Právo a rodina*, 2007, roč. 9, č. 10, s. 28.

⁹⁸ Srov. BAKALÁŘ, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*, s. 49.; srov. GARDNER, R. A. *Syndrom zavrženého rodiče*, s. 97.

⁹⁹ Srov. JEDLIČKA, J. *Syndrom jako psychické týrání dítěte*. [online]. [cit. 2018-3-17]. Dostupné na: <<http://www.pppbruntal.cz/texty/pas5.html>>.

¹⁰⁰ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, §889.

¹⁰¹ Srov. JEDLIČKA, J. *Syndrom jako psychické týrání dítěte*. [online]. [cit. 2018-3-17]. Dostupné na: <<http://www.pppbruntal.cz/texty/pas5.html>>.

¹⁰² Srov. DOBRUŠOVÁ, E., VEČERKOVÁ, P., HRDLIČKOVÁ, I. *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů*, s. 42.

Kazuistika:

Sociální pracovnice uvádí případ, kdy matce byly soudně svěřeny do péče dvě dcery ve věku 9 a 11 let. Rodiče se na tomto uspořádání dohodli a styk otce s dcerami probíhal na základě vzájemné domluvy rodičů. V rámci rozvodového řízení a vypořádání společného jmění manželů se však situace mezi rodiči vyhrotila a matka začala otci ve styku s dcerami bránit. Matka totiž na základě předmanželské smlouvy, kterou před patnácti lety podepsala, neměla nárok na podíl z manželova objemného majetku. Snažila se tak dcery využít k pomstě manželovi a jeho vydírání. Otec např. uváděl, že matka mu přislíbila styk umožnit za určitý finanční obnos (dvacet tisíc korun), které jí měl předat vždy v den návštěvy dcer. Otec však na toto její vydírání nepřistoupil a zažádal si o soudní určení styku. Dcery se vyjádřily tak, že jim otec chybí a mají zájem se s ním stýkat. Byl určen styk dcer s otcem jednou za čtrnáct dní o víkendu a dále pak každou středu v týdnu po ukončení školního vyučování do čtvrtka do začátku školního vyučování. Matka však rozhodnutí soudu nerespektovala a často styku zamezovala. Několikrát došlo ke konfliktu mezi rodiči v místě bydliště matky a dětí a před školským zařízením. Matka dostala za bránění styku dcer s otcem pokutu. Matka na základě toho začala dcery proti otci navádět a ty začaly postupně otce odmítat. Nejdříve docházelo mezi otcem a dcerami při výjimečných návštěvách ke konfliktům a poté dcery začaly návštěvy u otce odmítat úplně. Otec i přes veškeré naschvály, které mu matka dělala, byl vytrvalý a stále projevoval o styk s dcerami zájem. Celá situace dospěla do fáze, kdy dcery styk s otcem odmítaly z různých důvodů a samy ho začaly „vydírat“ – když dáš mamince peníze, tak k tobě přijedeme na návštěvu. Obě dcery se začaly chovat k otci agresivně, odmítaly i otcovskou babičku a dědečka a zejména starší dcera začala být agresivní na své okolí, např. zabila svého křečka tak, že s ním hodila o zeď. Soudem byla nařízena rodinná psychoterapie, kterou však matka odmítala a s terapeutem nespolupracovala. Po čase na terapii přestala chodit úplně a přestala vodit i dcery, byla jí opět vyměřena pokuta. Soud nechal zpracovat znalecké posudky, které trvalo vypracovat několik měsíců. Posudek poukazyval na silnou manipulaci dcer matkou a znalec uvedl, že u dcer se projevuje syndrom zavrženého rodiče. Znalec nedoporučuje změnu péče k otci, protože ta by pro dcery mohla být velmi stresující, jsou totiž nyní vůči otci velmi negativně nastaveny a pobyt u něj by pro ně byl psychicky zatěžující. Znalec zároveň uvádí, že vhodné by bylo umístit dcery do neutrálního prostředí (ústavního zařízení), kde by byly v péči odborníků a měly by určen styk s otcem i

s matkou pod dohledem, zároveň však uvádí, že i tato možnost by mohla být vzhledem k dané situaci pro dcery psychicky vyčerpávající a pozitivní výsledky takového pobytu nejsou zajištěny.

Sociální pracovnice se nyní rozhoduje, zda se u soudu přikloní spíše k tomu, aby byly dcery umístěny do pobytového zařízení, kde by byly v odborné péči, či tuto možnost zavrhne a děti tak zůstanou v péči programující matky. Sociální pracovnice si uvědomuje, že pokud děti zůstanou v péči matky, která jim nebude ochotna poskytnout odpovídající psychologickou anebo psychoterapeutickou pomoc, budou mít dcery i nadále intrapersonální problémy a jejich zdravý psychosociální vývoj může být ohrožen, mohou se v budoucnu projevit poruchy chování, vznik závislostí či problémy v mezilidských vztazích. Otec také pravděpodobně ztratí veškerou naději na zlepšení situace a dále nebude o návštěvy dcer usilovat, bude nucen smířit se s tím, že dcery ho budou i nadále odmítat. S velkou pravděpodobností dojde k naprostému odcizení otce a dcer, které tak přijdou o své základní právo na oba rodiče. Pokud se sociální pracovnice přikloní spíše k variantě umístit dcery do pobytového zařízení, bude pro dcery přesun do neznámého prostředí zátěžovou situací a jejich psychický stav to může zhoršit. Dcery jsou nyní ve velkém stresu, sociální pracovnice uvažuje, zda by nebylo ve větším zájmu dcer nechat je v péči matky, než je stresovat další náročnou situací, jakou pobyt mimo domov bez pochyby je. Umístění do zařízení je pro každé dítě velkou zátěží a klade na každé dítě obrovské nároky na jeho adaptabilitu. V odborném zařízení by však dcery měly větší naději na to, že dojde k usmíření s otcem a vztahy v rodině se celkově zlepší. Sociální pracovnice si také uvědomuje, že v jihočeském kraji není zařízení, které by se specializovalo pouze na tuto problematiku a pozitivní výsledky pobytu se nemusí vůbec dostavit, dcery tak mohou být vystaveny větší traumatizaci než v případě pobytu u programující matky.

5. Dilema pracovnice, zda podpořit názor dítěte či se snažit o dohodu s rodiči – zda dítě nabádat ke styku s odmítaným rodičem či nikoliv

Podle Úmluvy o právech dítěte má dítě oddělené od jednoho rodiče právo na udržování pravidelného osobního kontaktu s druhým rodičem, pokud to není v rozporu s jeho zájmem. Úmluva také upravuje právo dítěte na vyjádření svého názoru ve všech

záležitostech, které se ho dotýkají.¹⁰³ Toto právo je také zakotveno v zákoně č. 359/1999, Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Dítě má podle §8 odst. 2 a 3 právo vyjadřovat své názory svobodně, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných odpovědných osob. Toto právo se přisuzuje dětem, které jsou schopny svůj vlastní názor formulovat. O dětech starších 12 let se pak má za to, že jsou schopni informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit, mají jim tedy být sdělovány veškeré informace o všech závažných věcech týkajících se jejich osoby. Vyjádření dítěte by se při projednávání všech záležitostí týkajících se jeho osoby měla věnovat náležitá pozornost odpovídající právě jeho věku a rozumové vyspělosti. Pracovníci sociálně právní ochrany dětí by tak při své činnosti měli brát v úvahu přání a pocity dítěte, v tom smyslu, aby nedošlo k ohrožení nebo narušení jejich citového a psychického vývoje.¹⁰⁴

Ve spojitosti s těmito právy se nabízí otázka, do jaké míry je povinností pracovnice se snažit, aby bylo přání dítěte vyhověno. Pokud by si dítě přálo, aby se rozcházející rodiče nerozváděli, není v silách ani možnostech pracovnice tomuto přání vyhovět, i přesto, že si je vědoma toho, že rozvod rodičů je pro dítě stresovou záležitostí a nejlepším prostředím pro vývoj dítěte je právě jeho rodina. Z mé několikaleté zkušenosti na oddělení sociálně právní ochrany dětí se mi jeví v mnoha případech rozchod rodičů jako nedůvodný a založený na „malichernostech“ či na neschopnosti rodičů činit kompromisy. Někdo by mohl namítnout, že pro dítě je vhodnější, aby bylo rozchodem rodičů uchráněno častým hádkám a psychickému napětí v rodině. V rámci své práce jsem se však často setkala s tím, že vztahy rodičů se po rozvodu nezlepší, ba naopak, mnohem více se vyhroť. Protože pokud se rodiče nedokázali shodnout na věcech a činit kompromisy v prostředí rodiny, je nepravděpodobné, že po rozvodu se to zlepší. Po rozvodu je řešení otázek ohledně dětí často nutné řešit operativně (např. styk s dítětem, jeho školní prospěch, finanční zabezpečení apod.) a na komunikaci jsou kladeny mnohem vyšší nároky. Každý z rodičů zároveň již žije vlastní život a neustálá potřeba komunikovat s druhým rodičem je pro ně připomínkou minulosti, ke které se nechtějí vracet. Dalo by se říci, že v mnoha případech je rodina, i přes časté spory a neshody rodičů, stále lepším řešením než rozvod. Systém sociálně-právní ochrany dětí však není kapacitně¹⁰⁵, dle mého názoru ani ideologicky (rozvod je chápán jako něco

¹⁰³ Sdělení č. 104/1991 Sb., federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dětí, článek 9, odst. 3, článek 12.

¹⁰⁴ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, §8, odst. 2 a 3.

¹⁰⁵ Srov. MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*, s. 32.

běžného, přijatelného), připraven na to, aby rozchodům/rozvodům aktivně předcházel a zabraňoval. Naopak hodnota, kterou „tradiční“ rodina vyjadřuje se v dnešní době stává celkem relativním pojmem.¹⁰⁶ Znamená to, že pokud by pracovnice velmi často nařizovala rodičům v rámci správního řízení docházku na rodinnou či párovou terapii, nejen, že by pracovníci poraden objednávali na rok dopředu, ale také by se jistě setkala s nepochopením ze strany kolegů a vedení.

Rodiče v době, kdy přicházejí na oddělení sociálně právní ochrany dětí o rodinnou terapii či manželskou poradnu většinou nestojí, věří v to, že řešením jejich problémů je rozvod, a ne náprava vztahu s partnerem. Přitom málo z rodičů připustí, že rozvod je krajní řešení a již vyzkoušeli jiné možnosti, jak zachránit rodinu od rozpadu. Pro mnoho dětí se tak rozvod či rozchod rodičů stává životní okolností, kterou jim nepomůže nikdo změnit. Nezbyvá jim tedy nic jiného, než „výběr ze tří možností“ – péče otce, péče matky, střídavá péče. A i přes to, že je dítě nabádáno, aby si jednu z možností vybralo, nemusí to nutně znamenat, že se mu jeho přání splní. Každý z rodičů totiž uplatňuje svůj zájem a snaží prosadit svou představu o dalším fungování. Přičemž každý z rodičů si může vybrat, které ze svých práv bude uplatňovat a které ne. Např. pokud má dítě zájem o častý kontakt s otcem, protože se mu po rozpadu rodiny po něm stýská, ale otec o tento styk zájem nemá, je velmi nepravděpodobné, že by se mu jeho přání splnilo, nikdo nemůže otce nutit do styku s dítětem, protože se jedná o otcovo právo a ne povinnost. Pokud by totiž existovala nějaká možnost, jak otce ke styku s dítětem přinutit, jednalo by se povinnost, nikoli právo. Stejně tak by mělo být pohlíženo i na práva dětí, které mají právo na vyjádření svého názoru a právo na styk s rodičem. Toto právo na styk s rodičem, by tedy nemělo být vymáháno, protože poté by se jednalo o povinnost. Přičemž je třeba zkoumat, zda je výkon tohoto práva v zájmu dítěte a zda je dítě způsobilé o výkonu tohoto práva rozhodnout samostatně na základě své rozumové a volní vyspělosti. Dítě by tak nemělo být nuceno k jednání proti své vůli, stejně tak, jako tomu nelze u rodičů.¹⁰⁷

Problematické se také mohou stát situace, kdy dochází k jednání bez participace dětí, které díky věku nemusí tušit, že se např. zvažuje návrh na jejich odebrání

¹⁰⁶ Srov. MACHULA, T. Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 21.

¹⁰⁷ Srov. LANGHANSOVÁ, H. *Děti svědci domácího násilí – svěřování do výchovy a úprava styku s násilným rodičem*, s. 22.

z rodiny.¹⁰⁸ Sociální pracovník má povinnost dítě informovat přiměřeně jeho věku a schopnostem o důležitých věcech, což je nelehký úkol a vyžaduje velký cit a autenticitu od pracovníka. Dítě je totiž v těžké životní situaci často odkázáno pouze na to, co se doslechne v rodině. Rodiče s dětmi o důležitých věcech (např. rozvod) mnohdy nekomunikují a myslí si, že děti si ničeho nevšimnou a vysvětlí jim to později. Děti si však věci, které se pouze doslechnou a nikdo jim je nevysvětlí, interpretují po svém a často z nich vyvodí závěry, které nejsou pravdivé, např. že rodiče se rozcházejí kvůli tomu, že dítě zlobí apod.¹⁰⁹

Kazuistika:

Sociální pracovnice uvádí případ, kdy rodiče žijí odděleně již několik let, mají spolu patnáctiletou dceru, která je v péči matky. Otec nemá podmínky pro výchovu dcery, žije v lesní chatce, kde chybí základní podmínky pro hygienu a z hlediska dítěte se prostředí jeví jako nevhodné. Otec však vyžaduje velmi častý styk a opakovaně si k soudu podává návrh na rozšíření styku s dcerou či návrh na střídavou péči. Odůvodňuje to tím, že matka se o dceru nestará dobře, zanedbává její výchovu a on se stále snaží dosáhnout častějšího styku s dcerou, aby mohl alespoň částečně působit na její výchovu správným směrem. Matka se však brání tím, že otec je ve svém přemýšlení příliš tvrdý a neústupný, jeho výchova je příliš direktivní a hraničí s týráním dítěte. Otec, podle vyjádření dcery a matky, nutí dceru pracovat na zahradě, starat se o zvířata, ukládá jí neustále nějaké úkoly a za jejich nesplnění ji trestá. Dcera sama tvrdí, že pokud je u otce, nemůže chodit ven s kamarády, musí být pouze s otcem a pomáhat mu. Matka dále také uvádí, že otec často pije alkohol a je poté agresivní, především slovně. Před dcerou sprostě nadává, křičí na ni a používá velmi vulgární a hanebné výrazy pro matku. V minulosti se dokonce prokázalo, že otec nutí dceru lhát, např. o podmínkách bydlení, které u něj musí dcera snášet (chodit na suchý záchod za chatu, koupat se ve studené vodě apod.). Matka uvádí, že po každé návštěvě od otce se dcera vrací velmi vystresovaná. Povaha otce je tvrdá a cholerická, otec má vysoké požadavky na chování

¹⁰⁸ Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 138.

¹⁰⁹ Srov. NÁPRSTKOVÁ, L. *Co potřebuje dítě při a po rozvodu (rozchodu) rodičů*. [online]. [cit. 2018-3-17]. Dostupné na: < <http://www.azrodina.cz/5674-co-potrebuje-dite-pri-a-po-rozvodu-rozchodu-rodicu> >.

druhých lidí a od dcery vyžaduje bezmeznou poslušnost. Když si otec opět podal návrh k soudu na rozšíření styku, byl s dívkou proveden pohovor na oddělení SPOD, ale otec ho u soudu napadl, že pracovnice je proti němu zaujatá a dceru navádí proti němu. Soudkyně tedy přistoupila k pohovoru s dívkou u soudu. Dívka si stěžuje na otce, že u něj musí neustále pracovat, matka jí tolik povinností nepřikazuje, může chodit i s kamarádkami ven. Dcera přiznává, že otec na ní křičí, také před ní sprostě nadává matce a vyhrožuje, že jí ublíží, několikrát se stalo, že se ho velmi bála a měla obavy o matku, že svoje výhrůžky splní. Dívka se bojí toho, že pokud nebude souhlasit s rozšířením styku, bude na ní otec naštvaný. Rozšířit návštěvy u otce nechce, teď by si dokonce přála k otci nějakou dobu nechodit vůbec a za nějaký čas se rozmyslet, jestli ho chce dále vidat. Při pokračování soudního jednání, kdy byl rodičům sdělen závěr pohovoru s dívkou, začal být otec agresivní a začal vyhrožovat, že se bude styku s dcerou domáhat na vyšších místech. Matka se obává toho, že pokud dcera k otci dobrovolně nepůjde, podá si otec k soudu návrh na výkon rozhodnutí a ona poté bude muset platit pokutu. Souhlasí tedy s tím, aby dcera k otci jednou za 14 dní chodila, ale s rozšířením také nesouhlasí. Soudkyně odložila jednání s tím, že zadá vypracování znaleckých posudků z oboru psychologie. Rodiče s vypracováním posudků souhlasí a také s tím, aby styk do té doby probíhal tak jako do teď, tzn. jednou za 14 dní. Rodiče se tedy prozatím dohodli a situace se tak uklidnila. Otec se domnívá, že dcera odmítá návštěvy u něj pouze z toho důvodu, že se tak chce vyhnout svým povinnostem, které u matky nemá, ta jí podle jeho názoru nechává naprostou volnost, kterou dcera zneužívá.

Pracovnice nyní stojí před rozhodnutím, zda se postavit na stranu dcery a žádat od soudu, aby vydal předběžné opatření o přerušení styku s otcem. Je si vědoma toho, že otec by se styku dožadoval za každou cenu (protože podle platného rozsudku na něj má právo), tzn. že by na dceru čekal před školou a před domem a vyžadoval by po ní vysvětlení. Dcera již takové chování otce zažila a hodnotila ho jako velmi ponižující před spolužáky. Pracovnice si je také vědoma toho, že podáním návrhu naruší dočasnou dohodu, kterou mezi sebou rodiče uzavřeli, a která je velmi křehká. Celá situace by se tak opět vyhrotila. Otec by si s velkou pravděpodobností na chování pracovnice, že nerespektuje jejich dohodu, stěžoval. Pracovnice musí brát zřetel také na otcovo chování, které je nevhodné, otec je slovně agresivní a vyhrožuje matce ublížením na zdraví. Jeho chování je tak z pohledu psychické pohody dcery nepřijatelné. Sociální pracovnice by také mohla matce poradit, ať se dcera dočasně vymluví na nemoc, což by

otec musel přijmout a nemohl se tak dožadovat výkonu rozhodnutí. To by však podle pracovnice nebylo správné, i když by to celou situaci vyřešilo. Pokud se pracovnice postaví na stranu rodičů a začne dceru přemlouvat, aby návštěvy u otce zachovala do té doby, než soud opět rozhodne, nebude respektovat její rozhodnutí a může se stát, že dívka ztratí v pracovnici důvěru.

Pracovnice se pokusila otce nabádat, aby respektoval dceřino přání, ale neúspěšně. Otec má totiž velkou obavu o to, aby se rodiče nezačali podřizovat dceři, odmítá chování dcery, která si podle něj dělá, co chce. Omítá se podřizovat jejímu přání, domnívá se, že dcera argument, že se otce bojí, zneužívá. Sociální pracovnice je povinna v tuto chvíli především dívce vysvětlit situaci a následky, které její odmítání styku s otcem může mít. Mělo by to však být velmi citlivě podáno, aby si dívka nemyslela, že na ni pracovnice tlačí a k něčemu ji přemlouvá. Pracovnice by tedy měla zvážit, jakým způsobem dívce věci vysvětlí. Nemělo by se stát, že jí začne cokoliv slíbovat, protože nemůže ovlivnit chování otce, např. jí nemůže slíbit, že pokud bude plnit dohodu rodičů, tak se chování otce zlepší. Zároveň si je však vědoma toho, že dívka by měla jednat odpovědně, tzn. být si vědoma odpovědnosti za své jednání a tvrzení. Pro dívku by z rozhovoru s pracovnicí nemělo vyplynout to, že si může dělat co chce.

4 Etické teorie a jejich aplikace na řešení vybraných etických dilemat

4.1 Teorie I. Kanta a její využití v rámci sociální práce

Jak již bylo uvedeno výše, etické teorie mají v sociální práci své místo a mají značný přínos pro výkon kvalitní sociální práce. Proto, aby však mohly být využívány, je nutné jim nejdříve dobře porozumět. Sociální pracovník by měl při své práci být otevřený užívání více teorií, dogmatismus je spíše na škodu. Různé teorie nám totiž mohou pomoci rozšířit povědomí o tom, jak v praxi přistupovat k jednotlivým okolnostem daného případu a při posuzování se tak stát více flexibilní ve svých reakcích.¹¹⁰ Stejně tak je tedy doporučováno kombinovat při řešení eticky významných situací, čímž bezesporu etická dilemata jsou, různé etické teorie.¹¹¹ V této práci se však zaměřím především na teorii I. Kanta, ne protože by ona byla jediná správná volba při řešení etických dilemat, ale pro práci sociálního pracovníka sociálně právní ochrany dětí se mi jeví jako ta, která může nabídnout efektivní praktickou pomoc. Teleologické teorie, které jsou většinou reprezentovány utilitarismem, mohou být pro sociální práci jistě také velmi dobře využitelné, jejich téměř prorocké požadavky při posuzování konkrétního případu však mohou práci spíše zatížit a sociálního pracovníka stresovat svou časovou náročností.¹¹² Podle teleologické etiky není konání totiž vázáno na dané principy, ale v konkrétní situaci je třeba zaujmout stanovisko ke konkrétním hodnotám, v návaznosti na naše přání a preference. Při hodnocení činů je pak zásadní to, jaký užitek, jaký důsledek tento náš čin přinese a podle toho se při volbě orientovat. Jde o volbu toho, co přinese nejlepší následek, který může v dané situaci fakticky nastat. To, aby byla utilitaristická teorie sociálně použitelná, je potřeba hledat největší štěstí nebo užitek, který váží nejvíce pro všechny zúčastněné při zvážení všech konsekvencí.¹¹³ Pro sociálního pracovníka, který pracuje s celou mnohoproblémovou rodinou¹¹⁴ by se snadno tento požadavek mohl stát vyčerpávající. To, aby pracovník zvážil, jaké jsou všechny možné důsledky pro všechny zúčastněné a až podle toho se rozhodoval, ho může zaměstnat na hodně dlouhou dobu a jeho rozhodování ztížit. Také se posuzování všech potenciálních důsledků pro všechny zúčastněné může proměnit v zátěž

¹¹⁰ Srov. KAPPL, M. Téma emocí v posuzování klientovy situace. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 89-90.

¹¹¹ Srov. FISHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*, s. 156.

¹¹² Srov. HENRIKSEN, J.-O., VETLESEN A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 155.

¹¹³ Srov. tamtéž, s. 148-149.

¹¹⁴ Srov. MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*, s. 75-78.

v případech, kdy je žádoucí rychlé jednání. To totiž může sociálního pracovníka zneschopňovat v jeho rychlé a účinné intervenci.¹¹⁵ Sociální pracovník se jistě úvahám nad důsledky, které jeho rozhodnutí přinese všem členům rodiny nevyhne. Porovnávat však tyto užitky, které z jeho rozhodnutí mohou vyplynout, a které přinesou co největší štěstí co největšímu počtu členů této rodiny, se zdá být v krizových situacích, kdy je třeba jednat rychle a přesto ospravedlnitelně, velmi náročné. Pro sociálního pracovníka se tak může stát velmi problematické dohlédnout všechny možné a myslitelné následky jeho chování při měření užitku.¹¹⁶ Určitým kompromisem, a tedy snahou vyhnout se tomuto zdlouhavému procesu rozhodování, se může jevit utilitarismus zásad, který navrhl Mill. Základní otázkou stává to, jaké pravidlo má v dané chvíli nevyšší prioritu. Nesmíme však tuto verzi utilitarismu zaměnit za deontologickou etiku, která nespojuje správnost jednání (podle pravidla) s užitekem.¹¹⁷ Povinnostní etika má naopak snahu o morálku, která je platná za všech okolností a hledá normu, která je měřítkem všech ostatních norem. Etická teorie I. Kanta tak může poskytnout určitou jistotu, která pramení z uvědomění si své povinnosti. Toto vědomí totiž člověka motivuje k určitému typu jednání a když známe své povinnosti, snáze víme, jak správně jednat. Pro mnohé se může etika I. Kanta zdát méně flexibilní („slepě“ konat na základě povinnosti), než např. již zmiňovaný utilitarismus, ale i Kant zkoumá problém v širší perspektivě.¹¹⁸

Kantova etická teorie je považována za etiku povinnosti. A to především z toho důvodu, že Immanuel Kant buduje morální filozofii, která je zcela očištěna od všeho, co je pouze empirické. Kant svou teorii představuje ve spise *Základy metafyziky mravů*, kde spojuje morální zákon s nutností, tzn. že znalost zákona nelze získat zobecňováním zkušeností. Podle Kanta má mravní zákon takovou povahu, že činí předměty pod něj patřící (mravní jednání) možnými. Proto nemůže mít etika jako teorie mravního jednání charakter empirického zjišťování mravních pravidel, ale objasňování mravního jednání jako podmíněného zákonem. Má-li tedy zákon platit morálně (tzn. jako základ závaznosti), musí být spjat s absolutní nutností. Nelze hledat důvod závaznosti v lidské přirozenosti nebo v okolnostech světa, do nichž je člověk zasazen, ale výlučně a priori v pojmech čistého rozumu. Jakýkoliv, i obecný předpis, který se sice nazývá

¹¹⁵ Srov. NAVRÁTIL, P. Reflexivita v posouzení a v sociální práci. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 41.

¹¹⁶ Srov. HENRIKSEN, J.-O., VETLESEN A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 155.

¹¹⁷ Srov. tamtéž, s. 153.

¹¹⁸ Srov. tamtéž, s. 119-120.

praktickým pravidlem, ale jeho sebemenší složka (byť jen jediná pohnutka) se zakládá se na principech pouhé zkušenosti nebo se opírá o empirický základ, nebude nikdy morálním zákonem. Metafyzika mravů je nezbytně nutná, protože samotné mravy podléhají všemožnému porušení, pokud chybí vodítko a nejvyšší norma pro správné posouzení. To, co má být morálně dobré, nepostačuje, že je přiměřené mravnímu zákonu, ale musí se to dít kvůli němu samotnému. V opačném případě se stane, že přiměřenost mravnímu zákonu dává vzniknout jednání, které je zdrojem protizákonného jednání.¹¹⁹ Např. pokud obchodník nešidí své zákazníky, ne z důvodu povinnosti, ale protože mu obchod kvete, velmi snadno se pak může stát, že pokud se mu přestane dařit, začne své zákazníky šidit. Stejně tak jako sociální pracovník, který ke klientům chová úctu z pouhé náklonnosti (jeho práce mu přináší uspokojení a vnitřní zálibu), se může snadno dopustit neuctivého chování, protože nejedná z povinnosti. Pokud se totiž takový sociální pracovník dostane do osobní krize a pod tíhou vlastních trápení ztratí chuť k práci, snadno se může jeho chování změnit v neuctivé. Nebo pokud se takový pracovník setká s klientem, který se chová agresivně či se zdá být pracovníkovi protivný, nebude mít tendenci se k němu chovat uctivě, protože jeho uctivé chování nevychází z povinnosti, ale z pouhé náklonnosti.¹²⁰

U Kanta hraje důležitou roli dobrá vůle, bez které mohou být všechny dary přírody jako odvaha, rozhodnost, důvtip, soudnost apod. zlé a škodlivé, byť jsou v mnohém ohledu dobré a žádoucí. Není-li přítomna dobrá vůle, mohou vést všechny dary (moc, bohatství, čest, zdraví) ke smělosti a zpupnosti. Dobrá vůle totiž koriguje jejich vliv na mysl a tím i na celý princip jednání, které činí obecně užitečným. Dobrá vůle je tak nezbytnou podmínkou toho, aby byl člověk šťastný. Kant neuznává žádné vlastnosti, které by byly nepodmíněně dobré, vždy podle něj předpokládají dobrou vůli. Např. uměřenost v afektech, sebeovládání a chladné uvažování jsou v mnohém dobré, ale i přesto je nemůžeme prohlásit za dobré bez omezení. Protože bez zásad dobré vůle mohou dělat člověka ještě nebezpečnějšího a zavrženíhodnějšího, např. chladnokrevný vrah.¹²¹ Kant na tomto základě určuje zásadu, že mravní chtění je hodnotou samo o sobě, bez ohledu na následky. Kant má také samozřejmě zájem na tom, aby byly následky etického jednání co nejlepší, ale pro mravní posouzení jednání platí se na tyto

¹¹⁹ Srov. Kant, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 12-14.

¹²⁰ Srov. tamtéž, s. 25-27.

¹²¹ Srov. tamtéž, s. 19-20.

následky neohlížet. Znamená to, že dobrá vůle je již dobrem, i když se nepodaří provést vytyčený záměr. Pokud se nám tedy i přes veškeré úsilí nepodaří nic vykonat a zbyde pouze dobrá vůle, má to svou plnou hodnotu samo v sobě. Nesmí se však jednat pouze o zbožné přání, musí být vynaloženy všechny dostupné prostředky, které jsou v naší moci. Užitečnost už je pak jen něco navíc, ale není zde proto, aby určovala hodnotu.¹²²

Kant odmítá náklonnost jako pohnutku mravního jednání. Náklonnost totiž Kant řadí mezi principy přírodního dějství (tak jako smyslovost) a tento princip staví do kontrapozice s mravním jednáním, které proti němu směřuje. Jednání na základě náklonnosti je tedy chápáno jako jednání, které nám přináší určitý prospěch či vnitřní zálibu, jedná se o jakousi egoistickou pohnutku. Kant vylučuje z mravní oblasti i ta jednání, která jsou sice ve shodě s povinností, ale dějí se z náklonnosti. Pro lepší porozumění Kant uvádí příklad zachování života. Když člověk úzkostlivě pečuje o svůj život, ale ne z povinnosti, pouze z náklonnosti (kterou projevuje většina lidí), neznamená to ještě, že jeho maxima jednání má morální obsah. Na druhou stranu, pokud člověk, který ztratil chuť k životu a přeje si spíše smrt, ale zachovává svůj život z etické povinnosti, má jeho maxima morální obsah.¹²³ Na základě této zásady Kant objasňuje i filantropické chování, které je povinností tam, kde je to možné. Lidé, kteří pomáhají druhým z důvodu nějaké náklonnosti, např. ke cti, která se sice setkává s tím, co je vskutku obecně prospěšné a shodné s povinností, ještě neznamená, že má takové jednání pravou mravní hodnotu. Chybí zde totiž maximě mravní obsah, takové jednání totiž nemá vycházet z náklonnosti, ale z etické povinnosti. Např. člověk, který je od srdce svým temperamentem chladný a lhostejný ke strádání druhých, protože on sám je vyzbrojen proti svému strádání darem trpělivosti a vytrvalé pevnosti a totéž vyžaduje od druhých, se stejně chová jako filantrop, je jeho charakter morální, protože koná dobro nikoli z náklonnosti, ale z povinnosti. Tímto způsobem Kant chápe i příkaz z Písma miluj bližního svého, i nepřítele. Protože přikazovat lásku jako náklonnost nelze, ale konat dobro z povinnosti označuje praktickou láskou, která je zakotvena ve vůli, a ne v citové náklonnosti. A takovou praktickou láskou lze dle Kanta přikazovat.¹²⁴

Jednání z povinnosti nemá svou morální hodnotu v účelu, ale v maximě, podle níž se rozhoduje. Záleží tedy na principu chtění, podle kterého se jednání uskutečnilo,

¹²² Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 20-21.

¹²³ Srov. tamtéž, s. 26-27.

¹²⁴ Srov. tamtéž, s. 27-29.

jednání má totiž mravní hodnotu nezávisle na výsledku jednání. Pouze představa zákona jako takového je pohnutkou vůle, a ne očekávaný účinek, může vytvářet dobro, jež nazýváme mravním dobrem. Jaký je to ale zákon, jehož představa musí určovat vůli, aniž by se bral zřetel na následek a aby se tato vůle mohla bez jakéhokoliv omezení nazývat dobrou? Zde Kant formuluje obecný princip jednání a to, že nemám postupovat nikdy jinak než tak, abych mohl současně chtít, aby se má maxima stala obecným zákonem.¹²⁵ Kant tento princip osvětluje na příkladu, kdy si klade otázku, zda smím něco slíbit, když jsem v tísní, s tím úmyslem, že ten slib ale nemohu dodržet? Pokud si člověk myslí, že učinit klamný slib je prozíravé, musí také zvážit, zda mu kvůli tomu nevzniknou mnohem větší nesnáze než ty, kterých se tímto slibem zbavuje. Ztracená důvěra se může stát mnohem větším zlem než to, kterému se pokouším vyhnout, proto se člověk rozhodne jednat chytřeji a své jednání řídí obecnou maximou a nevykne si neslibovat nic, když to nemůže splnit. Takové chování má ale za základ pováživost následků a nestává se pravdomluvným z povinnosti, ale z obavy před následky. Pokud však chceme odpovědět na tuto otázku nejkratším, a přesto neomylným způsobem, musíme se dle výše uvedeného principu zeptat: chci, aby moje maxima (vyprostit se z obtíží nepravdivým slibem) platila jako obecný zákon? Smím říci, že kdokoli může něco nepravdivě slíbit, když se dostane do obtíží? Člověk si tedy hned uvědomí, že nemůže chtít, aby platilo jako obecný zákon lhát, protože podle takového zákona by vlastně nemohl vůbec existovat nějaký slib. K tomu, co má člověk dělat, aby jeho chtění bylo mravně dobré, tedy nepotřebuje dle Kanta žádnou velkou bystrost. Nutnost našeho chování z čisté úcty k zákonu je tím, co tvoří povinnost a musí jí ustoupit každá jiná pohnutka, protože je podmínkou vůle o sobě dobré, jejíž hodnota vše přesahuje. Nepotřebujeme tedy žádnou vědu, abychom věděli, co máme dělat, abychom byli čestní a dobří, či dokonce moudří a cnostní.¹²⁶ Prostý lidský rozum není tedy pobízen nějakou potřebou spekulace, ale docela praktickými důvody, aby se věnoval praktické filozofii, kde by získal návod o zdroji svého principu a jeho správném určení v protikladu k maximám, které se zakládají na náklonostech. Může tak uniknout z rozpaků nad požadavky a neupadnout do nebezpečí, že by byl připraven o pravé mravní zásady.¹²⁷

Kant svou představu objektivního principu formuluje v kategorickém

¹²⁵ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 29-33.

¹²⁶ Srov. tamtéž, s. 33-36.

¹²⁷ Srov. tamtéž, s. 38.

imperativu. Pro jeho lepší pochopení uvádí Kant ve svém díle čtyři příklady ke každé formulaci kategorického imperativu. Já se zaměřím pouze na jeden příklad, který také představím u každé této formulace mravního zákona. Podobným způsobem budu také postupovat s vybraným dilematem v následující kapitole. Kategorický imperativ, podle Kanta zní: „*jednej jen podle té maximy, o níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem*“.¹²⁸ Např. člověk se ocitne pod tlakem bídy a musí si vypůjčit peníze, ale zároveň ví, že je nebude moci splatit. Nikdo by mu tedy nepůjčil, kdyby se pevně nezavázal, že je vrátí. Musí se ale sám sebe zeptat, zda by se jeho maxima mohla stát obecným zákonem. Jeho maxima jednání (když se ocitnu v tísní a rozhodnu si půjčit peníze a zavážu se, že je vrátím, i když vím, že se tak nikdy nestane) se řídí principem sebelásky a je dobře slučitelná s jeho blahem. Lze ale tento princip sebelásky proměnit v obecný zákon? Na tomto příkladu lze spatřit, že takováto maxima se nikdy obecným zákonem stát nemůže, protože by tak znemožnila samotný slib i účel, jež by s ním byl spojen. Nikdo by nevěřil, že mu bylo něco slíbeno a každé takové žádosti by se vysmál s tím, že se jedná o předstírání.¹²⁹

Druhou zásadní formulaci praktického imperativu Kant zakládá na tvrzení, že člověk, resp. každá rozumná bytost existuje jako účel sám o sobě, nikoli pouze jako prostředek, jehož by mohla vůle libovolně užívat. Každý musí být považován vždy zároveň za účel ve všem svém jednání zaměřeném jak na sebe sama, tak i na jiné rozumné bytosti. Přirozenost rozumných bytostí se vyznačuje tím, že jsou účely samy o sobě, tzn. něco, čeho se nikdy nesmí používat jako pouhých prostředků. Na jejich místo nemůže být kladen žádný jiný účel.¹³⁰ Na základě toho formuluje praktický imperativ takto: „*jednej tak, abys používal lidství, jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*“¹³¹ (Kant, s. 75). Jako příklad si uvedeme stejného člověka, který si vypůjčí peníze i když ví, že je nebude moci splatit. Takový člověk si chce posloužit druhým člověkem jako prostředkem, protože mu něco lživě naslibuje, aby dosáhl svého záměru. Chová se k němu, jako by tento druhý člověk v sobě zároveň neobsahoval žádný účel, tzn. nebyl účelem sám o sobě. Druhý člověk by určitě s takovýmto způsobem jednání vůči sobě nesouhlasil. Stejně tak platí tento princip v dodržování lidských práv v případě útoků na svobodu a vlastnictví. Protože

¹²⁸ KANT, I. Základy metafyziky mravů, s. 62.

¹²⁹ Srov. tamtéž, s. 64.

¹³⁰ Srov. tamtéž, s. 73-74.

¹³¹ Tamtéž, s. 75.

ten, kdo porušuje lidská práva, zamýšlí si posoužit druhými jako prostředky, ale nehledí na to, že jako rozumné bytosti mají být vždy zároveň ctěni jako účely. Na tomto místě je nutné upozornit na to, aby tento princip nebyl zjednodušen na trivialitu „Co nechceš, aby ti činil druhý, nečiň ty jemu“. Tento princip je sice v souladu s kategorickým imperativem, ale neobsahuje základ povinností k sobě samému, povinnost lásky k druhým a ani závaznost povinností k sobě navzájem. Někdo by totiž rád přistoupil na to, že mu druzí nemají prokazovat dobrodiní, kdyby ona sám mohl být ušetřen toho, aby je nemusel prokazovat jim.¹³²

Třetí praktický princip vychází z toho, že idea vůle každé rozumné bytosti je obecně zákonodárnou vůlí. Vůle totiž není zákonu pouze jen podřízena, ale je mu podřízena tak, že ona je považována za „své-zákonodárnou“ a proto tedy za podřízenou zákonu. Není tedy možné, aby byla vůle (jako svrchovaně zákonodárná) spojena ještě s nějakým zájmem, protože taková vůle by potřebovala ještě nějaký jiný zákon. Člověk je podřízen jen svému vlastnímu obecnému zákonodárství a je pouze vázán, aby jednal přiměřeně své vlastní obecně zákonodárné vůli. Pokud by totiž zákon nevznikl z vlastní vůle, musel by se pojit s jistým vnějším donucováním. Tuto zásadu Kant nazývá principem autonomie vůle. Spojení rozumových bytostí, které jsou podřízeny zákonu, že žádná z nich nikdy nepovažuje sebe ani jinou pouze za prostředek, ale vždy zároveň za účel sám o sobě, vzniká říše účelů, kde platí vzájemný vztah bytostí jako účelů a prostředků. Praktická nutnost jednat podle tohoto principu pak nespočívá na citech, podnětech či náklonnostech, ale pouze na vzájemném vztahu těchto rozumových bytostí, kdy musí být vůle rozumné bytosti považována vždy zároveň za zákonodárnou. Každá obecně zákonodárná vůle je pak vztažena ke každé druhé vůli a zároveň ke každému jednání vůči sobě samému. Ne z důvodu nějaké praktické pohnutky či budoucího prospěchu, ale z ideje důstojnosti rozumné bytosti, která neposlouchá žádný zákon než ten, který si zároveň sama dává. V této říci účelů má vše buď cenu nebo důstojnost. Přičemž důstojnost nepřipouští žádný ekvivalent, nemá relativní hodnotu nebo cenu. Tvoří podmínku, za níž může něco být účelem samo o sobě, tvoří svou vnitřní hodnotu, tj. důstojnost. Autonomie je tedy základem důstojnosti lidské rozumné přirozenosti.¹³³

¹³² Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 76.

¹³³ Srov. tamtéž, s. 78-85.

Kant se tedy jednoznačně kriticky staví k jednání, které je motivováno náklonnostmi či pocity.¹³⁴ Takové jednání, oproštěné od náklonností, může být v sociální práci někdy velmi nesnadné, avšak pro profesionálního pracovníka by se takové jednání mělo stát přirozené. Jak již bylo několikrát uvedeno, práci sociálního pracovníka ovlivňuje mnoho proměnných, především pak jeho osobnost, a tedy s ní spojené pocity a náklonnosti. To však neznamená, že by se měl sociální pracovník těmito pocity nechat unášet a jednat na základě toho „jak to cítí“. Profesionální a kompetentní sociální pracovník si je vědom svých schopností, předpokladů, daností a umí s nimi pracovat. Sebepochopení a sebezpůsobení totiž otevírá člověku cestu ke vzniku a upevnování morální osobnosti. A to předpokládá umět dívat se na konkrétní situaci s odstupem. Odstupem není myšlen citový chlad či neangažovanost, jak by se mohlo zdát, naopak umožňuje pracovníkovi tolik žádanou empatii. A to především z toho důvodu, že mu dává možnost dívat se na problém i optikou druhých lidí.¹³⁵ Kant je vůči jednání motivovanému pocity „mít chuť“ a „cítit jako správné“ jednoznačně kritický. Je přesvědčen, že pokud bychom se řídili konkrétními dobry, brzy skončíme v neřešitelných protimluvech.¹³⁶

Každý pracovník má při komunikaci s lidmi přirozenou touhu prosazovat své interpretace reality a na jejich základě vytvářet rozhodnutí. Sociální pracovník by se ale měl umět dostat do stavu, kdy si vědomě udržuje odstup od svých pocitů a emocí (neznamená je vůlí potlačovat), tak aby mohl být maximálně empatický. Poté svoji pozornost věnuje klientovi a dává mu tím v procesu posuzování prostor pro jeho vlastní vnímání světa a osobní iniciativu.¹³⁷ Odstup se tedy stává předpokladem empatie a nedílnou součástí profesionální sociální práce. Kantův požadavek oproštění se od náklonností se tak v rámci sociální práce může jevit jako legální a může také svým způsobem pomoci předcházet favoritismu v sociální práci. Pokud se sociální pracovník při své práci nechává ovlivňovat předsudky (náklonnostmi), byť jsou v souladu s míněním veřejnosti, dostává se do konfliktu se základním požadavkem sociální práce – rovností přístupu ke klientům. Sociální pracovník může odůvodňovat své jednání, které se zakládá na předsudcích, za účelné, je ale jisté, že z hlediska profesionality a požadavků sociální práce v přístupu ke klientům nejedná správně. I když sociální

¹³⁴ Srov. HENRIKSEN, J.-O., VETLESEN A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 120-121.

¹³⁵ Srov. tamtéž, s. 16.

¹³⁶ Srov. tamtéž, s. 121.

¹³⁷ Srov. tamtéž, s. 104.

pracovník přesvědčí sám sebe o tom, že jedná-li v rámci předsudků pro dobro klienta, nemůže být tento přístup považován za správný.¹³⁸

Pro Kanta je požadavek univerzality jednání, a s tím spojené rovné zacházení a spravedlnost, zásadní. Etika by měla dle Kanta být garantem spravedlnosti, kdy jsou lidé postaveni na stejnou úroveň, zrovnoprávnění. Není nikdo (lékař, sociální pracovník, soudce), kdo stojí „mimo“ nebo „nad“ morálkou. Morálkou jsou vázáni všichni lidé a jejich schopnost jednat správně pak propůjčuje lidem jejich důstojnost. Respektovat jejich důstojnost znamená umožnit jim, aby mohli jednat svobodně. Pro Kanta se tedy respekt k lidské důstojnosti úzce propojuje se schopností člověka rozhodovat o sobě.¹³⁹ Pro sociálního pracovníka z toho vyplývá požadavek uznat schopnost klienta jednat svobodně a nechat ho rozhodovat podle jeho vůle. Uznání schopnosti klienta jednat svobodně, také pro sociálního pracovníka znamená, nepřístupovat k němu jako k pouhému prostředku. Nutit klienta k nějakému rozhodnutí, tak aby bylo dosaženo určitého výsledku, odporuje nejen kategorickému imperativu, tak jak jej I. Kant formuluje, ale především popírá klientovi právo na respektování jeho osoby a jeho důstojnost.¹⁴⁰

Pramen nerovnosti přístupu sociálního pracovníka ke klientům může však také vycházet z jednání na základě zkušenosti. Kant empirii jako pohnutku pro jakékoliv obecné pravidlo, kterým bychom se měli při svém jednání řídit, odmítá. Sociální pracovníci často jednají na základě předchozích zkušeností, může se tedy zdát tento Kantův požadavek pro sociální práci nereálný. Je nutné si však uvědomit, že pracovníci často se svojí zkušeností zacházejí účelově a výběrově. Ospravedlňování chování na základě předchozí zkušenosti se tak může v sociální práci stát problematické, protože může upevňovat již vzniklé předsudky, a tak podporovat právě nerovný přístup k zacházení s klienty.¹⁴¹

Jak již bylo uvedeno, Kant se neptá na následky, ale na normu, pravidlo, podle kterého člověk jedná, tak aby tato norma byla aplikovatelná v podobných situacích. Evropský soud pro lidská práva v několika kauzách, ve kterých řešil stížnosti rodičů, vždy zdůraznil, že z Úmluvy nevyplývá pro vnitrostátní orgány povinnost dosáhnout

¹³⁸ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s. 82-83.

¹³⁹ Srov. HENRIKSEN, J.-O., VETLESEN A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 126-127.

¹⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 128.

¹⁴¹ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s. 82-83.

určitého výsledku, ale povinnost vynaložit k tomu všechny určené prostředky.¹⁴² I zde můžeme hledat korelaci požadavků sociální práce s etickou teorií I. Kanta. Toto pojetí práce orgánu sociálně právní ochrany dětí odpovídá uvažování deontologické etiky. Po sociálním pracovníkovi se žádá, aby využil všechny určené prostředky k dosažení určitého cíle, nemůže mu však být ukládáno dosažení tohoto cíle za každou cenu. Hodnotu tedy nemá účel, ale to, jakým způsobem bylo k dosahování účelu přistoupeno. Např. pokud rodiče i přes veškeré snahy sociálního pracovníka odmítají přistoupit k rodinné terapii, sociální pracovník není za toto jejich rozhodnutí zodpovědný a nemůže mu být vyčítáno, že rodinná terapie neprobíhá. Sociální pracovník musí využít dostupné prostředky, které mu zákon (popř. správní řád) umožňuje, aby dosáhl toho, že se rodina bude terapie účastnit. Nemůže však rodiče začít vydírat anebo jim vyhrožovat např. tím, že jim bude dítě odebráno, i přes vědomí toho, že takové jednání by na rodiče platilo a on by tak dosáhl kýženého cíle. Sociální pracovník je často hodnocen, a kvalitu své práce sám často hodnotí, podle toho, zda se krizová situace vyřešila, zda rodina funguje, tak jak se očekává, kolik je na jeho osobu stížností apod. Pokud však pracovník pro dosažení stanovených cílů využije např. manipulaci, zastrašování či jen pouze nevyvrací neopodstatněné obavy klientů („Nemůžete mi vzít dítě jen proto, že tu mám nepořádek, nebo ano?“), nemůžeme hovořit o kvalitní sociální práci. Kant jako nezbytnou součást principu jednání vidí dobrou vůli, která dokáže konat dobro sama ze sebe, sama ze sebe se řídí mravním zákonem. Bez dobré vůle se mohou všechny pozitivní vlastnosti, schopnosti, dovednosti apod. proměnit ve špatné. Zvláště při výkonu sociální práce na oddělení sociálně právní ochrany dětí mají pracovníci z pohledu pravomocí (ve srovnání např. s neziskovým sektorem) velkou moc, která jim umožňuje ukládat restriktivní opatření a dává jim možnost zasáhnout i proti vůli rodičů. Podle Kanta bude tedy konání sociálního pracovníka mít hodnotu samo o sobě, pokud bude mít sociální pracovník dobrou vůli, i přesto, že se mu třeba nepodaří dosáhnout toho, co zamýšlel. Uvažování v těchto mezích může být pro sociálního pracovníka velmi oprostující. Sociální pracovníci sociálně právní ochrany dětí jsou v neustálém stresu, jsou na ně kladeny vysoké požadavky na výkon, na výsledky jejich práce a v kombinaci s vysokou mírou odpovědnosti může tento stres vést až k syndromu vyhoření. Uvědomění si hodnoty své práce, která nespočívá v dosahování „šťastných konců za každou cenu“,

¹⁴² Srov. LANGHANSOVÁ, H. *Děti svědci domácího násilí – svěřování do výchovy a úprava styku s násilným rodičem*, s. 21.

může být pro pracovníka jedním z bodů prevence.¹⁴³

Z jednání Evropského soudu pro lidská práva vyplývá, že podle Úmluvy o právech dítěte musí být při jakékoliv činnosti týkající se dětí upřednostněn jejich zájem před zájmem rodičů.¹⁴⁴ V praxi se totiž stává, že rodiče, ač se neustále zaštiťují zájmem svých dětí, opomíjejí jejich opravdové potřeby a jejich přání ignorují. Ve skutečnosti totiž rodiče často zajímá jejich prospěch a dítě používají jako prostředek k dosažení svých cílů. Jedná se například o situaci, kdy rodič, který se s rozvodem nesmířil, využívá dítě k tomu, aby zaujal pozornost druhého rodiče, například vymyšleným či zveličeným problémem dítěte. Nebo se také může jednat o situaci, kdy rodič využívá dítě jako prostředníka k tomu, aby zjistil, co se děje v domácnosti druhého partnera, například tím, že ho dlouze vyslýchá a požaduje od dítěte veškeré detaily. Časté jsou také případy, kdy jeden rodič využívá dítě jako nástroj pomsty druhému rodiči, většinou tím, že ho přímo nebo nepřímo proti němu popouzí. Někteří rodiče jsou schopni zajít tak daleko, že dítěti vyhrožují trestem, pokud vyžaduje kontakt s druhým rodičem nebo pokud vyjádří pozitivní názor na něho. Rodiče však tímto jednáním ohrožují identitu a zdravý vývoj vlastních dětí.¹⁴⁵

Tak jak bylo již výše ukázáno, Kantova etika se proti takovému chování staví velmi kriticky a I. Kant ve svém kategorickém imperativu „*jednej tak, abys používal lidství, jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek*“¹⁴⁶, dává jasně najevo důstojnost každé živé bytosti. Kant zdůrazňuje přirozenost člověka jako účel sám o sobě, tzn. že se nikdy nesmí použít jako pouhý prostředek. Dítě by se tak nikdy a za žádných okolností nemělo stát výhradním prostředkem k uspokojování zájmů rodičů. Ve shora uvedených případech by se asi většina lidí shodla na tom, že je nutné takovéto jednání rodičů označit za nesprávné. Avšak na základě Kantova imperativu je nutné požadovat, aby se dítě nestalo pouhým prostředkem k naplnění zájmu rodičů i v případě sebevíc prospěšnějšího či užitečnějšího cíle. Například pokud by rodiče uzavřeli dohodu, která je pro oba přijatelná (přináší jim určitou výhodu), ale tato dohoda odporuje potřebě dítěte a dítě vyžívá ke vzniku této dohody a hladkému průběhu sporu, nemůže sociální pracovník takovou dohodu

¹⁴³ Srov. JEKLOVÁ, M., REITMAYEROVÁ, E. *Syndrom vyhoření*, s. 26.

¹⁴⁴ Srov. LANGHANSOVÁ, H. *Děti svědci domácího násilí – svěřování do výchovy a úprava styku s násilným rodičem*, s. 21.

¹⁴⁵ Srov. MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (eds.) *Sociální práce v praxi*, s. 66-67.

¹⁴⁶ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 75.

přijmout. Například pokud si dítě přeje být svěřeno do péče matky a má k ní vřelejší vztah než k otci, matka se však s otcem dohodne na střídavé péči, což otci umožní neplatit tak vysoké výživné, matka za tento souhlas se střídavou péčí od otce získá v majetkovém vypořádání výhody, je dítě využíváno jako prostředek k dosažení cílů rodičů. Rodiče tak dítě využijí jako pouhý prostředek k co nejrychlejšímu vyřešení rozvodové situace. Na tomto místě by jistě mnoho lidí argumentovalo tím, že dohoda rodičů je v zájmu dětí a je nutné ji tedy podpořit. Sociální pracovník však s takovouto dohodou souhlasit nemůže, protože rodiče nerespektují přání dítěte a využívají ho jako pouhý prostředek k tomu, aby si v rámci majetkového vypořádání zajistili své finanční výhody. Extrémním případem, viz dilema č. 4, může být to, že matka, která má děti ve své péči, žádá od otce finanční „příspěvek“ za každou umožněnou návštěvu dětí. Na tomto místě by se také jednalo o určitou „dohodu“ rodičů, která je však již pro mnoho lidí nepřijatelná.

Dítě se tedy v krizové situaci rodiny velmi snadno může stát pouhým prostředkem pro uspokojení vlastních zájmů svých rodičů. Důvod, proč k takovým případům v rozvodové situaci rodin dochází, nemusíme nutně hledat v osobní anomálii konkrétního rodiče. Stres aktuálně působící na rodinu může být příčinou toho, že rodič se zachová tak, jak by se za jiných okolností nezachoval.¹⁴⁷ Může to být snaha rodiče zabezpečit blaho svých dětí, které však zamění za jeho materiální zabezpečení. Mnoho rodičů se mylně domnívá, že zajistí-li dětem společensky uznávané štěstí, které představuje zdravý, silný, vzdělaný jedinec, dají svým dětem vše potřebné. Děti však na otázku, co by si opravdu přály, často odpoví, aby rodiče zůstali spolu. Rodiče se však natolik zaobírají vlastními zájmy, že nevidí to, co jejich děti opravdu potřebují – stabilní rodinu, která jim poskytne dostatek opravdové lásky, porozumění a prosté přítomnosti. Nejsou ochotni slevit ze svých nároků na úkor svých dětí.¹⁴⁸ S dětmi je tak často „handlováno“ jako s věcí, aby rodiče dosáhli svého – touha po pomstě, snaha vyhnout se placení vysokému výživnému nebo podvědomá snaha zabránit devalvaci své rodičovské role. Rodiče mohou mít také tendenci se v krizové situaci, jakou rozvod/rozpad rodiny bezesporu je, snažit o co nejrychlejší řešení, které je přijatelné pro oba rodiče.

¹⁴⁷ Srov. MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (eds.) *Sociální práce v praxi*, s. 30.

¹⁴⁸ Srov. ŠRAJER, J., CHOCOVÁ, B. *Vybraná problematika etiky sociální práce s rodinou*. In *Sociální práce/Sociální práce*, 2013, č. 4, s. 105.

Sociální pracovník, který denně činí rozhodnutí, která jsou v rozporu s vlastním zájmem rodičů, může být pod hrozbou stížností (rodiče si mohou stěžovat u vedoucího oddělení, tajemníka, na krajském odboru, u ombudsmana, u evropského soudu apod.) tlačěn k tomu, aby zájmu rodičů vyhověl. Podle Jankovského, který ve svém textu cituje Halíka, se od sociálních pracovníků vyžaduje, aby měli nejen určité osobní znalosti, dovednosti a zkušenosti, ale jsou na ně kladeny vyšší nároky. Aby se tedy pracovník zachoval správně a nepodpořil dohodu rodičů, která využívá dítě pouze jako prostředek k uspokojení zájmu rodičů, čímž by si jistě ulehčil svoji práci, od něj vyžaduje určitou ryzost charakteru, mravní čistotu a vědomí odpovědnosti vůči vyššímu mravnímu řádu.¹⁴⁹

Násilí páchané rodiči na dětech, které odmítá většina lidí jako nepřijatelné, se pak může jevit jako pouhá „špička ledovce“ (avšak ta nejhorší forma), jak využít dítě jako prostředek k uspokojení vlastních zájmů. Týrání a zneužívání dětí se v současné době věnuje velká pozornost, jedná se však o mimořádně závažnou problematiku, která si žádá soustavnější sledování.¹⁵⁰ Podporováním či nezabráněním jednání rodiče, které využívá dítě jako pouhý prostředek k uspokojení vlastního zájmu, odporuje sociální pracovník požadavkům na kvalitní práci, ale také požadavkům etické teorie I. Kanta. Pojetí lidství a důstojnosti každé osoby, tak jak ho vnímá Kant, se tedy tímto způsobem může stát pro práci sociálních pracovníků s touto cílovou skupinou velkou inspirací.

Může se pak tedy zdát zarážející, že u etické teorie I. Kanta má člověk se špatnými náklonnostmi nebo člověk lhostejný více prostoru pro to, aby mohl jednat mravně. Tato paradoxní tendence vychází z Kantova chápání náklonností, které jsou podřízeny pod smyslovost a on smyslovost z mravní oblasti striktně vylučuje.¹⁵¹ Na základě tohoto poznatku bychom mohli tvrdit, že sociální pracovník, který k práci nemá tak blízký vztah, jako pracovník, který s nadšením pomáhá ostatním a cítí se k tomu být povolán, má více prostoru pro to, aby jeho jednání mohlo být označeno za mravní. Platilo by tedy, že jednání pracovníka, který není veden altruistickou motivací k poskytování služeb, a přesto bude sociální práci vykonávat ve prospěch druhých, protože to vnímá jako svoji povinnost, a protože ho k tomu nevede jeho náklonost, ceněno jako mravní. Oproti tomu jednání pracovníka, kterého nutí dobromyslný

¹⁴⁹ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 158.

¹⁵⁰ Srov. MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?*, s. 8-9.

¹⁵¹ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 63.

temperament konat dobro a pomáhat druhým, bude sice ve shodě s mravním zákonem, protože se však děje z náklonnosti, musí být vyloučeno z mravní oblasti. Je nutné říci, že Kant tím nechce poukázat na to, že altruismus je špatný. Chce tím upozornit především na to, že pokud nás k altruismu vede něco vrozeného (náhodného), nemůžeme si myslet, že takové chování je samo o sobě již vysoce mravní. Podle Kanta má nejvyšší mravní hodnotu chování, kdy člověk nekoná dobro z náklonnosti, ale z povinnosti.¹⁵² V sociální práci by to například znamenalo, že pracovník při své práci musí překonat nějaký odpor, ale uvědomuje si svou povinnost pomáhat druhým lidem a na základě této vědomé povinnosti také jedná. Takové chování pak můžeme podle Kanta označit jako vysoce mravní. Pokud bychom chtěli jednání těchto dvou stejných pracovníků hodnotit z pohledu klasického utilitarismu, musíme se zaměřit na to, nakolik je jejich jednání užitečné. Pokud by oba přispívali k obecnému blahu a kvalitě života klientů, můžeme jejich jednání hodnotit jako mravní. I přes to, že první z nich je veden motivací dostát své povinnosti pomáhat ostatním lidem a druhý nucen náklonností svého charakteru pracovat s lidmi v pomáhajících profesích. A domnívám se, že většina lidí by označila jednání obou pracovníků jako srovnatelně morálně hodnotné, protože jiné hodnocení by se mohlo zdát nespravedlivé vůči pracovníkovi jednajícímu na základě své vrozené náklonnosti.

Pokud se věnujeme využitelnosti etické teorie I. Kanta v sociální práci, je nutné také zmínit hranice, které jsou s jeho povinností etikou spojeny. I když to není cílem této práce, jeví se mi nutné tyto limity zmínit, aby nedošlo k mylnému přesvědčení, že je záměrně přehlížím.

Problematickou otázkou využití teorie I. Kanta v sociální práci může vyvolat jeho přesvědčení o předporozumění základního všeobecně rozšířeného mravního vědění. Kant předpokládá, že každý ví, co je dobré a co je špatné a také, že každý ví, že dobro je nutné konat a zlo nekonat.¹⁵³ Běžně je toto všeobecné poznání dobra a zla označováno jako svědomí, které Kant chápe jako každému vlastní praktický rozum v kategorickém nároku mravního zákona.¹⁵⁴ Pokud se však podíváme na tuto otázku hlouběji, nalezneme několik důvodů, proč se nám může jevit jako nediferencovaná a význačná. V návaznosti nad úvahami autonomního svědomí, jak jej chápe Kant, si můžeme položit

¹⁵² Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 27-28.

¹⁵³ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 14; Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 35-38.

¹⁵⁴ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 78.

otázku, zda se může svědomí mýlit? Z pohledu Kantova čistě morálního hlediska se svědomí nikdy mýlit nemůže, protože je výlučným měřítkem mravnosti. Kant je přesvědčen, že bludné svědomí je absurdnost. Pokud se však zabýváme praxí sociální práce, je nutné si říci, že v rámci sociálních kontextů, ve kterých lidé žijí, existují uznávané standardy toho, co je správné. Pokud se jednotlivé osoby od nich ve svých názorech odchyľují, mohou být tyto názory posuzovány jako omyly. A poté můžeme, ne z pohledu morálního hlediska, ale čistě vázaného na vyskytující se skutečnosti, uvažovat o bludném svědomí.¹⁵⁵ Anzenbacher to ilustruje na příkladech, kdy jeden z nich se zcela dotýká mého tématu. Otec, který cítí povinnost používat ve výchově svých dětí často a intenzivně tělesných trestů, svým přesvědčením odporuje standardu, který je ve velké míře přijímán a uznáván pedagogy, psychology, lékaři apod. Mohli bychom tedy říci, že přesvědčení otce je mylné. Tento pohled na bludné svědomí můžeme také rozšířit na celé epochy nebo kultury (např. otroctví). Sice je nejedná o morální omyl v kontextu Kantovy etické teorie, ale často se stává, že lidé před jednáním neuváží nebo nesprávně zhodnotí okolnost a poté, když časem změni svůj názor, tvrdí, že se mýlili. Jako standard uznají současný názor a o dřívějším přesvědčení pak mluví jako o omylu. Jedná se však do určité míry o omyl teoretický, protože pokud někdo jedná podle bludného svědomí, neznamená to, že jedná v přísně morálním smyslu špatně. Morálně totiž funguje jako poslední instance i bludné svědomí. Nemůžeme tedy moralitu trestajícímu otci upírat, i když jeho chování pokládáme za mylné a právní zakročení za oprávněné.¹⁵⁶ Zde je podstatné si uvědomit, jakou roli hraje vůle člověka. Pokud totiž chceme posoudit, zda je čin morální, musíme zkoumat principy a motivy stojící v pozadí.¹⁵⁷ Pokud to, co je o sobě dobré, bude člověk pokládat za něco zlého a rozum by k tomu směřoval jako k něčemu zlému, byla by i vůle špatná, protože by chtěla zlo. Proto je nutné si uvědomit, že každá vůle, která se neshoduje s rozumem, byt' se mýlí, je vždy špatná.¹⁵⁸ Kant tedy chápe dobro a zlo jako vlastnost vůle. Pokud je určujícím důvodem motiv povinnosti, je jednání mravně dobré a pokud je určujícím důvodem motiv náklonnosti, odporující povinnosti, je jednání špatné.¹⁵⁹ Podle Kanta se tedy každý člověk již rodí jako znalý morálky, je však jako kulturní bytost poznačený

¹⁵⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 97-98.

¹⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 99.

¹⁵⁷ Srov. HENRIKSEN, J.-O., VETLESEN A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 122.

¹⁵⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 100.

¹⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 76.

dědičným nedostatkem.¹⁶⁰ Omyl svědomí tedy spočívá v tom, že lidé jsou ovlivněni předsudky předávané výchovou nebo sociálním prostředím, často se v nich odrážejí negativní zevšeobecněné zkušenosti nebo neracionální afekt. Omyl svědomí však může být zaviněný, když člověk např. záměrně přehlíží důležitou věc, protože by z ní mohly vyplynout nepříjemné morální požadavky. Pokud se člověk na základě hluboce zakořeněných předsudků, nedostatku schopnosti vcítit se do druhého, na základě emocionálních postojů, zvyků apod. dopustí chybného soudu, je možné to překonat pouze dlouhým procesem.¹⁶¹ Z výše uvedeného by nemělo vyplynout, že pokud člověk jedná v souhlasu s takovýmto mylným svědomím, je mu dán nárok na svobodu svědomí. Svoboda svědomí totiž nachází své meze ve svobodě druhých. Tzn. že je oprávněné zabránit někomu v tom, aby jednal podle svého mylného svědomí, když ohrožuje někoho jiného.¹⁶² Tak by se uvedený příklad otce a fyzického trestání dětí dal shrnout tak, že podle Kanta otec jedná ve shodě se svým svědomím, jedná tedy morálně správně. Otec totiž jedná na základě své dobré vůle, kdy chce děti řádně vychovat, cítí povinnost je intenzivně fyzicky trestat. Z čistě morálního hlediska však nemůžeme jeho kvalitu jednání posuzovat na základě toho, jak se empiricky jeví navenek. Otec tedy nemůže při dobré vůli jednat mravně špatně. Je nutné mu v tom však zabránit, protože jeho jednání, byť ve shodě s jeho mylným svědomím, ohrožuje zdraví jeho dětí. Za příčinu jeho omylu svědomí pak může pokládat výchovu svědomí. Na člověka působí nejen rodiče, ale skrze ně předávané tradice, ale také požadavky sociálního okolí.¹⁶³

Tématu mylného svědomí se záměrně věnuji podrobněji, protože je úzce propojeno s konkrétní praxí sociálních pracovníků. A to především s problematikou dilemat, které sociální pracovníci při své práci zažívají. Musil a Nečasová se snaží prostřednictvím etické interpretace lépe porozumět prožitkům, ke kterým dochází v rámci procesu „obcházení dilemat“. Podle Musila a Nečasové dochází k tomu, že pracovníci modifikují svůj obsah morální orientace, kdy poté dochází k „omylu svědomí“, „morálnímu znečitlivění“ či „jednání původně nepřijatelným způsobem bez výčitek svědomí“. Tento proces „obcházení dilemat“ má však vážné důsledky jak pro morální sebehodnocení sociálních pracovníků, tak i praktické důsledky pro jejich práci. Tuto snahu „obcházet dilema“, chápou Musil a Nečasová jako výsledek napětí, které

¹⁶⁰ Srov. KANT, I. *Studie k dějinám a politice*, s. 57-59.

¹⁶¹ Srov. RICKEN, F. *Obecná etika*, s. 146.

¹⁶² Srov. tamtéž, s. 147.

¹⁶³ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 70.

prožívají sociální pracovníci mezi morálními ideály a přijatelnou každodenní praxí. Sociální pracovník se tedy může při konfrontaci s obtížným rozhodováním snažit vyhnout dilematu tak, že změní svou praktickou morálku, která je však z hlediska morálních ideálů problematická. Pracovník však tímto způsobem unikne psychickému napětí, které je spojeno s pocitem odpovědnosti za provedení obtížného rozhodnutí.¹⁶⁴ Řešení je to však pouze krátkodobé, protože dilema latentně zůstává v pracovní situaci přítomno a může být kdykoliv změnou okolností znovu přesunuto do centra pozornosti.¹⁶⁵ Modifikací morálního ideálu tedy dokáží pracovníci legitimizovat své jednání pouze z hlediska explicitní pravdivosti, ale z hlediska morální pravdivosti zůstává snaha o modifikaci morálních ideálů nevěrohodná, není schopna zcela zbavit pracovníky výčitek svědomí. Pracovníci sice mohou být přesvědčeni, že dilema zvládli, z hlediska morální pravdivosti však volbu nevyřešili, ale vyhnuli se jí. Tímto způsobem se dostávají do stavu označeném termínem „omyl svědomí“.¹⁶⁶ V tomto bodě bychom mohli hledat spojitost s chápáním I. Kanta, který z čistě morálního hlediska vidí svědomí jako výlučné měřítko mravnosti, které se mýlit nemůže.

Problematické se také může jevit soupeření povinností, které jsou na stejné úrovni, s čímž Kant příliš nepočítá. V konkrétní situaci má před očima příliš silně principy samy o sobě a nehledí tedy na následky, ani příliš na souvislosti. Přičemž při řešení dilemat je nutné si uvědomit, že povinnosti se nacházejí v určité hierarchii. Povinnost ochrany života je třeba nadřazena povinnosti mluvit v určitých situacích pravdu nebo právu na seburčení klienta. V rámci těchto úvah se objevuje aspekt priority povinností, kdy zásah do něčí svobody je sám o sobě z hlediska povinností etiky nepřipustný, ale může mít dobrý, dokonce morálně zdůvodnitelný motiv, protože tím např. někomu zachráním život a dostojím tak své povinnosti chránit a podporovat život.¹⁶⁷

Z této kapitoly bychom si neměli odnést podezření, že morálka, jak ji chápe Immanuel Kant, je pouze teorie bez vztahu ke zkušenosti. Kant se sice snaží vytvořit morálku nezávislou na našich zkušenostech tak, že rozhodující pro hodnocení, zda bylo jednání morální či nikoliv, nemají být důsledky – při hledání nejvyššího mravního

¹⁶⁴ Srov. MUSIL, L., NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 98-99.

¹⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 94.

¹⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 104-105.

¹⁶⁷ Srov. HENRIKSEN, J.-O., VETLESEN A. J. *Blízke a vzdálené*, s. 122.

zákona musíme odhlédnout od zkušenosti a hledat rozumem. Je ale samozřejmé, že při aplikaci tohoto mravního zákona v životě empirickou zkušenost člověk potřebuje. Pro další kapitolu této práce je však nutné z předchozího textu vyvodit, že morálka má před našimi zkušenostmi přednost a nemůže být postavena výhradně na nich. K dobru tedy dospějeme, když si uvědomíme, co je naše povinnost, nemůžeme na něj odkazovat za pomoci zkušenosti. Přičemž jediným bezvýhradným dobrem je dobrá vůle, protože čin není dobrý tím, že mám chuť ho vykonat a člověk, kvůli kterému ho konám se bude mít lépe. Motivací by totiž byl vlastní zájem, což není morálně přijatelné. Tyto morální motivy vázané na konkrétního člověka nebo situaci by nemohly být zobecnitelné. Pokud má být jednání vnímáno jako zcela morální, musí se tedy řídit výhradně morálním rozumem, a přitom nesmí pošilhávat po výhodách pro sebe nebo někoho jiného.¹⁶⁸ Dobro vzniká tím, že člověk jedná správně. Povinnost nám pak pomáhá ke správnému rozhodnutí, neptáme se tedy, co je pro nás nebo ostatní výhodnější. Často povinnost chápeme jako něco, co na nás nakládají ti druzí (stát, sociální skupina apod.), Kant však říká, že opravdu morální jednání může mít původ jen v nás samých, v naší morální přirozenosti.¹⁶⁹

4.2 Rozbor vybraného etického dilematu pomocí etické teorie I. Kanta

Vidíme tedy, že povinností etika má své hranice, ale v mnohém se může pro práci sociálních pracovníků stát nápomocnou, tak aby svou práci vykovávali dle požadavků profesionální sociální práce. Mou snahou nebude vyčerpávající pojednání o tom, jak Kantova teorie řeší konkrétní dilema. Spíše se pokusím o aplikování základních poznatků z Kantovy etické teorie jako alternativu k intuitivnímu rozhodování. Pouze intuitivní rozhodování totiž může nejen poškodit klienta, ale také způsobit značnou nejistotu sociálních pracovníků, či může vést k výčtkám a pocitům nekompetentnosti. Rozbor vybrané kasuistiky z pohledu etické teorie na rozdíl od toho může poskytnout základ pro odpovědné rozhodnutí.¹⁷⁰

Jak již bylo uvedeno v předchozím textu, pro svůj rozbor jsem si vybrala etické dilema pracovnice, které uváděli pracovníci nejčastěji a hodnotili ho jako nejobtížnější.

¹⁶⁸ Srov. HENRIKSEN, J.-O., VETLESEN A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 128-129.

¹⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 120.

¹⁷⁰ Srov. NEČASOVÁ, M., DOHNALOVÁ, Z., TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*, s. 86.

V textu je dilema označeno číslovkou 2 a nazváno „Konflikt požadavku pozitivního rozvoje dítěte s autonomií rodiny – dilema pracovnice, zda podat k soudu návrh na odebrání dítěte z rodiny či tento návrh nepodat“. Název, který jsem pro toto konkrétní dilema zvolila, vychází z pojetí dilematu Janebové „zasáhnout – nezasáhnout“, která se zabývá tím, do jaké míry se jedná o škálu možností, kdy zasáhnutí nebo nezasáhnutí nemusí být nutně dva oddělené body.¹⁷¹ Je běžné, že sociální pracovníci často dospějí ve svém rozhodování ke dvěma zásadním otázkám – zda zasáhnout a dítě z rodiny odebrat, což však může vést k bezdůvodnému odebrání dítěte z rodiny, nebo nezasáhnout a dítě v rodině ponechat, což však může vést k nedbalosti, kdy bude dítě i nadále vystaveno násilí. Obě rozhodnutí však mohou být legitimní, pokud prošly procesem rozhodování v závislosti na konkrétní situaci a sociální pracovník se nerozhodl na základě své preference předem.¹⁷² Rozhodnutí zasáhnout však nemusí nutně znamenat situaci, že bude pracovník jednat proti vůli rodičů. Může k intervenci použít, jak uvádí Janebová, „jemnější“ strategie, jako jsou například rozhovory. Pracovnice tímto způsobem může citlivě uplatnit svou moc, je však poté otázkou, zda by byl takový postup označen za „zasáhnutí“ či „nezasáhnutí“.¹⁷³ Avšak i s takovými to postupy, které můžeme označit za „jemnější“, se může vázat mnoho problematických otázek. Mohlo by se jednat např. o to, kde jsou v rámci intervenčního rozhovoru hranice vysvětlování, přesvědčování, verbální konfrontace, manipulace apod.

Na úvod by bylo příhodné se zaměřit na to, proč pro tuto konkrétní pracovníci ze vzniklé situace vzešlo dilema. Sama pracovnice uvedla, že při konzultaci s kolegyněmi se jí dostalo v jednom případě jasné rady – dítě okamžitě z rodiny odebrat. Tato kolegyně, která byla s případem také seznámena, měla s rozhodnutím o další práci s rodinou jasné představy. Rozhodnutí s rodinou dále pracovat a dítě v rodině ponechat viděla jako neperspektivní a pro dítě další pobyt v rodině z hlediska vývoje ohrožující. V zájmu dítěte by tedy podala k soudu návrh na předběžné opatření o umístění dítěte do náhradní rodiny či ústavního zařízení. Nejen, že pro tuto sociální pracovníci z uváděné situace nevzniklo dilema, ale navíc měla v rozhodnutí jasno a zdravý vývoj dítěte nadřadila autonomii rodiny bez dlouhého rozmýšlení. Pro respondentku však z této

¹⁷¹ Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 141.

¹⁷² Srov. tamtéž, s. 119.

¹⁷³ Srov. tamtéž, s. 141.

konkrétní situace vyplynulo dilema. Respondentka si uvědomuje, že její rozhodnutí s velkou pravděpodobností ovlivní další fungování rodiny a zasáhne tak zásadním způsobem do života všech členů rodiny.

Musil a Nečasová jsou přesvědčeni, že je to právě morální orientace konkrétního pracovníka, co sehrává v procesu vzniku dilemat důležitou roli.¹⁷⁴ Morální ideály, které chápou jako vizi žádoucího stavu věcí, o jehož dosažení je podle členů dané skupiny z hlediska uznávaných hodnot žádoucí usilovat, činí sociální pracovníky morálně citlivými. Tato morální citlivost pracovníka pak funguje jako jakýsi „filtr“, který pracovníkům pomůže rozdělit, zda se konflikt stane subjektivně obtížným rozhodnutím či vůči němu zůstanou lhostejní.¹⁷⁵ A tak by se s návazností na tyto autory dalo předpokládat, že respondentka přikládá hodnotě rodiny vysokou váhu. Uvědomuje si, že rodina jako základní prvek společnosti, sehrává ve vývoji dítěte zásadní roli. Proto se jí rozhodnutí o odebrání dítěte z rodiny a z ní plynoucí riziko narušení této hodnoty, zdá obtížné. Její morální ideál, který představuje fungující rodina a schopnost rodiny poskytnout dítěti potřebnou péči se dostává do konfliktu s rodinou, která své dítě zanedbává a není mu schopna poskytnout základní fyzické potřeby. Její přesvědčení o důležitosti rodiny může mít kořeny nejen v literatuře, názorech ostatních odborníků a výzkumů, ale může také pramenit z její osobní zkušenosti. Rozhodování se tak pro respondentku díky její morální citlivosti stává konfliktní a vzniká tak dilema.

Z této úvahy bychom neměli vyvodit, že kolegyně, která by podala návrh na odebrání dítěte z rodiny okamžitě, neuznává hodnotu rodiny, nebo jí nepřikládá důležitou roli ve vývoji dítěte. Opak může být pravdou a pro tuto pracovníci se zanedbávání péče dítěte může jevit jako hrubé porušení rodičovské odpovědnosti a je pro ni přijatelnější řešení náhradní rodina nebo ústavní péče než rodina, která nedokáže dítěti poskytnout základní fyzické potřeby. Nerada bych se dopustila nějaké nesprávné dedukce, proto přejímám, že jde jen o fakt, z kterého nevyvozují žádné spojitosti a uvádím ho jen jako námět na další zamyšlení: pracovníce, která by dítě z rodiny odebrala bez většího zaváhání, je svobodná a bezdětná, zatímco respondentka je vdaná a má dvě děti.

¹⁷⁴ Srov. MUSIL, L., NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 83.

¹⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 89-90.

Pokud tedy už z nastalé situace vyplynulo pro respondentku dilema, může se při řešení dilematu dopustit několik problematických, avšak pro další vývoj zásadních, mínění, které mohou mít špatný vliv na rozhodnutí a poté negativní dopad jak na fungování rodiny, tak na samotnou respondentku. Chtěla bych se tímto alespoň okrajově dotknout tématu vyhýbání se dilematu či jeho obcházení. Jde v podstatě o způsob, jakým se snaží pracovníci vyřešit obtížné rozhodování a vyhnout se tak psychické zátěži, která je s ním spojena.¹⁷⁶ Jednalo by se o situaci, kdy by se respondentka odvolávala na zodpovědnost někoho jiného, např. soudu a snažila se tak zbavit své zodpovědnosti. Konečné rozhodnutí (a s ním spojenou konečnou odpovědnost) o ne/odebrání dítěte z rodiny má sice soud, sociální pracovníce je však zodpovědná za podání návrhu a to, jaké informace soudu předá. Oddělení sociálně právní ochrany dětí totiž vahou svého úřadu (tato váha je daná především množstvím informací o rodině a její situaci, které má pracovník k dispozici) do velké míry rozhodnutí soudu ovlivňuje.¹⁷⁷ Pokud by tedy pracovníce podala k soudu návrh nedostatečně odůvodněný s tím, že soud rozhodne „tak nebo tak“, dopustila by se nezodpovědného chování. Takto vyřešené, resp. nevyřešené dilema, se však může kdykoliv vrátit, pokud dojde k nějaké změně a dilema se tak může znovu otevřít. Pokud by tedy pracovníce podala návrh na předběžné opatření o umístění dítěte do ústavní či pěstounské péče k soudu s tím, aby převedla svou odpovědnost za své rozhodnutí na soud, nebylo by vyřešení dilematu správné. Rozhodnutí by se totiž zakládalo na nesprávném mínění, protože by z toho pro rozhodnutí vyplývalo pravidlo, že vědomě nedůvodné podání návrhu k soudu je přípustné. Sice by si pracovníce vyřešila momentální pocit napětí, nedlouho poté by se však mohlo stát, že by se téma znovu otevřelo např. tím, že by si rodiče na pracovníci podali stížnost. Přesunutím veškeré odpovědnosti na soud, a zbavení tak své nejistoty v rozhodování, i přes vědomí vážných pochyb o důvodnosti podání návrhu, by tak nedošlo k vyřešení dilematu, došlo by pouze k jeho zatlačení do „latentní fáze“.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Srov. MUSIL, L., NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 94.

¹⁷⁷ Srov. ŠABATOVÁ, A. *Zpráva o šetření ve věci výkonu sociálně-právní ochrany...* [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: < https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ESO/6769-2015-VOP-KI-Z18_01.pdf >, s. 7.

¹⁷⁸ Srov. MUSIL, L., NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 94.

V kontextu etické teorie I. Kanta by se sociální pracovnice při rozhodování měla řídit dobrou vůlí a rozhodnutí by měla stavět na objektivním zákoně, který vychází z rozumového zdůvodnění. Naopak by se měla vyhnout rozhodování na základě náklonností a pocitů. Také by se neměla ohlížet na důsledky, které nejsou z hlediska mravního hodnocení jednání pro Kanta významné. Kant tvrdí, že eticky správné jednání nemůže být motivováno **užitkem, náklonností, citem, zkušeností či osvojeným způsobem jednání**. Sociální pracovnice by tedy měla v rámci rozhodování rozumově uvažovat nad svým jednáním bez ohledu na jiné morální pohnutky (soucit s matkou) a nepřikládat hodnotu následkům (citová újma matky při odebrání dítěte).¹⁷⁹

Pokud by tedy pracovnice odůvodnila své rozhodnutí o ponechání dítěte v rodině tím, že to cítí jako správné, jednalo by se o intuitivní rozhodnutí, které Kant odmítá. Takovéto čistě intuitivní rozhodnutí by však bylo těžké také legitimovat v případě, že by musela své rozhodnutí zdůvodňovat před ostatními (soudem, vedoucí oddělení, médií apod.). Vyřazení intuice z rozhodování může podle Laana vést k tomu, že se budou pracovníci zaštitovat technickými postupy, v čemž vidí nebezpečí pro kvalitu práce.¹⁸⁰ Rozhodování na základě pouhé intuice se však v rámci profesionální sociální práce zdá být rizikové, protože není profesně transparentní. Také v rámci morálního hodnocení jednání nelze přijmout subjektivní dojmy sociální pracovnice jako zdůvodnitelný motiv jednání.

Stejně kriticky se Kant staví k rozhodování na základě náklonností. Pokud by pracovnice své jednání stavěla na motivech lítosti či soucitu, nedalo by se takové jednání označit za morální. Pro pracovníci by z toho nemělo vyplynout, že se má oprostít od empatie a nepřipouštět si složitost situace, ve které se matka (resp. rodina) nachází. V tradiční sociální práci se empatie považuje za jeden z jejích významných principů kvality.¹⁸¹ Empatie však předpokládá odstup od vlastních náklonností, pocitů, předsudků apod., tak abychom mohli porozumět konkrétnímu člověku. Pro pracovníka to znamená, že by se podstatou jeho vztahu s klientem neměly stát emoce – nejen odpor, strach, opovržení, ale také ne sympatie, lítost, naděje apod. Sociální pracovník by měl budovat vztah s klientem na základě řízené emoční účasti a měl by usilovat o

¹⁷⁹ Srov. FISHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*, s. 156.

¹⁸⁰ Srov. LAAN V. D., G. *Otázky legitimity sociální práce*, s. 122.

¹⁸¹ Srov. NAVRÁTIL, P. Antiopresivní přístup. In MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*, s. 94.

objektivitu a distanci od vlastních hodnot. Předpokladem empatického jednání pracovníka je uvědomění si, že jeho vnímání reality je do určité míry subjektivní. Proto by se měl snažit o zachování maximálního respektu k vůči klientovi a jeho schopnostem kriticky poměřovat a řídit svoji realitu. Projevy empatie se pracovník snaží pomoci klientovi utřídit si vlastní názory, pocity a schopnosti. Důležitým aspektem takového jednání se tak stává právě práce s vlastními pocity a emocemi pracovníka.¹⁸² Samotná empatie však nezaručí pracovníci, že se rozhodne správně. V souhlasu s etikou I. Kanta, nemůžeme přijmout empatii jako něco dobrého samo o sobě. Empatie, a podle Kanta jakákoliv vlastnost či dovednost, se může stát nástrojem využívaným pro vlastní dobro. I empatie by se podle Kanta mohla stát škodlivou, i když je bezpochyby v mnohém ohledu dobrá a žádoucí, bez dobré vůle.¹⁸³ Např. zmiňovaná pracovnice by využila empatii tím způsobem, že porozumění matčiny situace by využila pro to, aby věděla, „co na matku platí“ a tedy jak ji manipulací přimět k cíli, kterého chce sama dosáhnout. Vracíme se tedy k důležitému bodu Kantovy teorie, kterým je dobrá vůle – empatie bez dobré vůle, která by ji korigovala, se může pro pracovníci stát zdrojem nemorálního chování.

Stejně tak jednání na základě empirie, tedy zkušenosti, by mohlo pracovníci dovést ke špatnému zpracování dilematu. Pracovní zkušenosti jsou s přibývajícimi léty samozřejmostí a jsou pro další práci velmi důležité, často jsou při přijímacích pohovorech stavěny nad veškeré ostatní dovednosti. Je nesporné, že praxe je v sociální práci cenným zdrojem poznání, který rozšiřuje a doplňuje teorie.¹⁸⁴ Každý pracovník se totiž dívá na klienta očima své dosavadní životní zkušenosti. Každý člověk, nejen sociální pracovník, je ovlivněn životními zkušenostmi, výchovou i náhodnými zážitky.¹⁸⁵ To znamená, že naše současné či zamýšlené jednání je spjato s naším minulým jednáním v podobných situacích. Dochází tak k rutinizaci našeho jednání a tím klesá problematičnost rozhodování o našich budoucích aktivitách.¹⁸⁶ Se zkušenostmi je však třeba se naučit pracovat – vnímat je a rozlišovat. Je nutné své zkušenosti vztahovat k obecným poznatkům a principům, ne naopak. Zkušenosti by se

¹⁸² Srov. KAPPL, M. Téma emocí v posuzování klientovy situace. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 102-103.

¹⁸³ Srov. tamtéž, s. 19.

¹⁸⁴ Srov. NAVRÁTIL, P. Reflexivita v posouzení a v sociální práci. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 26.

¹⁸⁵ Srov. SMUTEK, M. Je možné objektivně posoudit životní situaci v sociální práci? In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 49-50.

¹⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 58-59.

měly stát pro sociálního pracovníka nápomocné při tvorbě alternativ jednání. Neznamená to však, že by se podle nich měl rozhodovat, protože pak by mohlo snadno dojít k byrokratizaci jednání. Pokusím se tuto informaci konkretizovat na vybranou kazuistiku. Sociální pracovnice již v minulosti stála před rozhodnutím, zda podat k soudu návrh na odebrání dítěte z rodiny či nikoliv. Po pečlivém posouzení situace se rozhodla k soudu návrh nepodat a s odebráním dítěte, které rodiče zanedbávali, vyjádřit nesouhlas. Naopak se rozhodla pro ponechání dítěte v rodině a v rámci správního řádu nařídila rodičům návštěvu centra pro rodiny, kde s nimi bylo dále pracováno. Bylo apelováno na jejich rodičovskou odpovědnost tak, že rodina začala plnit své povinnosti vůči dítěti. Pokud by se však pracovnice i v rámci vybrané kazuistiky rozhodla stejně na základě této předchozí zkušenosti, dopustila by se neprofesionálního jednání. Své dilema by vyřešila, avšak ze své zkušenosti by vyvodila princip, jak jednat v podobných případech. Toto jednání je problematické, protože se zde vytratil individuální přístup, který je základním bodem sociální práce. I z hlediska etické teorie I. Kanta by se jednalo o nemorální chování.¹⁸⁷ Jak již bylo výše zmíněno, zkušenost může být pro další rozhodování nápomocná tím, že nabízí alternativu jednání. Pracovnice by tak na základě předchozí zkušenosti věděla, že je možnost s rodinou pracovat tímto způsobem – využít sužeb rodinného centra či terapie k uvědomění si rodičovské zodpovědnosti, což může být efektivním řešením situace, kdy rodina zanedbává své dítě. Mohla by pak na základě toho přehodnotit své dilema „zasáhnout-odebrat a nezasáhnout-ponechat v rodině“ na dilema, zda v případě zanedbávání dítěte nařídít rodině využití služeb rodinného centra či nenařídít (nehledě na to, zda bylo dítě odebráno či nebylo).

Pracovnice je pod velkým psychickým tlakem, protože si je vědoma závažnosti důsledků svého rozhodnutí. Velmi snadno se tedy může stát, že se nerozhodne na základě uvážlivé rozvahy, ale na základě obavy z postihu, v tomto případě strachu z obvinění, že zanedbala své pracovní povinnosti nebo naopak, že neoprávněně zasáhla do rodiny.¹⁸⁸ V praxi a médiích, se s takovými případy (někdy i neodůvodněnými) setkáváme celkem často. Pokud jsou případy medializovány či se rodiče se svou stížností obrátí na vyšší orgány (krajské oddělení sociálně právní ochrany dětí,

¹⁸⁷ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s. 82-83; Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 12-13.

¹⁸⁸ Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 134.

ministerstvo práce a sociálních věcí apod.) je tlak na pracovníci ještě mnohonásobně zesílen. Podle Laana potom úsilí, které pracovník vyvíjí k vyvarování se jedné chyby (že nesprávně zasáhne – odebere dítě z rodiny neoprávněně), vede automaticky ke zvýšení pravděpodobnosti druhé chyby (že nesprávně nezasáhne – že zanedbá své povinnosti).¹⁸⁹ Zde se můžeme okrajově dotknout jednoho z diskutovaných témat soudobé sociální práce – sociální práce jako celospolečensky uznávané profese. Pokud totiž společnost zpochybňuje profesionální kompetence sociálních pracovníků se rozhodovat, je jejich sebevědomí snižováno a jejich rozhodování toto vědomí zatěžuje právě obavami, že bude jejich (chybné) rozhodnutí medializováno či veřejně kritizováno.¹⁹⁰ Pracovnice by se tak měla zamyslet nad tím, zda její strategie nesouvisí s hrozbou o pochybení. Měla by se zaměřit na to, kde končí její profesionální úvahy a začínají její vlastní obavy.¹⁹¹ Mohla by dojít k tomu, že pracovnice bude své rozhodnutí maskovat za starost o zdraví a život dítěte, motivem by se však stala snaha ochránit sebe a vyhnout se obvinění z nedbalosti či neoprávněného zásahu do rodiny. Takovéto motivy jednání Kant zásadně odmítá, protože by se pohnutkou pro rozhodování stal vlastní zájem – vyhnout se postihu.¹⁹²

Pokud se však budu nadále držet vybraného dilematu pracovnice, která by chtěla využít k pomoci v rozhodování zásady etické teorie I. Kanta, je na místě se zaměřit na její jednání v rámci povinnosti. Zásadní otázkou se pro pracovníci v rámci řešení dilematu stává, zda má k soudu podat návrh na odebrání dítěte z jeho rodiny (a u soudu poté tento názor prosazovat), protože matka péči o dítě v určitých ohledech zanedbává a je předpoklad, že ani v budoucnu nebude schopna plně tuto péči zajistit. Co je však v tomto konkrétním případě povinností pracovnice? Obecně se povinností sociální pracovnice oddělení sociálně právní ochrany dětí myslí, pokusit se všemi možnými prostředky zajistit prostředí pro dítě bezpečné a prostředí, které dítěti poskytne podmínky pro jeho optimální (pozitivní) rozvoj. Otázkou tedy je, zda toho pracovnice spíše dosáhne tak, že podá k soudu návrh na umístění dítěte do ústavní/náhradní rodinné péče, či tím, že dítě zůstane v biologické rodině. V případě vybrané kazuistiky se však

¹⁸⁹ Srov. LAAN V. D., G. *Otázky legitimity sociální práce*, s. 119.

¹⁹⁰ Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 124.

¹⁹¹ Srov. LAAN V. D., G. *Otázky legitimity sociální práce*, s. 118.

¹⁹² Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 149; Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 40-41.

jedná o rodinu, která není schopna poskytnout dítěti základní potřeby bez vnější podpory a v budoucnu je nejisté, zda toho bude vůbec schopna. Zde se musíme na situaci podívat optikou kategorického imperativu. Ten je platný pro všechny lidi, bez závislosti na tom, k jakému výsledku jednání spěje. Pracovnice by se tedy především měla zamyslet nad tím, zda pravidlo, podle kterého se rozhodne, je univerzálně akceptovatelné a lze ho vztahovat na všechny rozumné bytosti – tzn. zda může platit pravidlo „je nutné dítě z rodiny pohotově odebrat, pokud dochází k jeho zanedbávání a není předpoklad, že se to v budoucnulepší“. Pro snadnější formulaci tohoto pravidla by si mohla představit, zda by takovéto jednání (pravidlo) pro ni bylo akceptovatelné, když by se sama ocitla v takové situaci. Domnívám se, že většina sociálních pracovníků by na tomto místě začala pátrat po tom, jak moc je dítě zanedbáváno a jaké to pro něj může mít v budoucnu důsledky. Také by se jistě ptali po tom, zda nelze dítě v rodině ponechat s určitou podporou, která by zajistila pomoc matce, resp. rodině, s péčí o dítě, a umožnila tak dítěti vyrůstat v biologické rodině. Mnoho pracovníků by se jistě také začalo ptát, do jaké míry je jisté, že matka nebude schopna péči o dítě zajistit i v budoucnu.

Na tomto místě je vhodné přistoupit k tomu, co pro vybranou kazuistiku vyplývá z další formulace kategorického imperativu. Dostávám k jednomu z nejdůležitějších bodů této rozvahy a tou je uznání kategorického imperativu, který říká, *abychom vždy jednali tak, abychom používali lidství, jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek*.¹⁹³ Kant tímto požadavkem zdůrazňuje důstojnost každé lidské bytosti. Tento požadavek je pro profesionální sociální práci zcela legitimní a žádoucí. Kant tím totiž předkládá myšlenku odůvodnění lidských práv a zdůrazňuje rovný přístup ke každému jedinci, který je v sociální práci klíčový. Pro řešení dilematu se tedy jeví uznání svobody a respektu náležící každému klientovi, zásadní.¹⁹⁴ Dalo by se předpokládat, že pracovnice si je tohoto požadavku plně vědoma a v rámci intervence se tím také řídí. Porušení těchto zásadních principů sociální práce se však může, podle mého názoru, do jejího rozhodování přikrást velmi nenápadně, což se pokusím následně ilustrovat.

¹⁹³ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 75.

¹⁹⁴ Srov. FISHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*, s. 156.

Pracovnice musí mít stále na paměti, že její povinností je hájit především zájem dítěte, nikoliv rodičů. Zájmem dítěte představuje právo na ochranu před nevhodným zacházením, zároveň však právo na život v rodině. Tyto práva se však dostávají určitým způsobem do střetu nejen mezi sebou, ale také s právem matky na sebeurčení a svobodné rozhodování. Matka si totiž nepřipouští, že by nebyla schopna svému dítěti poskytnout základní potřeby a zajistit mu tak zdravý vývoj. Velké napětí a nejistotu přitom v rozhodování působí sociální pracovníci snížené kognitivní schopnosti matky. Otázkou se pro pracovníci stává, zda je matka vzhledem k její mentální kapacitě kompetentní se zapojit do rozhodování. Jak bylo již uvedeno v kazuistice, není matka žádným způsobem omezena ve svéprávnosti, protože se nejedná o duševní poruchu, která by vyžadovala takovýto vážný zásah do její osobní integrity. Je však riziko, že její limity mohou do určité míry způsobit neschopnost domýšlet veškeré důsledky svého chování a rozhodování. Pracovnice tak stojí před rozhodnutím, zda uznat právo matky na sebeurčení. Přitom musí zvážit bezpečí a rizika, co toto uznání přináší dítěti. Otázka práva na sebeurčení vyvstává především z toho důvodu, že matka odmítá jakékoliv řešení, při kterém by došlo k rozdělení rodiny. Matka svým způsobem očekává pomoc odborníků při zvládnutí těžké životní situace, avšak není schopna si připustit, že by péči o dítě nezvládla. Pracovnice tak musí zvážit, zda je matka schopna zdůvodnit, proč odmítá určitý způsob řešení situace, který se pracovníci jeví jako nejpříjemnější. Je nutné si uvědomit, že sociální pracovníce není kompetentní rozhodovat o mentální úrovni matky, může však posoudit její argumentaci. Pracovnice by si zjednodušeně mohla říci, že matka není způsobilá podílet se na rozhodování a její náhled na řešení by tak odmítla jako nedůležitý. Tím by se však dopustila vážného pochybení. Pokud je matka schopna srozumitelně zdůvodnit, proč odmítá nastoupit do zařízení s dítětem (viz kazuistika), jedná se o její svobodné rozhodnutí. I přesto, že pracovníce toto zdůvodnění vidí jako neopodstatněné, měla by pracovníce rozhodnutí matky respektovat.¹⁹⁵ Pokud by však pracovníce vytěsnila matku z rozhodování a odůvodnila to tím, že není schopna spolupráce, vedlo by to k nesprávnému řešení dilematu. Pracovnice by tímto rezignovala na základní podmínky profesionální sociální práce, která předpokládá

¹⁹⁵ Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 140.

sebedeterminaci klientů.¹⁹⁶ Pracovnice by se snadno mohla nechat zlákat vidinou vyřešení krizové situace tím, že k soudu podá návrh na umístění dítěte mimo rodinu s tím, že se tak rozhodla na základě pouze svého uvážení s tím, že chrání zájem dítěte. Toto jednání by odporovalo požadavku kategorického imperativu a jeho požadavku na uznání autonomie každé lidské bytosti. Důvodem vytěsnění matky z rozhodování se nemůže stát přesvědčení pracovnice, že pohled matky na situaci není správný. Důležitým předpokladem výkonu sociální práce je totiž maximální respekt vůči klientovým schopnostem racionálním způsobem řídit svoji realitu. Pro pracovnici to tedy znamená nejen respektovat schopnost matky vyjádřit svůj názor a přesvědčení, ale také uznat její hodnoty, přání, touhy a emoce. Tento nedostatek respektu pracovnice k matce by mohl vést k manipulaci či zbytečnému užívání moci.¹⁹⁷

Kant za základ důstojnosti každého člověka považuje jeho autonomii.¹⁹⁸ Pokud by tedy pracovnice nutila matku k tomu, aby přijala její představu (i když odbornou, přesto zároveň osobní) vyřešení situace, narušila by tak matčinu autonomii. Pracovnice by svým jednáním nutila matku jednat proti vlastní vůli, využila by ji tak svým způsobem jako pouhý prostředek k dosažení vlastního cíle.¹⁹⁹ Při výkonu sociální práce je dovoleno zasáhnout proti vůli klienta, pokud je ohrožen jeho (nebo jiné osoby) zdravotní stav či život. Násilí by však při hájení zájmů třetí osoby mělo být vždy ultima ratio, tzn. smí být užito jen tehdy, pokud je to bezpodmínečně potřebné. Například pokud by byl akutně ohrožen život dítěte nebo jeho zdravotní stav. Pouze v takovém případě, kdy je chráněno bezprostředně ohrožené dítě, lze zasáhnout i proti vůli rodičů.²⁰⁰

V souladu s profesionální sociální prací, která požaduje jako metodu první volby sanaci rodiny, by se pracovnice měla zaměřit na trpělivější přístup, který by poskytl dosáhnutí cíle pracovnice (tím by mohla být snaha pracovnice, aby matka nastoupila do zařízení s dítětem). Pracovnice by se neměla dopustit necitlivého vnučování své představy vyřešení situace, místo toho by měla tuto možnost matce nabídnout pouze

¹⁹⁶ Srov. MUSIL, L., NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 96.

¹⁹⁷ Srov. KAPPL, M. Téma emocí v posuzování klientovy situace. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 98.

¹⁹⁸ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 85.

¹⁹⁹ Srov. Srov. KAPPL, M. Téma emocí v posuzování klientovy situace. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 98.

²⁰⁰ Srov. RICKEN, F. *Obecná etika*, s. 142.

jako svou interpretaci řešení. Měla by jí vysvětlit, jaké důsledky její rozhodnutí přinese, jaké jsou možnosti řešení a nechat matku rozhodnout, jaké konkrétní řešení bude její volba. Sociální pracovníce by mohla k donucení matky pro souhlas s vlastním způsobem řešení situace využít hrozbu odebrání dítěte z rodiny. Pokud by se však pracovníce pokusila matku výhrůžkami, výčitkami, přemlouváním či neopodstatněným uklidňováním, slibováním nemožného apod. přinutit k určitému typu jednání, matku by použila pouze jako prostředek k dosažení svého cíle. Takové jednání by bylo těžko obhajitelné jak z pohledu profesionální sociální práce, tak z pohledu etické teorie I. Kanta. Žádný člověk nemá právo si druhým člověkem posloužit výhradně jako prostředkem, byť by jeho cíl byl sebelepší.²⁰¹

Úkolem pracovníce by se tedy mělo stát srozumitelné a citlivé vysvětlení veškerých možných důsledků jejího jednání tak, aby se mohla matka sama rozhodnout o svém dalším kroku. Pracovnice by tímto způsobem využila k intervenci „jemnější“ strategie, tak jak je uvádí Janebová, například intervenční rozhovor s cílem motivovat matku pro správné rozhodnutí, kdy by zároveň citlivě uplatnila svou moc.²⁰² Příliš důraznou konfrontací matky s jejími limity v péči o dítě by mohla být narušena důvěra matky v pracovníci a důsledkem by se tak mohla stát neochota matky dále spolupracovat. Proto by pracovníce měla volit takové otázky, které pomohou matce si představit i jiná rozhodnutí. Např. „Jak byste se cítila, kdybyste se rozhodla nastoupit do zařízení s dítětem?“²⁰³ I přesto by však mohlo dojít k tomu, že by se nepodařilo zajistit fungování rodičů v rámci jejich rodičovské odpovědnosti, a matka by stále odmítala nastoupit do zařízení s dítětem z důvodu odloučení od partnera. Pracovnice by se v důsledku toho rozhodla podat k soudu návrh na umístění dítěte do náhradní rodinné či ústavní péče. Jednalo by se tedy o nevydařený pokus sanace rodiny, protože by se nepodařilo dosáhnout toho, aby o dítě mohli pečovat jeho rodiče, resp. biologická matka. Jednání sociální pracovníce by však bylo v souhlasu s její dobrou vůlí a mohli bychom tak i přes neúspěšnou sanaci hovořit o morálním jednání sociální pracovníce. Dobrá vůle totiž není dobrá tím, že se jí podaří uskutečnit předem vytyčený záměr.²⁰⁴

²⁰¹ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 76.

²⁰² Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 141.

²⁰³ Srov. LAAN V. D., G. *Otázky legitimace sociální práce*, s. 116.

²⁰⁴ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 20.

Pracovníci samozřejmě nemůže být jedno, co z jejího jednání vzejde. Morální hodnotu by však neměl výsledek, ale jednání pracovnice, které by bylo ve shodě s etickými principy. Z části je toto chápání výkonu práce v dnešní době problematické, protože naše civilizace je orientovaná spíše na výsledky a efektivitu. Pro sociální pracovníky tak může být takové hodnocení své práce obtížné a složitěji obhajitelné před veřejností. Zvláště v případech, kdy je pracovník přesvědčen o své profesionalitě, se může rozhodnutí vedoucí ke špatnému výsledku zdát nepochopitelné. Každý pracovník chce svou práci dělat dobře, proto může být nenaplněný cíl chápán jako selhání. Cílem pracovníka by však neměla být jistota výsledku rozhodnutí, ale schopnost zdůvodnit proces rozhodování, na což by měl být stále připraven. Někomu se může zdát potenciální nedůležitost výsledku nespravedlivá vůči dítěti, povinností pracovnice je přeci hájit zájem dítěte. Nemusí se však nutně jednat o rozpor, protože pokud pracovnice dokáže legitimovat proces rozhodnutí a motivy, které jí k takovému rozhodnutí vedli, je větší pravděpodobnost, že rozhodnutí poté bude přijato jako správné. O to více je připravenost pracovníka popsat svůj myšlenkový postup ostatním (nadřízeným, médiím, kolegům, soudu apod.) žádoucí.²⁰⁵

²⁰⁵ Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 155.

Závěr

Podle Laana nelze většinou při rozhodování v sociální práci dosáhnout jistoty. V sociální práci lze totiž velmi těžko najít dva obsahově podobné případy založené na přesně stanoveném empiricky statistickém vztahu souvislostí mezi příčinou a symptomem, jak je tomu např. v medicíně – pokud má klient určitý problém, je nutné zvolit příslušný postup. Proto prověřování, zda pracovník poskytující pomoc zvolil správný postup je skoro nemožné. Jistotě se lze tedy pouze přiblížit, což by se také mělo stát úkolem sociálních pracovníků.²⁰⁶ Zaměřením se na morální oblast případu, umožňuje pracovníkovi v konkrétních otázkách dospět ke správnému pohledu na věc, tak aby mohlo být dosaženo rozumného řešení. Nejde však o automatickou aplikaci předem stanovených názorů a zjišťování pravdy faktů, ale o individuální pohled na věc, vedený citem pro porozumění věci.²⁰⁷

Tímto způsobem bychom mohli chápat zpracovávané dilema. Nelze říci, že pokud se sociální pracovnice bude rozhodovat na základě principů etické teorie I. Kanta, že si může být jista správností vyřešení případu. Její jistota se bude týkat toho, do jaké míry bylo její jednání v rámci řešení dilematu morální. Nejistota v rozhodování a jak věci dopadnou, je součástí sociální práce. Pracovníci by měli tuto nejistotu přijmout a spíše by se měli naučit s ní pracovat než jí vnímat jako selhání. Sociální pracovník, který si je jistý správností svých rozhodnutí, nemusí být připraven reflektovat své jednání z různých úhlů pohledu a snadněji se tak může dopustit jak profesionálního, tak i morálního pochybení. Nejistota by se v sociální práci měla stát výzvou k přemýšlení nad svým jednáním a měla by bránit stereotypnímu jednání, které se může stát neprofesionálním.²⁰⁸

Etika I. Kanta by jistě nabídla svůj pohled na řešení pro všechna uvedená dilemata, já jsem si však vybrala to, které mi na základě předporozumění této teorie přišlo jako nejlépe uchopitelné. Pro dilema, zda má pracovnice odebrat dítě z rodiny či neodebrat a s rodinou dále pracovat, se mi etika povinnosti jevila jako přínosná hned v několika ohledech. Ve vybrané kazuistice se pohled etické teorie I. Kanta stal důležitým především z toho důvodu, aby si pracovnice uvědomila autonomii matky,

²⁰⁶ Srov. LAAN V. D., G. *Otázky legitimace sociální práce*, s. 227.

²⁰⁷ Srov. tamtéž, s. 228.

²⁰⁸ Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 155.

resp. rodičů a jejich důstojnost a nedopustila se tak jejich vytěsnění z rozhodování. Pro Kanta je důstojnost člověka spojena s jeho vnitřní hodnotou, nevyplývá z jeho postavení či schopností. Lidská důstojnost tkví v tom, že je schopna být obecně zákonodárná, i když je zároveň tomuto zákonodárství podřízena.²⁰⁹ Lidskou důstojnost tedy nelze podle Kanta směnit za něco jiného, jak je tomu u věcí, které mají pouze cenu. Každý člověk má svou důstojnost, která nemá žádný ekvivalent.²¹⁰ Pokud však takové přesvědčení o lidské důstojnosti v praxi nespojíme s konkrétními požadavky na chování sociálního pracovníka, zůstane pouhou abstrakcí. Sociální pracovník by tak měl ke klientům přistupovat s vědomím, že jejich důstojnost není ničím narušena (např. inteligencí, ne/schopností pečovat o vlastní dítě apod.). Toto vědomí by pak pracovník měl do své práce aplikovat nejen tím, že bude s každým člověkem jednat důstojně, ale také tím, že tak bude o klientech smýšlet.²¹¹

Tím se také dostáváme k jednomu z důležitých aspektů sociální práce, kterým je požadavek na autentičnost sociálního pracovníka. Ta se v praxi projevuje tím, že pracovník je ve své komunikaci hodnověrný, jeho jednání je v souladu s tím, co si v nitru skutečně myslí a co vůči klientovi cítí. Pracovník je tedy autentický, pokud nic nepředstírá a jeho názory i emoce jsou transparentní.²¹² Pokud by tedy sociální pracovnice vybrané kazuistiky klientku nerespektovala na základě její důstojnosti a z důvodu jejích zhoršených kognitivních schopností, či snad na základě té domněnky, že jako matka selhala, dopustila by se chování, které v sociální práci nemůže být ospravedlnitelné.

Z pojetí lidské důstojnosti, tak jak ji představuje Kant, vyplývá zásadní věc, která je formulována v kategorickém imperativu – člověk nesmí být nikdy použit jako pouhý prostředek pro jiné účely. Tento požadavek, který je ve shodě s požadavky profesionální sociální práce, se stal významným bodem při mém rozboru vybrané kazuistiky. Chování pracovnice, které by jakýmkoliv způsobem mělo matku donutit k tomu, aby jednala podle jejího přání, by tomuto imperativu odporovalo. Pomáhající pracovníci by měli budovat symetrický vztah, který nelze stavět na předpokladu, že

²⁰⁹ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 92.

²¹⁰ Srov. tamtéž, s. 83.

²¹¹ Srov. ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost a sociální práce*. In *Sociální práce/Sociální práce*, 2006, č. 2, s.111.

²¹² Srov. KAPPL, M. *Téma emocí v posuzování klientovy situace*. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 100.

pojetí a standardy pracovníků jsou nadřazené pojetím a standardům klienta.²¹³ Snaha pracovnice vmanipulovat matku do své představy o řešení situace by se tak jevila jako nesprávná. Rozhovor mezi klientem a pomáhajícím pracovníkem musí mít dialogický charakter, v tom smyslu, že klientovy nároky na platnost musí být brány vážně. To však neznamená, že by se nemohly stát předmětem diskuze.²¹⁴ Ale je vysoce nepravděpodobné, že to, co bylo podniknuto proti vůli klienta bude úspěšné. Takové jednání totiž poškozují vztah důvěry a narušuje jeden ze základních principů sociální práce, že klienta má právo disponovat vlastní osobou.²¹⁵ Pro pracovníka z toho vyplývá, že by měl umět vědomě udržovat určitý odstup od svých pocitů, emocí, aniž by je vůli potlačoval, a také od přirozené touhy prosazovat v rozhovoru s klientem své interpretace reality. Klientům by měla být dán v procesu rozhodování ohledně jejich životní situace prostor pro jejich vlastní vnímání světa a jejich osobní iniciativu.²¹⁶

S jednáním pracovnice, které by popíralo klientčinu důstojnost, zasahovalo do její autonomie, a tak ji využívalo pouze jako prostředek k dosažení vlastního cíle, úzce souvisí její motivace. Etická teorie I. Kanta jí může pomoci zamyslet se nad tím, zda se nerozhoduje pouze na základě svých osobních preferencí či obav. Pracovnice by např. mohla upřednostnit ústavní péči z obavy, že bude později stíhána za zanedbání případu. Nebo by naopak nezasahovala z toho důvodu, že by se bála obvinění z neoprávněnosti svého zásahu. Povinnostní etika může být přínosná v uvědomění si toho, že nezasáhnutí nemusí nutně znamenat nicnedělání.²¹⁷ Pro Kanta jsou důležité výsledky jednání, protože konečným účelem člověka je realizace mravního světa, ale při hodnocení jednání z hlediska mravnosti musíme zohlednit pouze smýšlení, tedy motivaci a dobrou vůli pracovnice. Přijetí tohoto chápání svých činů může být inspirativní v tom smyslu, že pracovnice by měla být schopna obhájit nezasáhnutí, i pokud se jí nepodaří dosáhnout stabilizace rodinné situace. V extrémním případě by se mohlo stát, že dítě by vlivem zanedbání péče matky, resp. rodičů, bylo hospitalizováno či zemřelo. Pracovnice by tak byla nucena zdůvodnit, proč dříve nezasáhla a dítě z rodiny neodebrala. Pokud by toho byla na základě objektivně hodnotitelných skutečností schopna, jistě by to

²¹³ Srov. LAAN V. D., G. *Otázky legitimace sociální práce*, s. 230.

²¹⁴ Srov. tamtéž, s. 229.

²¹⁵ Srov. tamtéž, s. 232.

²¹⁶ Srov. KAPPL, M. Téma emocí v posuzování klientovy situace. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 104.

²¹⁷ Srov. JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 153.

pomohlo nejen jejím vlastním výčitkám svědomí, ale také v procesu hodnocení jejího postupu při rozhodování. Je třeba si tedy opět připomenout, že Kant empirickou motivaci nijak neodmítá. Empirické motivace, které neodporují mravnímu zákonu, mohou s autonomií vůle existovat, je vhodné se na ně zaměřovat a věnovat jim pozornost. Mravní požadavek však je, aby existovaly s autonomií vůle.²¹⁸ Povinnosti etika I. Kanta se tak může stát inspirativní v tom, aby se pracovnice zaměřila na takové jednání, které je hodnoceno jak morální, tak zároveň profesionální.

Předložená dilemata sociálních pracovníků nám naznačují, že požadavky kladené na tyto pracovníky v současné době jsou opravdu veliké a řešení těchto dilemat v praxi pak poukazuje na to, že je na každém pracovníkovi, jak k nim přistoupí. Nelze, jak již bylo zmíněno, vytvořit manuál, jak v konkrétním případě postupovat. Každá situace dané rodiny je natolik specifická, že postup řešení nelze formalizovat či standardizovat. Musíme tedy spoléhat především na profesionalitu pracovníků a na to, že jsou schopni požadavkům své práce dostát. Je především nutné, aby si pracovníci uvědomili důstojnost každého člověka, z něj plynoucí odpovědnost a nepřeváděli ji na sebe. Je velkým úkolem sociálních pracovníků posilovat schopnosti rodiny takovým způsobem, aby dokázala sama plnit své přirozené funkce. K tomu je však potřeba proměny mravního vědomí nejen sociálních pracovníků, ale také členů rodiny, kteří se dostanou do krizové situace. Protože podstatným rozměrem důstojnosti každého člověka je právě odpovědnost za jeho činy, neměla by intervence nahrazovat nefungující oblasti rodinných vztahů, ale především poskytovat podporu pro osamostatnění se a přijetí této odpovědnosti.²¹⁹

Závěrem lze tedy říci, že v sociální práci nelze vytvářet zjednodušené univerzální návody na řešení, protože v lidských životech dochází k nekonečně rozdílným situacím. Tyto situace však nemohou být řešeny čistě intuitivně. Dalo by se tedy říci, že profesionalita v sociální práci znamená schopnost zacházet s nejistotou v rozhodování, a že nejdůležitější „metodou“ sociální práce se vlastně stává přemýšlení.²²⁰ Některé přístupy v sociální práci zdůrazňují více racionální, jiné naopak emocionální prvky motivace lidského jednání. Je vždy nutné zvažovat i druhou složku

²¹⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 75.

²¹⁹ Srov. ŠRAJER, J. Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 58.

²²⁰ Srov. SMUTEK, M. Je možné objektivně posoudit životní situaci v sociální práci? In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 48.

motivace – pokud je problém řešen na bázi racionálního přístupu (např. úkolově orientovaný přístup), je nutné se také zabývat jakými emocemi je situace doprovázena.²²¹ Podobně by se mohlo přistoupit i k užívání etických teorií. Pokud se na situaci díváme optikou jedné etické teorie a snažíme se o její využití v konkrétním případě, je příhodné se věnovat také tomu, co mohou nabídnout i jiné teorie. Někteří autoři totiž předpokládají, že je nutné vnímat určitou základní míru shody ve východiscích různých etických teorií. Proto by bylo příhodné rozbořem dilematu pokračovat tím, že se na něj podíváme za pomoci některé z teleologických koncepcí, etikou cností či etiky péče. Zdá se totiž účelnější vidět různé etické teorie jako součást širšího proudu etického myšlení, které na sebe bere podobu navazujících a doplňujících postřehů. Tato perspektiva však předpokládá důsledné promýšlení, tak aby nedošlo k mechanicismu, který určuje vždy jediný nutný způsob jednání. V práci jsem se tedy snažila za pomoci vlastní reflexe vybrané kazuistiky využít argumentační výhody etické teorie I. Kanta a propojení základních principů této etické teorie s dostupnou odbornou literaturou tak, aby mé zpracování tématu nebudilo dojem jako předem interpretované základní přesvědčení o výhodnosti aplikace této teorie do praxe sociální práce. Jevilo se mi tedy nezbytné vyžít vymezený rozsah práce tímto způsobem, místo rozboru dilematu z pohledu různých etických teorií. V rámci přijetí této perspektivy by se totiž jako vhodné jevil dilema podrobit dále důslednému promýšlení principů přítomných v jiných etických teoriích. Aby však mohlo dojít k jejich porovnávání, bylo by nutné je promýšlet z jejich vlastní vnitřní logiky, což by se stalo pro rozsah této práce obtížným úkolem.²²²

²²¹ Srov. NAVRÁTIL, P. *Reflexivita v posouzení a v sociální práci*. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, s. 36.

²²² Srov. JINEK, J., KŘIŠŤAN, A. *Etická teorie a její aplikace – problém pro sociální práci*, In Sociální práce/Sociální práce, 2011, č. 2, s. 126-128.

Seznam použitých zdrojů

Acorus, z. ú. *pomoc osobám ohroženým domácím násilím*. [online]. [cit. 2018-1-15]. Dostupné na: <<http://www.acorus.cz/cz/domaci-nasili/info-o-domacim-nasili.html>>.

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0917-5.

BACHÁROVÁ, G. *(Po)rozvodové boje: když rodiče zapominají na děti*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/porozvodove-boje-kdyz-rodice-zapominaji-na-deti-136.html>>.

BAKALÁŘ, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie: studijní texty jsou zaměřeny na osud dítěte, jehož rodiče procházejí nebo již prošli rozvodem*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.

BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0031-4.

BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ, Z. a kol. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: IREAS, Institut pro strukturální politiku, o.p.s., 2007, s. 169-190. ISBN 978-80-86684-47-5.

BOWLBY, J. *Vazba: Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-670-4.

DOBRUŠOVÁ, E., VEČERKOVÁ, P., HRDLIČKOVÁ, I. *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2012. ISBN 978-80-7421-048-8.

DOROTÍKOVÁ, S. *Filozofie hodnot: Problémy lidské existence, poznání a hodnocení*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1998. ISBN 80-86039-79-X.

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

FISHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s.154-158. ISBN 978-80-262-0366-7.

Fyzické týrání. [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: <<https://www.zachranny-kruh.cz/pro-verejnost/kriminalita-rizikove-chovani/tyrane-deti/fyzicke-tyrani.html>>.

GARDNER, R. A. *Syndrom zavrženého rodiče*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 1996. ISBN 80-85529-22-X.

GJURIČOVÁ, Š. Pomoc rodinám se speciálními potřebami při výchově dětí. In BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ, Z. a kol. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: IREAS, Institut pro strukturální politiku, o.p.s., 2007, s. 141-152. ISBN 978-80-86684-47-5.

- HALFAROVÁ, H. *Psychické aspekty týrání a zneužívání dětí, práce s posttraumatickou stresovou poruchou*. [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/file/7357_1_1/>.
- HENRIKSEN, J.-O., VETLESEN A. J. *Blízké a vzdálené: Etické teorie a principy práce s lidmi*. Brno: Albert, 2000. ISBN 80-85834-85-5.
- HUBÁČKOVÁ, J. *Formy a následky psychického týrání, zneužívání a zanedbávání*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<http://www.nicm.cz/formy-a-nasledky-psychiekeho-tyrani-zneužívání-a-zanedbávání>>.
- JANEBOVÁ, R. Zasáhnout či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 119-156. ISBN 978-80-7435-038-2.
- JANKOVSKÝ, J. Etická dilemata v sociální práci ve vztahu k rodině. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice; Brno: Albert, 2008, s. 107-117. ISBN 978-80-7326-145-0.
- JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9.
- JAŽKOVÁ, Z. *Attachment: o důležitosti citového pouta v rodině, o jeho poruchách a léčení*. [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: <<https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/attachment-o-dulezitosti-citoveho-pouta-v-zivote-o-jeho-poruchach-a-leceni-89.html>>.
- JEDLIČKA, J. *Syndrom zavrženého rodiče* [online]. Praha: Spravedlnost dětem, [cit. 2018-3-17]. Dostupné na: <<http://www.iustin.cz/art.asp?art=195>>.
- JEKLOVÁ, M., REITMAYEROVÁ, E. *Syndrom vyhoření*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., 2006. ISBN 80-86991-74-1.
- JINEK, J., KŘIŠŤAN, A. *Etická teorie a její aplikace – problém pro sociální práci*. Sociální práce/Sociálna práca, 2011, č. 2, s. 125-131.
- KAČEROVÁ, E. *Obrat v rozvodech*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<http://www.statistikaamy.cz/2014/02/obrat-v-rozvodech/>>.
- KANT, I. *Studie k dějinám a politice*. Praha: Oikoymenh, 2013. ISBN 978-80-7298-312-4.
- KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976. ISBN 25-017-76.
- KAPPL, M. Téma emocí v posuzování klientovy situace. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 89-118. ISBN 978-80-7435-038-2.
- KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1955. ISBN 80-85765-41-1.

- KREJČÍŘOVÁ, D. Týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. In BEHCYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V., DUŠKOVÁ, Z. a kol. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: IREAS, Institut pro strukturální politiku, o.p.s., 2007, s. 9-45. ISBN 978-80-86684-47-5.
- LAAN V. D., G. *Otázky legitimace sociální práce: Pomoc není zboží*. Ostrava: Albert, 1998. ISBN 80-85834-41-3.
- LANGHANSOVÁ, H. *Děti svědci domácího násilí – svěřování do výchovy a úprava styku s násilným rodičem*. Praha: Nadace Open Society Fund, 2007. ISBN nevedeno.
- LOVASOVÁ, L., SCHMIDOVÁ, K. *Tělesné tresty*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-75-X.
- MACHULA, T. Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice; Brno: Albert, 2008, s. 21-30. ISBN 978-80-7326-145-0.
- MALÁ, E. *Dítě a stres*. Praha: Tigis, 2007. ISBN 978-80-903750-1-7.
- MARKOVÁ, D., HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L., JUHÁSKOVÁ, D. *Metódy sociálnej práce s deťmi zažívajúcimi domáce násilie*. Sociální práce/Sociálna práca, 2011, roč. 11, č. 2, s. 68-84.
- MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?.* Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-270-6.
- MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (eds.) *Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...“: dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9.
- MUSIL, L., NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice; Brno: Albert, 2008, s. 83-106. ISBN 978-80-7326-145-0.
- NÁPRSTKOVÁ, L. *Co potřebuje dítě při a po rozvodu (rozchodu) rodičů*. [online]. [cit. 2018-3-17]. Dostupné na: <<http://www.azrodina.cz/5674-co-potrebuje-dite-pri-a-po-rozvodu-rozchodu-rodicu>>.
- Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008-2018* [online]. [cit. 2018-1-11]. Dostupné na: <http://www.stopnasilinadetech.cz/pdf/narodnistrategie.pdf>.
- NAVRÁTIL, P. Antiopresivní přístup. In MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 92-96. ISBN 978-80-262-0366-7.
- NAVRÁTIL, P. *Posouzení životní situace: úvod do problematiky*. Sociální práce/Sociálna práca, 2007, č. 1, s. 72-86.

NAVRÁTIL, P. Reflexivita v posouzení a v sociální práci. In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 24-46. ISBN 978-80-7435-038-2.

NAVRÁTILOVÁ, J. *Proces posouzení životní situace jako zdroj ohrožení dítěte (faktory ovlivňující posouzení ohrožených dětí)*. Sociální práce/Sociální práce, 2011, roč. 11, č. 2, s. 40-55.

Názory občanů ČR na tělesné tresty dětí [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <http://www.stopnasilinadetech.cz/pdf/nazory_obcanu_na_telesne_tresty.pdf>.

NEČASOVÁ, M., DOHNALOVÁ, Z., TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. Sociální práce/Sociální práce, 2010, č. 3, s. 76-87.

NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2001. ISBN 80-210-2673-01.

NOVOTNÁ, V. *Ochrana dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <https://www.kr-vysocina.cz/assets/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4051893>.

NOVOTNÁ, V. *Spory rodičů o děti – velký problém a příčina znevýhodnění dětí*. Sociální práce/Sociální práce, 2011, roč. 11, č. 2, s. 37-38.

PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Kontakt dítěte s biologickým rodičem v náhradní rodinné péči* [online]. [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: <<https://www.nadacejt.cz/kontakt-ditete-s-biologickym-rodicem-v-nahradni-rodinne-peci-n133.html>>.

RICKEN, F. *Obecná etika*. Praha: Oikoymenth, 1995. ISBN neuvedeno.

RÝDL, K. *K pedagogice rozmanitosti na začátku 21. století* [online]. Pardubice: Ústav jazyků a humanitních studií Univerzity Pardubice, [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<http://dspace.upce.cz/bitstream/handle/10195/32580/CL2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>.

Sdělení č. 104/1991 Sb., federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dětí, 1991, ve znění platném k 6. 2. 1991.

SMUTEK, M. Je možné objektivně posoudit životní situaci v sociální práci? In NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 47-63. ISBN 978-80-7435-038-2.

ŠABATOVÁ, A. Zpráva o šetření ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezletilých (nar. xxx), Bedřicha (nar. yyy) a Dany (nar. zzz) ze strany Úřadu městské části Praha 11 [online]. Brno: Veřejný ochránce práv, 2016, [cit. 2018-3-15]. Dostupné na: <https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ESO/6769-2015-VOP-KI-Z18_01.pdf>.

ŠKULECOVÁ, A., JANKOVSKÝ, J. *Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích*. Sociální práce/Sociální práce, 2004, č. 4, s. 54-61.

ŠPAŇHELOVÁ, I. *Vliv rozvodu na duši a chování dítěte*. [online]. [cit. 2018-1-13]. Dostupné na: <<https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/vliv-rozvodu-na-dusi-a-chovani-ditete-38.html>>.

ŠRAJER, J. Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice; Brno: Albert, 2008, s. 49-61. ISBN 978-80-7326-145-0.

ŠRAJER, J., CHOCOVÁ, B. *Vybraná problematika etiky sociální práce s rodinou*. Sociální práce/Sociálna práca, 2013, č. 4, s. 102-109.

ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost a sociální práce*. Sociální práce/Sociálna práca, 2006, č. 2, s. 109-113.

ŠRAJER, J. Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice; Brno: Albert, 2008, s. 49-61. ISBN 978-80-7326-145-0.

Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, 1993, ve znění platném k 1. 1. 1999.

VANÍČKOVÁ, E., PROVAZNÍK, K., HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sexuální zneužívání dětí. II. díl*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-878-6.

VARGOVÁ, B. *Násilí a syndrom zavrženého rodiče*. Psychologie dnes, 2006, roč. 12, č. 2, s. 37-39.

VELEMÍNSKÝ, M. et al. *Vybrané kapitoly z pediatrie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2009. ISBN 978-80-7394-182-6.

WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-439-X.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, 1999, ve znění platném k 1. 1. 2014.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, 2012, ve znění platném k 1. 7. 2018.

Životní události způsobující stresovou zátěž u dospělých. [online]. [cit. 2018-1-15]. Dostupné na: <<http://nadesirius.cz/kviz/tabulka1/>>.

Abstrakt

URBANOVÁ, M. *Násilí na dětech a etická dilemata pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí pracujících s touto cílovou skupinou*. České Budějovice 2018. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce: Dr. Ing. Alois Křišťan, Th.D.

Klíčová slova: násilí na dětech, sociálně právní ochrana dětí, etická dilemata

Diplomová práce je zaměřena na dilemata pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí, kteří pracují s rodinami, v nichž je přítomno násilí na dětech. Práce se zabývá etickými aspekty sociální práce s rodinou, na kterých je pácháno násilí v rodině a také tím, jaká dilemata pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí při práci s touto cílovou skupinou řeší. Jsou představovány dilematické situace, které jsou ilustrované za pomoci kazuistik. Vybrané dilema je podrobena rozboru při využití etické teorie I. Kanta. Práce se snaží o důsledné promýšlení principů etické teorie I. Kanta, které mohou být nápomocné při řešení tohoto dilematu, který vzniká při práci s rodinou, ve které je přítomno násilí na dětech.

Abstract

Child abuse and ethical dilemmas of workers social and legal protection of children with this target group

Key words: violence against children, social and legal protection of children, ethical dilemmas

The diploma thesis focuses on the dilemmas of the social and legal guardians of children working with families where violence is present on children. The work deals with the ethical aspects of social work with families where family violence is committed and also with what dilemmas the workers of the institution of social and legal protection of children deal with this target group. Dilemma situations are illustrated by case studies. The selected dilemma is subjected to an analysis using the ethical theory of I. Kant. The thesis seeks to thoroughly reflect the principles of I. Kant's ethical theory, which can be helpful in solving this dilemma that arises when working with a family in which child violence is present.